

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
ім. А.С. Макаренка

Олена Семеног

**Культура
наукової української мови**

Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

Суми
СумДПУ ім. А.С. Макаренка
2008

УДК 372.461:001
ББК 81.411.1. +74.58
С-30

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Лист № 14/18 – Г-1460 від 20.06.2008)

Рецензенти: **О.Горошкіна**, доктор педагогічних наук, професор;
Ф.Кейда, доктор філологічних наук, професор;
Л.Паламар, доктор педагогічних наук, професор;
Л.Струганець, доктор філологічних наук, професор;
В.Герман, кандидат філологічних наук, доцент.

Семеног О.М.

С-30 Культура наукової української мови: Навч. посіб. /За ред. Л.І. Мацько. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. – 252 с.

ISBN 978-966-698-115-1

Навчальний посібник створено з урахуванням вимог кредитно-модульної організації навчального процесу. Розгляд модулів курсу спрямований на поглиблення знань про науковий стиль української мови, розширення уявлення користувача про українську наукову мову, мовні засоби наукового тексту, опанування технології роботи із сучасним українським науковим текстом.

Для студентів, магістрантів вищих педагогічних навчальних закладів України, викладачів, учителів, учнів гімназій, колегіумів, ліцеїв.

ISBN 978-966-698-115-1

УДК 372.461:001
ББК 81.411.1. +74.58

© Семеног О.М., 2008
© СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008

ЗМІСТ

Передмова	3
 НАВЧАЛЬНО–МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС	
"Культура наукової української мови"	5
Програма курсу.....	12
Рекомендовані джерела	29
 ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.	
Теоретичні засади курсу	43
1.1. Мовна особистість педагога–дослідника	43
1.2. Науковий стиль української мови: загальна характеристика і специфічні риси.....	60
1.3. Особливості усного і наукового мовлення.....	78
 ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.	
Культура писемного наукового мовлення.....	93
2.1. Наукові тексти різних жанрів: властивості і структурно–сміслові компоненти	93
2.2. Композиція писемного наукового тексту.....	108
2.3. Наукова стаття як самостійний науковий твір.....	137
2.4. Науковий відгук і наукова рецензія	158
 ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.	
Культура усного наукового мовлення.....	184
3.1. Виступ із науковим повідомленням	184
3.2. Мовленнєва поведінка в усній науковій дискусії	199
3.3. Комп'ютерна презентація наукового виступу	213
Замість післямови.....	228
Додатки	229

ПЕРЕДМОВА

Роль науки в житті суспільства за останнє століття надзвичайно зростає. Вона перетворилася у величезний соціальний організм, безпосередню виробничу силу суспільства, стала невід'ємним засобом професійної компетентності. Така діяльність вимагає постійної копіткої розумової праці, умінь інтерпретувати різні концепції і теорії, здатності до творчого осмислення аналізованого матеріалу, прагнення до саморозвитку тощо.

Лавиноподібний розвиток науки впливає і на формування якісних рис науково-педагогічного дискурсу, що, відповідно, загострює увагу до мовної культури дослідника. Про функціонування державної мови в науковій сфері йдеться в однойменній постанові ВАК України від 12.03.1998 р. Питання стосовно "досконалого володіння українською науковою фаховою термінологією і сприяння її широкому впровадженню в практику наукової та педагогічної роботи" в загальних рисах окреслені в Державній програмі розвитку і функціонування української мови на 2004-2010 рр.

Професійно майстерним сьогодні можна вважати педагога-дослідника, котрий має не лише глибокі спеціальні знання, досконало опанував методологію наукової творчості, а й отримав ґрунтовну мовнокомунікативну підготовку, вільно, нормативно послуговується національною науковою мовою в усіх її підстилях, представляє аналітико-синтетичну інформацію та адекватно викладає її як у письмовій, так і в усній формах. Це сприяє, як показує досвід, увиразненню "мовного обличчя" автора наукового продукту.

Однак разом із позитивом і стрімким зростанням кількості дослідників сьогодні, на жаль, спостерігається дефіцит не лише методологічної культури, а й мовної. Мова наукових статей, монографій, дисертацій залишається невисокою. Наукові тексти часто перенасичуються малозрозумілими термінами, необґрунтованим використанням авторських термінів, численними стилістичними, орфографічними, пунктуаційними помилками.

Пропонований навчальний посібник саме і зорієнтовано на поглиблення знань про науковий стиль української мови,

розширення уявлень про українську наукову мову, мовні засоби наукового тексту, опанування технології професійної роботи з науковим текстом, формування професійних мовнокомунікативних, мовнотермінологічних, дослідницьких компетенцій, вироблення навичок мовного оформлення і композиційно-сислової побудови наукового твору, підвищення особистої культури писемного й усного спілкування.

Виклад теоретичних відомостей перемежується з практичними порадами стосовно того, як отримана наукова інформація може бути використана у власному писемному чи усному мовленні. Після кожної теми пропонуються контрольні, пошуково-дослідницькі, творчі завдання, орієнтовані на виховання відчуття наукового слова, формування мовного смаку, практичних навичок. Джерельною базою тем і завдань слугує матеріал наукового дискурсу вчених, уривки зі статей, монографій, магістерських, дисертаційних робіт.

Навчальний посібник може бути використаний студентами як для аудиторних, так і для самостійних занять, при підготовці наукового дослідження. Теоретичний матеріал і система завдань можуть бути корисними вчителям у науково-дослідницькій роботі з учнями старших класів.

Автор висловлює щире вдячність рецензентам й експертам, докт. пед. наук, професору **Л.Паламар** (Київський НУ імені Тараса Шевченка); докт. філ. наук, професору **Ф.Кейді** (Маріупольський ДГУ); докт. пед. наук, професору **О.Горошкіній** (Луганський НПУ імені Тараса Шевченка); докт. філ. наук, професору **Л.Струганець** (Тернопільський ДПУ імені Володимира Гнатюка); докт. пед. наук, ст. наук. співробітнику **Т.Івановій** (Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України); канд. пед. наук, доценту **Н.Васильковій** (Миколаївський ДУ імені В.О.Сухомлинського); канд. філ. наук, доценту **В.Герман** (Сумський ДПУ імені А.С.Макаренка), канд. філ. наук, доцентам **М.Венгринюк** і **Л.Бурківській** (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу) за доброзичливу критику і конструктивні зауваження.

Будемо вдячні за цінні поради щодо подальшого вдосконалення навчального курсу, які просимо надсилати на електронну скриньку olenasemenog@rambler.ru.

Навчально-методичний комплекс "Культура наукової української мови"

Курс призначений для студентів, магістрантів гуманітарних факультетів педагогічних університетів. Структура і зміст курсу визначаються метою і завданнями вищої школи у XXI столітті. Майбутнє сучасної школи за креативною особистістю педагога–дослідника з виразними національними рисами, який стимулює потяг до істини, розвиває нестандартність і гнучкість мислення, прагнення до саморозвитку і самовдосконалення.

Мета курсу: сприяти студентам в набутті базових знань про особливості підготовки наукового тексту, необхідних для успішної презентації результатів наукової та науково-навчальної діяльності.

Завдання курсу:

- поглибити знання студентів про науковий стиль української мови;
- розширити уявлення про українську наукову мову, мовні засоби наукового тексту, розвинути потреби в нормативному вживанні засобів мови;
- опанувати технології роботи із сучасним українським науковим текстом, розвивати уміння і навички мовно-стилістичного аналізу наукового тексту;
- формувати мовнокомунікативну, мовнотермінологічну, дослідницьку компетенції студентів;
- виховувати мовний смак і мовне чуття, критичне ставлення до ненормативної вимови;
- аргументовано, спираючись на словники і мовленнєві зразки, оцінювати власне наукове мовлення та мовлення інших авторів наукового продукту.

Після опанування курсу студент /магістрант повинен **мати** уявлення про науковий текст, його предметно-логічну структуру і етапи створення (визначення теми, цільове призначення, вибір жанру, відбір і організація матеріалів);

знати:

- специфічні риси писемної та усної форм наукового стилю української літературної мови, основні жанрові різновиди наукового стилю, традиційні стильові ознаки української наукової мови, короткі відомості з історії становлення і розвитку наукового стилю української мови;

- правила побудови і культури читання наукового тексту, особливості конспектування, анотування, реферування наукових джерел;

- мовні засоби організації наукової інформації в науковому тексті, обов'язкові вимоги до оформлення посилань, цитат, списку використаних джерел, мовні кліше для написання наукової статті (курсової, дипломної, магістерської роботи), анотації, рецензії та відгуку;

- композиційно–логічну побудову усної наукової доповіді, повідомлення, виступу.

Курс спрямований на формування у студента /магістранта таких умінь:

- працювати з навчальною, навчально–методичною, науковою, довідниковою літературою;

- читати і сприймати науковий текст: виділяти головну і другорядну інформацію;

- аналізувати тексти наукового стилю різних жанрів;

- створювати навчально–наукові тексти;

- володіти нормами мовного оформлення наукових текстів різних жанрів (курсова, дипломна, магістерська робота);

- редагувати текст наукової роботи згідно з вимогами наукового стилю, в тому числі з використанням сучасних інформаційних технологій;

- володіти культурою усного виступу, брати участь у науковій дискусії, полеміці, суперечці.

Три змістові модулі курсу спрямовуємо на набуття знань правил побудови і культури читання наукового тексту, особливостей конспектування, анотування і реферування наукових джерел, мовних засобів організації наукової інформації, обов'язкових вимог до оформлення цитат, списку

використаних джерел, мовних кліше для написання рецензії та відгуку, композиційно–логічної побудови наукової статті, усної наукової доповіді студентами п'ятого курсу та магістрами.

Теоретичне підґрунтя курсу становлять теми першого змістового модуля. Потреба в наповненні складових мовно–дослідницької культури зумовлює розгляд у другому змістовому модулі, зокрема, таких тем, як "Композиція писемного наукового тексту", "Наукова стаття як самостійний науковий твір", "Науковий відгук і наукова рецензія". Студенти вчать працювати з навчальною, навчально–методичною, науковою, довідниковою літературою; здійснювати пошук і систематизацію наукової інформації, опановують види наукового читання (інформаційно–пошукове, аналітико–критичне, творче), аналізують, зіставляють, узагальнюють, висувають гіпотези щодо вирішення дискусійних питань; порівнюють підходи різних авторів до опису досліджуваних феноменів; готують наукову статтю з урахуванням фахових вимог. Представити перший варіант наукового дослідження допомагає такий вид роботи, як укладання понятійного словника на основі опрацювання енциклопедій, тлумачних словників, довідників, науково–навчальної, монографічної літератури, інтернет–сайтів.

Особливої ваги набуває робота з підготовки і редагування тексту наукового продукту. Кожний студент виступає редактором власної наукової статті, дипломного чи магістерського дослідження: відповідно до загальноприйнятих правил перевіряє текстові елементи: назву, зміст (план), вступ і висновки, аналізує композиційну структуру основної частини, логіку виконання завдань, групує смислові частини тексту на головні і другорядні, виконує "згортання" інформації до висновкових положень, визначає доцільність уживання в науковому тексті відповідних мовних засобів (абстрактної лексики, термінів, наукової фразеології, цитат, посилань та ін.), які забезпечують зрозумілість прочитання, зовнішню простоту і ґрунтовність представленої наукової інформації.

Третій змістовий модуль "Культура усного наукового мовлення" прилучає майбутніх педагогів до підготовки наукової доповіді. Студенти з'ясовують специфіку інтенції, диспозиції,

елокуції, меморії, акції, релаксації. Робота над текстом сприяє усвідомленню важливості глибокого осмислення кожного слова і фрази у виступі, науковій суперечці, дискусії, полеміці, диспуті, дебатах.

Програма курсу розрахована на 54 години: аудиторних занять – 36 год. (лекц. – 20 год.; практ. – 16 год.), самостійної та індивідуальної роботи – 18 год.

Лекційні, практичні заняття відзначаються особистісно-діяльнісним, компетентісно-орієнтованим підходами, проблемно-пошуковим спрямуванням, орієнтацією на критичне й образне мислення, спілкування, пізнання, враховують принципи наступності, системності, міжпредметних зв'язків та інтеграції. На заняттях-діалогах пропонуються різноманітні завдання, тренінги з метою формування мовно-дослідницької культури. Це може бути робота з літературними джерелами, складання узагальнюючих таблиць, схем, планів наукових досліджень, аналіз словникових статей, укладання термінологічного словника, анотацій до підручника, навчального посібника, наукової статті, реферування, стилістичне оформлення виступу, наукової статті до збірника, побудова діалогу з науковою проблемою (встановлення контакту із співрозмовниками, наведення доказів на захист власних ідей, прогнозування прийомів утримання уваги співрозмовників, дотримання правил наукового етикету), підготовка презентаційних технологій (слайдів, діаграм, графіків) тощо. Саме так студенти перевіряють знання предмету власного дослідження, здатність вчаться викладати зміст наукової роботи за відведений час, будувати питання колезі-доповідачеві, раціонально використовувати наочність.

У розрізі індивідуальної і самостійної роботи студенти /магістранти опрацьовують науково-методичну, довідкову літературу, проводять анкетування, опитування, інтерв'ювання учнів загальноосвітніх закладів нового типу, студентів, учителів, викладачів, виступають з повідомленнями на заняттях, виконують наукові роботи, готують наукові статті.

Розподіл навчального часу на теми може бути зміненим. Викладач може самостійно обирати теми та питання залежно від

рівня підготовленості слухачів, наявності літературних джерел для самопідготовки у фондах бібліотеки навчального закладу.

Розробляючи та укладаючи теми, ми спиралися на існуючі праці з основ наукових досліджень, культури української фахової мови, дисертаційні і монографічні дослідження, власний досвід керівництва науковими роботами. Ураховувалися також міжпредметні зв'язки з дисциплінами загальногуманітарного, психолого–педагогічного, лінгвістичного циклів.

Програма може бути використана також учителями в навчальній та позанавчальній науково–дослідницькій роботі з учнями старших класів.

Структура програми курсу
"Культура наукової української мови"
 (за вимогами ECTS)

Загальна характеристика навчальної дисципліни	Напрямок, спеціальність, освітньо–кваліфікаційний рівень	Структура навчальної дисципліни
Кількість кредитів – 1,5 Загальна кількість годин – 54. Кількість змістових модулів – 3	7.010103 Педагогіка і методика середньої освіти. 8.000005 Педагогіка вищої школи Освітньо–кваліфікац. рівень: спеціаліст, магістр	Лекції – 20 год. Практичні – 16 год. Самостійна робота – 10 год. Індивідуальна робота – 8 год. Вид контролю: <i>залік</i>

**Навчально-тематичний план з курсу
"Культура наукової української мови"
(кредитів ECTS – 1,5)**

№	Модулі /розділи	Всього годин	Аудит. заняття	СРС	Лекції	Практ. заняття	ІРС	Консул./ контрольні заходи
1	МОДУЛЬ 1. Теоретичні засади курсу Тема 1.1. Мовна особистість педагога-дослідника Тема 1.2. Науковий стиль української мови: загальна характеристика і специфічні риси Тема 1.3. Мовні особливості української наукової мови	12	10	2 2 2	4 1 1 2	4 2 2 2	2 2	
2	МОДУЛЬ 2. Культура писемного наукового мовлення Тема 2.1. Наукові тексти різних жанрів: властивості і структурно-сміслові компоненти Тема 2.2. Композиція писемного наукового тексту Тема 2.3. Наукова стаття як самостійний науковий твір Тема 2.4. Науковий відгук і наукова рецензія	27	22	5 2 2 2 1	10 4 2 2 2 2	10 4 2 3 1	2 2 2	
3	МОДУЛЬ 3. Культура усного наукового мовлення Тема 3.1. Виступ із науковим повідомленням Тема 3.2. Мовленнєва поведінка в усній науковій дискусії, полеміці Тема 3.3. Комп'ютерна презентація наукового виступу	19	16	3 1 1 1	6 2 2 2	6 2 2 2	4 2 2	
Усього		54	36	10	20	16	8	

Оцінювання знань студентів

Оцінювання знань студентів здійснюється за 100-бальною шкалою. Підсумковий контроль оцінюється в межах від 0 до 10 балів. Підсумковий контроль у формі заліку здійснюється за результатами поточного контролю.

За присутність на лекції, практичному та індивідуальному занятті студент отримує по 0,5 бала. Самостійна та індивідуальна робота студента оцінюється 1 балом. Усна відповідь на практичному занятті оцінюється відповідно:

відмінно – 3 бали,
добре – 2,
задовільно – 1,
незадовільно – 0.

За виконання домашнього завдання студент отримує 1 бал.

Позааудиторна робота:

- 1) участь у пошуково-дослідній роботі – від 1 до 3 балів;
- 2) участь у науковій конференції – від 1 до 3 балів;
- 3) участь у студентській олімпіаді чи конкурсі – від 1 до 2 балів.

Індивідуальні завдання:

доповідь – 10 балів,
тези опубліковані – 15 балів,
стаття у науковому виданні – 20 балів.

ПРОГРАМА КУРСУ

"Культура наукової української мови"

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Теоретичні засади курсу

Тема 1.1

Мовна особистість педагога–дослідника в соціокультурній парадигмі XXI ст.

Наука як феномен культури. Пріоритети початку третього тисячоліття. Цінності наукової діяльності. Роль і місце науково–дослідної роботи в сучасній школі. Мета і завдання науково–дослідної роботи. Якісні зміни в науково–дослідній роботі педагога. Наука як вища форма інтелектуальної самореалізації особи. Культурологічний, антропоцентричний підходи до науково–дослідницької діяльності.

Мова професійної діяльності людини. Про функціонування державної мови в науковій сфері. Постанова Головної ради ВАК України від 12.03.1998 р; Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004 – 2010 роки. Концепція державної мовної політики (2006).

Мовна особистість науковця. Концепція "людини культури" М.Бахтіна. Вимоги до особистості науковця: наукова послідовність, інтелектуальна незалежність, наукова одержимість, наполегливість, нестандартність мислення, антипатія до догматизму і суб'єктивізму, наукова скромність, наукова коректність, стриманість, терпимість, комунікабельність, критично-рефлексивний стиль наукового мислення, наукова дисципліна, наукова толерантність. Авторське право. Наукова добросовісність і етика вченого. Особливості індивідуального стилю науковця.

Науковий діалог. Діалогова позиція наукового наставника. Роль ученого-наставника у формуванні мовної особистості молодого дослідника. Основні соціальні фактори впливу на формування української мовної особистості педагога-дослідника.

Вияв рівнів мовної культури науковця (рівня мовної правильності, інтеріоризації, насиченості мовою, адекватного вибору, володіння фаховою метамовою (за класифікацією Л.І.Мацько)).

Мовно-фахові компетенції молодого дослідника.

Мовнокомунікативна компетенція молодого дослідника як сукупність особистісних властивостей, мовних знань і вмінь, рис мовця, що складають прагматикон, комунікативних потреб, настанов, професійно-комунікативних умінь особистості спілкуватися в типових умовах професійної діяльності. Мовні здібності, мовне чуття, мовний смак. Мовнотермінологічна компетенція. Іномовна комунікативна компетенція як комплекс умінь і знань особистості, що забезпечує повноцінну взаємодію з іншими суб'єктами у процесі наукового спілкування іноземною мовою.

Дослідницька компетенція як сукупність умінь виконувати пошукове, наукове, експериментальне дослідження. Складові дослідницької компетенції:

Мовно-інформаційна компетенція дослідника. Словники, довідникові матеріали, бібліотека фахової літератури – невід'ємна складова професійного кола майбутнього дослідника. Робота з інформаційно-пошуковими системами і каталогами бібліотек. Продуктивність сприйняття, осмислення інформації. Лексикографічна компетенція як сукупність загальних і спеціальних теоретичних знань, умінь і навичок роботи зі словниково-довідковими виданнями з науково-дослідною метою. Електронна енциклопедична і словникова література. Інтегрована лексикографічна система “Словники України” Українського мовно-інформаційного фонду.

Тема 1.2

Науковий стиль української мови:

загальна характеристика і специфічні риси

Мета, завдання, сфера використання, основні функції наукового стилю.

Підстилі наукового стилю. Традиційна класифікація підстилів і їх жанрові різновиди. Власне науковий підстиль і його жанри: наукова стаття, наукова монографія, кваліфікаційна

робота (курсова, дипломна, магістерська), дисертація, доповіді, тези.

Навчально–науковий підстиль і його жанри: лекції, навчально–методичні видання (підручники, посібники, навчально–методичні збірники, конспекти, хрестоматії тощо). Науково–популярний підстиль і його жанри.

Науково–діловий підстиль і його жанри: технічна документація (контракти та інструкції для підприємств, резюме, повідомлення про досліді, інструкція, науковий звіт, аналітична записка, службовий лист, устав, положення).

Науково–інформативний підстиль і його жанри: реферат, реферативний огляд, анотація, патентний опис. Науково–довідковий підстиль і його жанри: словники, довідники, каталоги. Термінологічний словник.

Наукова замітка, наукова рецензія, відгук. Науковий огляд, науковий портрет, наукова біографія та ін.

Традиційні стильові ознаки наукової мови (абстрагованість, інформаційна насиченість, ясність і об'єктивність викладу, конкретність, логічна послідовність, монологічний характер викладу, діалогічність, лінійність, точність і однозначність, лаконічність, доказовість, переконливість, аналіз, синтез, аргументованість, нейтральність, безособовість та ін.). Образність та експресивність у науковому стилі.

Тема 1.3

З історії становлення і розвитку наукового стилю української мови

Розширення сфери діяльності людей як умова виникнення наукового стилю. Елементи наукового стилю української мови в давній книжній українській мові. Наукові твори Київської Русі.

Збагачення тематики наукових творів з філософії, риторики, історичної мемуаристики в кінці XVI – на початку XVIII ст. Розширення жанрового спектру (трактати, описи дослідів, огляди з певної галузі науки, літописи, хроніки та ін.). Наукові твори Острозької, Києво-Могилянської академії.

Особливості українського наукового тексту кінця XIX – початку XX ст.: полемічність, діалогічність, образність, комунікативно-прагматичні складові наукового викладу.

Діяльність Наукового товариства імені Тараса Шевченка: формування української наукової термінології.

Мовна особистість ученого-педагога певної історичної епохи. Духовна енергія, життестійкість, талановитість самобутньої натури, установка на діалогове начало. Новий стиль наукового мовлення у праці “Із секретів поетичної творчості” І.Франка. Домінанти наукової творчості у мовознавчих студіях О. Потебні, М.Драгоманова. "Десять заповідань простого писання і редагування" І.Огієнка. "Уваги до сучасної української літературної мови" О.Курило.

Діяльність Термінологічної комісії при Українській академії наук. Вироблення української спеціальної термінології в Інституті української наукової мови.

Розвиток української наукової мови на сучасному етапі. Українська наукова мова у працях мовознавців і термінологів К.Городенської, С.Єрмоленко, С.Караванського, Т.Кияка, О.Кочерги, М.Кратка, Л.Мацько, Н.Непийводи, В.Перхач, Л.Полюги, О.Пономаріва, Р.Рожанківського, О.Сербенської, Л.Симоненко та ін.

Роль і місце лексикографії в розвитку наукової української мови. Міжнародні та всеукраїнські наукові конференції з проблем української науково-технічної термінології.

Тема 1.4

Мовні особливості української наукової мови

Фонетико-інтонаційні особливості усної форми наукового стилю. Комунікативні властивості наукової мови (повна вимова звуків, переважно розповідна інтонація, уповільнений темп мовлення).

Лексика наукового стилю. Широке використання слів з абстрактним значенням, термінологічної лексики, запозичених слів. Уживання слів у прямому значенні. Відсутність розмовних просторічних слів, слів з емоційно-експресивним забарвленням. Наукова і технічна термінологія. Основні вимоги до термінів:

точність, асоціативність, варіативність та ін. Особливості синонімії у термінології. Відмінність термінів від професіоналізмів і професійних жаргонізмів. Українські відповідники до запозичених термінів.

Фразеологізована термінологія і кліше. Лексичні засоби наукового стилю (лексичний повтор, синонімічна заміна, анафора, протиставлення).

Словотворчі елементи в термінах: широке використання віддієслівних іменників, складних і складноскорочених слів.

Морфологія наукового стилю. Абстрагований характер викладу (іменники з абстрактним значенням, віддієслівні іменники, форма множини іменників з речовинним значенням та ін.). Перевага відносних прикметників. Аналітична форма вищого і найвищого ступенів порівняння якісних прикметників. Особливості уживання займенників у науковому стилі.

Інформаційне навантаження особових дієслів, стійких дієслівно-іменникових сполук, дієслівних форм у наукових текстах.

Функціональний діапазон сполучників і прийменників (видільні або обмежувальні частки, градаційні, приєднувальні, зіставні сполучники, обмежувально-видільні прийменники). Використання самостійних частин мови в ролі прийменників і сполучників.

Синтаксис наукового мовлення. Стилїстична функція різних видів простого і складного речення в науковому стилі. Активні конструкції речення. Пасивні конструкції на -но, -то на означення результативності. Особливості вживання складносурядних і складнопідрядних речень у науковому стилі.

Форми передачі чужої мови (пряма, непряма мова, цитата) у науковому стилі. Текст або надфразна синтаксична єдність у науковому стилі.

Синтаксичні особливості усної форми наукового стилю мовлення: спрощення синтаксису, використання елементів діалогу.

Типові порушення норм наукового стилю: порушення послідовності і логіки викладу, недоречне використання засобів інших стилів мовлення, мовленнєва надлишковість.

Спеціальні графічні засоби: формули, таблиці, схеми, графіки, креслення.

Жанри усного мовлення: діалогічні (дискусія, дебати, полеміка), монологічні (доповідь, лекція, повідомлення, звіт). Комунікативні цілі і завдання усного наукового мовлення: повідомлення, переконання, схвалення, обговорення, пояснення.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

Культура писемного наукового мовлення

Тема 2.1

Наукові тексти різних жанрів:

властивості і структурно-сміслові компоненти

Науковий текст як комунікативний блок. Структурні елементи наукового тексту. Причиново-наслідкові зв'язки між компонентами. Функції структурних елементів наукового тексту (пояснення, обґрунтування, уточнення, доповнення, унаочнення та ін.). Аспекти розгляду наукового тексту: змістовий, структурний, прагматичний. Типи інформації: змістовно-фактуальна, змістовно-концептуальна, змістовно-підтекстова.

Властивості наукового тексту: зв'язність (єдність теми, змісту, оцінки змісту, композиції, зв'язок речень, абзаців), цільність на рівні змісту, функції, форми, наявність меж тексту (початок і кінець), логічність.

Різновиди наукових текстів: академічні, навчальні, енциклопедичні тексти. Власне наукові тексти: науково-теоретичні і науково-експериментальні.

Принципи відбору наукових текстів: принципи змістовної насиченості, наукової інформативності, новизни, змістової закінченості, доступності, проблемності.

Тема 2.2

Композиція писемного наукового тексту

Технологія аналізу наукового тексту. Поняття композиції в науковому тексті. Основні компоненти композиції.

Поділ тексту на абзаци. Абзац як архітектонічна одиниця наукового тексту. Структурні, або композиційні види абзацу.

Смислова закінченість абзацу. Класична форма абзацу: формулювання теми, її розробка, висновки. Єдність змісту і логічна послідовність викладу. Зв'язок речень в абзаці і в тексті. Типи зв'язку: ланцюгова і паралельна. Засоби зв'язку: лексичний повтор, займенниковий повтор, синтаксичний повтор.

Смисловий аналіз речення. Роль першого речення в абзаці.

Інформативний центр речення. Розташування нової інформації.

Культура читання наукового тексту. Професійне читання наукового тексту. Інформаційно-пошукове, аналітико-критичне, творче читання наукового тексту. Види інформаційно-пошукового читання: *бібліографічне* (ознайомлення з бібліографічною інформацією, бібліографічний опис джерел, складання списку літератури), *переглядове*, (виділення тематичних слів), *ознайомлювальне*, *вивчальне*. Особливості аналітико-критичного читання (постановка питань, сортування матеріалу під певним кутом зору, коментарі до фрагментів тексту, рецензування тексту). Виховання читацької культури.

Операції читання: сприйняття елементів друкованого тексту; декодування (розуміння), первинна мислительна обробка та інтерпретація вилученої інформації.

Аудіювання наукового тексту. Способи аудіювання: зосереджене, уважне, неуважне. Види аудіювання: *нерефлексивне* (уміння уважно слухати), *рефлексивне* (активне втручання в мовлення співбесідника, створення сприятливих умов для спілкування).

Операційна обробка наукового тексту: поділ тексту на смислові частини, сортування смислових частин за їх значенням, групування їх за певними ознаками, виділення існуючих між ними залежностей); співвідношення вилученої інформації з існуючими знаннями; "згортання" інформації, зведення її до основних положень. Виписки, помітки в науковому тексті.

Використання словників і довідкової літератури в роботі з науковим текстом.

Способи викладу в науковому тексті: опис, міркування, розповідь, повідомлення. Їх мета, структурні компоненти, мовні особливості. Наукові тексти-міркування і тексти-докази:

семантико–стилістичне розмежування. Індуктивно–дедуктивний і дедуктивно–індуктивний виклад. Міркування–визначення, міркування–порівняння, міркування–доказ і міркування загального типу.

Тези та їх види: прості, основні, складні, похідні, оригінальні. Структура тез: вступ (теза); основна частина; висновки.

Конспектування наукових джерел. Конспект як аналітико–синтетична переробка інформації вихідного тексту. Мета конспектування – вияв, систематизація, узагальнення найбільш цінної інформації. Види конспектування. Опорні слова для конспектування. Способи викладу матеріалу. Структурування обробленого матеріалу. Побудова логічних схем.

Процес конспектування: сформованість сприйняття тексту, швидкість письма, скорочення слів. Конспектування кількох джерел. Власна оцінка оброблених джерел.

Графічні засоби оформлення конспекту (використання кольору для виділення інформативних блоків у тексті). Редагування конспекту.

Анотування наукового джерела. Мета анотування. Об'єкти анотування: наукова стаття, монографія, дисертація, посібник та ін. Функції анотування: сигнальна, пошукова. Елементи анотації. Ключові слова для анотації.

Види анотацій. Анотації за функціональним призначенням: довідкові, рекомендаційні. Основні аспекти змісту анотованих документів при складанні довідкової анотації. Маркери в анотації.

Вимоги до анотування наукового джерела: внутрішньо логічна композиція, відбір відомостей, їх формулювання і розташування; мова анотації; стислість. Типові помилки при складанні анотацій: надлишковість, повтори, штампи, громіздкі словосполучення, складні конструкції, нечіткі визначення, невдалі вислови та ін.

Етапи анотування наукового джерела. Модель довідково–рекомендаційної анотації наукового джерела: вступна частина (вихідні дані джерела), основна частина (перелік основних проблем та/або висновків тексту–джерела), заключна частина

(актуальність і адресат джерела). Мовні стандарти для складання анотації.

Реферування наукового джерела. Реферативне читання наукових джерел за фахом. Основні функції реферату: інформаційна, пошукова. Об'єкти реферування: наукові статті, розділи з книг, патентні документи, депоновані рукописи.

Класифікація рефератів: за належністю до певної галузі знань, способом характеристики первинного документу, кількістю джерел реферування (монографічні, реферати-фрагменти, оглядові або зведені, групові; за формою викладу (текстові, табличні, ілюстровані або змішані); за обсягом або глибиною розгортання теми. Реферат та автореферат: подібність і відмінність.

Етапи підготовки реферату. План–макет поаспектного аналізу документу при реферуванні. Вимоги до тексту реферату: конкретність, точність викладу думок автора, чіткість, лаконічність, дотримання стилю, обсяг. Основні способи реферативного викладу тексту: Мовні кліше для підготовки реферату наукового джерела.

Редагування наукового тексту. Види редагування: вичитка; скорочення; обробка; переробка.

Тема 2.3

Мовне оформлення результатів наукової роботи

Мова і стиль викладу у науковій роботі. Вибір теми. Принципи вибору теми. Визначення структури наукової роботи. Складання робочого плану.

Шляхи наукового пошуку та аналізу обраної теми. Опрацювання літературних джерел. Прийоми роботи з науковим текстом. Бібліографічний опис. Робота з українськими ресурсами мережі Інтернет.

Програма наукового дослідження та його понятійний апарат. Методи наукових досліджень.

Створення тексту науково-дослідної роботи. Композиційна організація наукового тексту: розділ, параграф, шрифтове виділення, графічне оформлення.

План наукового тексту. Типи планів. Принципи складання плану наукового тексту: членування тексту на смислові блоки; визначення основної думки кожного виділеного смислового блоку; формулювання пунктів плану. Графічна культура оформлення плану.

План розгорнутого змісту наукового тексту і його композиційні блоки: вступ, основна частина, висновки. План згорнутого (стислового) змісту наукового тексту і його композиційні блоки: заголовок, анотація, зміст.

Заголовок наукового тексту. Можливі варіанти заголовків (у вигляді питання, окличного, розповідного речення). Вимоги до заголовка: відповідність означеній проблемі, лаконічність, однозначність, конкретність. Номінативна, інформативна, експресивно-апелятивна функції заголовка.

Узгодження назви і змісту розділів з темою дослідження. Змістова насиченість і змістова коректність наукової інформації в основній частині. Збереження концептуальної ідеї дослідження. Логіка переходів від одного параграфу до наступного. Стилiстична одноманiтнiсть формулювань. Дотримання принципу авторської скромності.

Перевірка "чорнового" варіанту тексту наукової роботи: уточнення, доповнення, редагування. Посилання як сукупність бібліографічних відомостей про цитовану працю. Роль посилань у тексті, їх кількість і потреба. Вимоги до посилань.

Цитування. Види цитат: цитати-тези або докази; цитати-аргументи. Загальні вимоги до цитування. Цитування з першоджерел. "Непряме" цитування. Типові помилки при цитуванні. "Некоректне цитування" з наукових джерел. Компіляція і плагіат. Мовні кліше при цитуванні наукових джерел.

Умовні позначення. Скорочення.

Оформлення прізвищ та ініціалів у науковому тексті та у списку використаних джерел. Оформлення списку використаних джерел: у порядку появи посилань у тексті; в алфавітному порядку. Оформлення електронних джерел інформації.

Мовні недоліки наукових (курсівих, дипломних, магістерських) робіт. Лексичні помилки: змішування паронімів, мовленнєва недостатність і надмірність. Експресивно забарвлені

слова в неекспресивному мовленні, немотивоване використання розмовних, просторічних слів, вульгаризмів, застарілих слів і неологізмів, неправильне вживання слів з переносним значенням. Помилки у вживанні фразеологічних зворотів, синонімів, неправильне використання запозиченої лексики.

Граматичні помилки: помилки словотворення; в утворенні форм іменників, прикметників, займенників, дієслів. Порухення принципу узгодження, керування, зв'язку між підметом і присудком. Помилки в побудові речень з дієприслівниковим зворотом, у реченнях з однорідними членами. Змішування прямої і непрямой мови.

Причини мовних огріхів. "Екологія" наукової мови (О.Сербенська).

Тема 2.4

Наукова стаття як самостійний науковий твір

Різновиди апробації результатів наукового дослідження: наукова стаття, науковий виступ, монографія, навчальний посібник. Наукова стаття як один із видів наукових публікацій. Вимоги до змісту, форми, мови наукової статті.

Основні компоненти наукової статті. Обсяг наукової статті. Види наукової статті: за змістом, читацьким призначенням, кількістю авторів. Методи написання статті: конструктивно–синтетичний; критико–аналітичний.

Етапи роботи над науковою статтею. визначення мети написання статті. Підготовка першого варіанту статті на основі плану (тез).

Відображення ключових слів назви в науковому тексті.

Межі теми і обсяги наукової інформації у статті. План статті. Концептуальна інформація у вступі і у висновках. Аналіз наукового тексту. Критична оцінка результатів роботи.

Компоненти вступу: постановка проблеми, її актуальність; науково-практичне значення того, що досліджуватиметься в основній частині, методи дослідження, джерельна база; аналіз останніх публікацій, в яких започатковано розв'язання означеної проблеми і на які спирається автор; виділення питань, яким присвячується стаття; формулювання мети і завдання статті.

Основні тези-відповіді на завдання статті. Визначення використовуваних у статті термінів.

Основна частина статті: повне обґрунтування отриманих результатів. Висновки статті: узгодженість між назвою, метою, завданнями і висновками. Досягнення мети статті. Перспективи наступних розвідок з питань, що розглядаються .

Самоконтроль виконаної роботи на змістовому, логічному, мовностилістичному рівнях. Цитування у статті. Мовні кліше в науковій статті: для передачі мотивації актуальності теми і важливості дослідження; розгляду історії та сучасного стану розробки питання в науковій літературі; формулювання мети і завдань, викладу суті дослідження. Лексико-граматичні конструкції для оформлення власного бачення проблеми. Мовні засоби для передачі впевненості, критики, незгоди, спростування, припущення. Мовні кліше для висновків, пропозицій. Мовні огріхи в науковій статті.

Тема 2.5

Науковий відгук і наукова рецензія

Поява жанру відгуку в XIX – на початку XX ст. Види відгуків. Обсяг відгуку.

Вимоги до відгуку–характеристики: оцінювання актуальності, повноти і завершеності роботи, напрямів упровадження одержаних результатів, умінь студента працювати з науковою і довідковою літературою (в тому числі іноземною мовою), з електронними ресурсами; характеристика рівня розвитку дослідницьких навичок, ступеня самостійності, умінь організувати роботу над змістом структурних частин). Обґрунтування цінності отриманих результатів і висновків, їх відповідність поставленим цілям і завданням, оцінювання новизни практичної частини. Дотримання графіку виконання роботи і відповідальності виконавця, його організованості, підтвердження готовності виконаної роботи до захисту.

Відгук–рецензія, його функції (інформувальна, оцінювальна, прагматична, рекламна). Основні тематичні блоки наукової рецензії: автор, уявний адресат, призначення, основні прийоми. Вибір об'єкта рецензування. Критерії оцінки до

наукового твору. Етапи підготовки відгуку–рецензії. Визначення предмету наукового аналізу (доповідь, реферат, журнальна стаття, твір-есе, автореферат, дисертація тощо).

Вимоги до відгуку-рецензії: повнота, глибина, всебічність розкриття теми; новизна та актуальність поставлених завдань і проблем (для певної галузі знань, розв'язання практичних завдань тощо); коректність аргументації і системи доказів; достовірність результатів; переконливість висновків; творче використання наукової і методичної літератури з означеної проблеми; повнота списку використаних джерел; ступінь самостійності автора рецензованої роботи. Мова наукового тексту. Культура цитування.

Роль діалогу (уявного) між рецензентом та автором твору, рецензентом і читачами. Автор рецензії як фахівець-аналітик чи полеміст. Вияв особистісних цінностей автора рецензії. Наукова коректність і доброзичливість рецензента.

Виявлені недоліки та прорахунки в рецензованій роботі. Аргументування зауважень. Загальна оцінка роботи. Формулювання висновків з урахуванням виду і жанру рецензованого наукового джерела, його мети і поставлених автором завдань.

Перевірка тексту рецензії на узгодженість між змістом і формою та на відповідність чинним мовним/мовленнєвим нормам. Редагування тексту рецензії. Мовні кліше для написання рецензії.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

Культура усної наукової комунікації

Тема 3.1

Виступ із науковим повідомленням

Риторика наукової мови – нова ідеологія наукового текстотворення та текстосприймання. Риторична організація наукових текстів.

Усна наукова комунікація. Мовні відмінності усної і письмової форм наукового мовлення. Тема як предмет наукової розмови (доповіді, виступу).

Композиційно—логічна побудова усної наукової доповіді, повідомлення, виступу.

Основні структурні елементи виступу. Ілюстративний матеріал, сухі факти й цифри „вголос”.

Етапи підготовки наукового виступу. Іntenція, диспозиція, елокуція, меморія, акція, релаксація.

Іntenція (винайдення). Формування задуму, визначення мотивації виступу. Тема, ідея, концепція виступу. Вимоги до назви теми виступу: лаконічність, зрозумілість, конкретність. Мета виступу.

Збір, систематизація, критичне осмислення науково—довідкового друкованого й електронного матеріалу. Запис прочитаного. Вимоги до записів. Посилання на літературні джерела.

Етапи виступу. Диспозиція (розташування). Обмірковування матеріалу, структурування його за різними видами читання (оглядовим, пошуковим, суцільним). Складання деталізованого плану виступу (вступу, основної частини, висновків). Композиція виступу: блоки, акумуляція деталей, акцентування суттєвих моментів. Визначення проблем дискусійного характеру. Добір фактичного матеріалу (в т.ч. можливих таблиць, діаграм, графіків, схем тощо) до кожного пункту розробленого плану. Прогнозування можливих запитань слухачів та відповідей під час обговорення виступу. Формулювання висновків. Обмурковування вступної частини наукового виступу.

Елокуція (словесне оформлення думки). Редагування ключових слів, стилістичне оформлення виступу. Перевірка матеріалів виступу на відповідність основним вимогам; логіці викладу, точності інформації, чинним мовним/мовленнєвим нормам. Вибір мовних засобів. Мовні огріхи у виступі.

Меморія (запам'ятовування). Підготовка виступу з опорою на текст. Опанування тексту риторично (необхідні паузи, модуляція голосу). Тренування виступу. Проведення

хронометражу виступу. Внесення необхідних уточнень і виправлень у текст виступу.

Акція, або публічне виголошення промови. Психологічні і логічні паузи у виступі. Техніка мовлення, дихання, голос, дикція, темп, паузи, інтонація, наголос. Потенційна мова жестів. Використання власних голосових можливостей. Різноманітність тональних рисунків у виступі. Дотримання регламенту виступу. Контакт з аудиторією. Міміка і жестикуляція.

Недоліки в усному науковому мовленні: алогічність і алогізми в конструюванні тексту; невиправдані повтори, недостатньо або надлишковор структурована інформація.

Релаксація (ослаблення напруження), самоаналіз. Аналіз змістової і композиційної сторони виступу крізь призму спілкування з аудиторією, її сприйняття адресатом. Характер концентрації уваги, основні причини її ослаблення. Прийоми контакту з аудиторією. Аналіз відповідей на питання аудиторії.

Спільне і відмінне в науковій статті і науковому виступі. Недоліки наукових виступів.

Тема 3.2

Мовлення в поведінці в усній науковій дискусії, полеміці

Оратор і аудиторія. Мистецтво ефективної усної переконуючої комунікації.

Монологічні (доповідь, повідомлення, виступ) та діалогічні (наукова бесіда, дискусія) жанри усного наукового мовлення.

Наукові конференції, наукові дискусії, творчі диспути як засіб вияву культури наукової мови.

Правила коректного ведення дискусії. Наукова полеміка. Коректні полемічні прийоми. Вербальні і невербальні засоби встановлення і підтримки контакту оратора з аудиторією.

Емоційність і коректність виступу. Основні види аргументів.

Суперечка як основа професійної дискусивно-полемічної мови. Роль "рецензента" на прес-конференції.

Етикет публічного захисту наукової роботи. Мовна поведінка здобувача (виклад змісту, переконання опонентів, вираження згоди /незгоди, вдячності).

Тема 3.3.

Комп'ютерна презентація наукового виступу

Комп'ютерний дискурс. Комп'ютерна презентація наукового виступу. Мета і ознаки електронної презентації наукового виступу: поліадресатність; варіативність. Підкреслення, виділення тексту кольором, великими буквами, шрифтами (курсивом, жирним, напівжирним, підкресленим), використання рисунків, фотографій, художніх ілюстрацій.

Комунікативні стратегії: стратегія привернення уваги, стратегія інформування. Комунікативне завдання адресата при сприйнятті електронного тексту, розташованого в мережі Інтернет: перехід від пасивного до активного засвоєння наданої в тексті інформації. Інтерактивне спілкування з авторами наукових текстів.

Питання для самостійного опрацювання

Про функціонування державної мови в науковій сфері.

Стан мовної наукової культури. Розвиток української наукової мови на сучасному етапі.

Долі видатних учених–педагогів.

Спільне і відмінне між текстом наукової статті та анотацією, рефератом і рецензією.

Довідково–бібліографічний апарат наукового тексту. Основні форми подання ілюстративного матеріалу в науковому тексті.

Оформлення списку використаних джерел. Робота з українськими ресурсами мережі Інтернет.

Правила наведення цитат. "Некоректне цитування" з наукових джерел. "Непряме цитування".

Основні структурні елементи виступу. Ілюстративний матеріал, сухі факти й цифри "вголос".

Комп'ютерна презентація наукового виступу.

Теми для наукового пошуку

Стилістичні особливості лексичних засобів у науковому мовленні.

Фонетико–інтонаційні особливості усної форми наукового стилю.

Словотворчі елементи в термінах.

Стилістичні функції сполучника у науковому мовленні.

Функціональний діапазон прийменників у науковому стилі.

Синтаксичні засоби організації наукового тексту.

Українська наукова мова у працях мовознавців і термінологів.

Шляхи формування мовної особистості дослідника.

Наукова стаття і науковий виступ: спільне і відмінне.

Майстерність усних виступів видатних українських науковців.

Мова наукових виступів однокурсників.

Мова наукових виступів викладачів.

Автор рецензії як фахівець–аналітик.

Робота дослідника зі словниками.

Плагіат у науковому тексті.

Стилістичні позначки в словниках як засіб орієнтування в доборі слова.

Мовно–інформаційна компетенція педагога–дослідника.

Морфологія наукового стилю.

Особливості уживання займенників у науковому стилі.

Посилання. Цитування. Обов'язкові вимоги до оформлення цитат у науковій роботі.

Відгук і рецензія на наукову роботу.

Композиційно–логічна побудова усної наукової доповіді.

Роль "рецензента" на прес–конференції.

Комп'ютерна презентація наукового виступу.

Рекомендовані джерела

Концепції, стандарти, програми

Концепція державної мовної політики. – К., 2006. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <<http://nastorozhi.vox.com/ua>.

Концепція наукової, науково-технічної та інноваційної політики в системі вищої освіти України. Проект. //Освіта України, 2001.–7 червня, №23.

Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій // Бюлетень ВАК України. – 2007. – №6.

Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків БАК України: Постанова ВАК України, 15 січня 2003 р., № 7–05/1. – К., 2003

Монографії

Баранник Д.Х. Усний монолог (загальні особливості мовної структури). – Дніпропетровськ, 1969. – 144 с.

Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.

Зелінська Н.В. Поетика приголомшеного слова: українська наукова література XIX – початку XX ст.: Монографія. – Львів: Світ, 2003. – 352 с.

Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови).-К.: Довіра, 1999.-267с.

Історія мовознавства імені О.О.Потебні НАН України – 75, 1930 – 2005: Матеріали до історії / Редкол.: В.Г.Скляренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра, 2005.– 565 с.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. – К., 1970. – 306 с.

Коновець О.Ф. Українська наука як феномен культури: Нариси історії від найдавніших часів до першої третини XX ст. – К., 2000. – 276 с.

Микитюк О.М. Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект) / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Харків: "ОБС", 2001. – 256 с.

Непийвода Н. Мова української науково–технічної літератури (функціонально–стилістичний аспект). – К.: ТОВ "Міжнар. фін. агенція", 1997. – 303 с.

Пешак М.М. Розвиток давньоруського і староукраїнського наукового тексту. – К., 1994. – 272 с.

Радзівеська Т.В. Текст як засіб комунікації / НАН України; Інститут української мови; відп. ред. М.М. Пешак. – К., 1998. – 194 с.

Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.

Симоненко Т.В. Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: Моногр. – Черкаси: Вид-во Вовчок О.Ю., 2006. – 328 с.

Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ ст. – Тернопіль: Астон, 2002. – 352 с.

Українська лінгвостилістика ХХ – початку ХХІ століття: система понять і бібліографічні джерела /За ред. д-ра філ. наук, проф. С.Я.Єрмоленко. – К.: Грамота, 2007. – 368 с.

Підручники, навчальні посібники

Антисуржик / ред. А. Сербенська. – Львів: Світ, 1994. – 150 с.

Ботвина Н.В. Офіційно–діловий та науковий стилі української мови: Навч. посібник. – К.: Артек, 1998. – 190 с.

Булаховський Л. Нариси з загального мовознавства. Серія друга // Л.А. Булаховський. Вибрані праці: У 5 т. – К., 1975. – Т.1. – К., 1975.

Волкотруб Г. Практична стилістика української мови: Навч. посіб. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 256 с.

Данкіна Л.С. Сучасна українська літературна мова (науковий стиль): Навч. посіб. /Харків. держ. економ. ун-т. – Х.: ХДЕУ, 2002. – 124 с.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2006. – 431 с.

Жовтобрюх М.А. Нариси історії українського радянського мовознавства (1918 – 1941) / АН України. Ін-т мовознавства ім.

О.О.Потебні; Відп. ред. В.М.Русанівський. – К.: Наук. думка, 1991. – 260 с.

Зарицький М.С. Актуальні проблеми українського термінознавства: Підручник. – К.: ІВЦ Вид. "Політехніка"; ТОВ Фірма "Періодика", 2004. – 128 с.

Кловак Г.Т. Педагогіка наукової школи: Навч.–метод. посіб. – Чернігів: Чернігівський державний центр науково–технічної і економічної інформації, 2004. – 208 с.

Курс історії української літературної мови /За ред. академіка АН УРСР І.К. Білодіда. Т.1 (Дожовтневий період). – К., 1958. – С.194 – 205, 263 – 309.

Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 360 с.

Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Вища школа, 2003. – 311 с.

Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови: Підручник. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.

Мацько Л.І., Христенко В.Ф. Історія української літературної мови: Навч. посіб. – К.: НПУ, 2003. – 72 с.

Михайлова О.Г., Сидоренко А.А., Сухопар В.Ф. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості: Навч. посіб. – Харків, 2000. – 97 с.

Непийвода Н. Сам собі редактор: Порадник з української мови. – К., 1996. – 260 с.

Огієнко І. Історія української літературної мови. – К.: Наша культура і наука, 2001. – 440 с.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: Навч. посіб. – К.: "Центр навчальної літератури", 2006. – 312 с.

Партико З.В. Загальне редагування: нормативні основи. – Львів: Афіша, 2001. – 416 с.

Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство: Підручн. – Львів: Світ, 1994. – 215 с.

Пещак М.М. Розвиток давньоруського і староукраїнського наукового тексту. – К.: "Українознавство", 1994. – 270 с.

Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. – К.: Наук. думка, 1976. – 287 с.

Регушевський Є.С. Нариси про мову наукових праць І.Я. Франка. – Сімферополь, 2006. – 194 с.

Різун В.В. Літературне редагування. – К.: Либідь, 1996. – 240с.

Романюк М.М. Загальна і спеціальна бібліографія: Навч. посіб. – 2-е вид. – Львів: Світ, 2003. – 96 с.

Сагач Г.М. Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації: Навч. посіб. – К., 2003. – 255 с.

Сербенська О. Культура усного мовлення: Практикум: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2004. – 216 с.

Сікорська З.С., Глуховцева К.Д., Горошкіна О.М. та ін. Навчально-дослідна робота з української мови (10–11 класи): Посіб. для шк. (кл.) з поглибл. вивч. укр. мови. – Луганськ, 1996. – 74 с.

Сурмін Ю. Майстерня вченого: Підруч. для науковця. – К.: НМЦ "Консорціум із удосконалення менеджмент–освіти в Україні", 2006. – 302 с.

Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: Док. і матеріали / Упоряд.: Л.Масенко та ін. – К.: Вид. дім "Києво–Могилянська акад.", 2005. – 399 с.

Умберто Еко. Як написати дипломну роботу: Гуманітарні науки / Пер. за ред. О.Глотова. – Тернопіль: Мандрівець, 2007. – 224 с.

Учіться висловлюватися / П.І. Скиба, Ю.О. Арешенков, Г.М. Віняр та ін. – К.: Рад. шк., 1990. – 126 с.

Феллер М.Д. Текст як модель комунікативного акту. – Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту / Різун В.В., Мамалига А.І., Феллер М.Д. – К.: РВЦ "Київський університет", 1998. – 336 с.

Методичні рекомендації

Библиографическое описание электронных ресурсов. Методические рекомендации / Сост.: Т.А. Бахтурина, И.С. Дудник, Л.Д. Плохоцкая и др. // [Электрон. ресурс]: Офиц. сайт / РГБ. – М.: РГБ, 1998. – Режим доступа: World Wide Web. URL: <http://www.rsl.ru/pub/erdes.htm>.

Курсова, дипломна, магістерська: що про них потрібно знати? Метод рекомендації / Укл.: Гнаповська Л.В., Ляной

Ю.Ю., Огієнко О.І. – Суми: Сум ДПУ ім. А.С.Макаренка, 2001. – 36 с.

Науково–дослідна робота магістрантів: Методичні рекомендації / Укладачі: Н.Н.Чайченко, Л.М.Артюшкіна, О.М.Рудь. –Суми: СОІППО, 2007. – 50 с.

Нікітіна А.В. Текст як педагогічний дискурс: Метод. реком. для магістрів. – Луганськ, 2006. – 46 с.

Матеріали конференцій

Проблеми культури професійної мови фахівця: теорія та практика. Матер. V всеукр. наук.–метод. конф. – Донецьк: ДЮІ МВС, 2005. – 215 с.

Словники

Білоус М., Сербенська О. Екологія українського слова. Практичний словник–довідник. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Франка, 2005. – 88 с.

Бурячок А.А. Словник синонімів української мови: У 2 т. / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні / А.А. Бурячок (ред.). К.: Наукова думка, 1999.

Бурячок А.А. Орфографічний словник української мови. – К.: Наукова думка, 2002. – 460 с.

Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики: 253 000 слів / В.Т.Бусел (авт., кер. проекту та головн. ред.). – К.; Ірпінь: Перун, 2004. – 887 с.

Демська О.М., Кульчицький І.М. Словник омонімів української мови / Міжнародний фонд "Відродження". – Львів: Фенікс, 1996. – 223 с.

Етимологічний словник української мови: У 7–т. /АН УРСР.

Ін–т мовознавства ім. О.О. Потебні; Ред. кол. О.С. Мельничук (гол. ред.), І.К. Білодід, В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко. – Т. 1–3. – К.: Наук. думка, 1982 – 1989.

Єрмоленко С.Я., Биби́к С.П., Тодор О.Г. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я.Єрмоленко (ред.). – К.: Либідь, 2001. – 224с.

Караванський С. Російсько–український словник складної лексики. – К.: Вид. центр "Академія", 1998. – 712 с.

Карачун В.Я. Орфографічний словник наукових і технічних термінів: Правопис. Граматика: Понад 30 000 слів. – К.: Криниця, 1999. – 524 с.

Кочерган М.П. Словник російсько-українських міжмовних омонімів. – К.: Академія, 1997. – 400 с.

Полюга Левко Михайлович. Словник синонімів української мови. – 2.вид. – К.: Довіра, 2006. – 477 с.

Пономарів О.Д. Фонема г і ґ: Словник і коментар. – К.: Вид. центр "Просвіта", 1997. – 40 с.

Практичний словничок нормативних висловів / Упоряд. А. Сербенська. – Львів: НТШ, 2002. – 35с.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – 716 с.

Словарь української мови /За ред. Б.Грінченка. – Т.1–4. – К.: Довіра – Рідна мова, 1997.

Словник-довідник з культури української мови / Д.Гринчишин, А.Капелюшний, О.Сербенська, З.Терлак. – К.: Знання, 2004. – 367 с.

Словник іншомовних слів / Уклад. Л.О.Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.

Словник синонімів української мови: В 2 т. /А.А.Бурячок, Г.М.Гнатюк, С.І.Головащук та ін. – К.: Наук. думка, 2001.

Словник української мови. В 11 томах. – К.: Наукова думка, 1971 – 1978.

Струганець Л. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. – 2000. – 87 с.

Українська мова: Енциклопедія / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні; Інститут української мови / В.М. Русанівський (голова ред. кол.). – 2. вид., випр. і доп. – К.: Видавництво "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.

Українсько-російський словник наукової термінології / За заг. ред. Л.О.Симоненко. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. – 416с.

Фразеологічний словник української мови. У 2 книгах. Друге видання. – К.: Наукова думка. – 1999. – Кн. 1, 2.

Шевчук С.В. Разом, окремо, через дефіс. А–Я: Орфографічний словник: 32000 слів: Найуживаніші слова і

словосполучення. Найновіші запозичення. Спеціальна різногалузева термінологічна лексика. – К.: А.С.К., 2006. – 416 с.

Широков В.А., Шевченко І.В., Рабулець О.Г., Костишин М., Пещак М.М. Словники України – інтегрована лексикографічна система. Електронний ресурс / НАН України; Український мовно-інформаційний фонд. – К., 2001. – 1 електрон. опт. диск (CDR).

Автореферати дисертацій

Бородіна Н.С. Наукові засади професійного засвоєння лінгводидактичної термінології студентами філологічних факультетів: Автореф. дис. ... канд. пед. н.: 13.00.02 / Херсонський державний університет. – Херсон, 2007. – 24 с.

Гавриш І.В. Розвиток українського наукового стилю 20–30-х рр. ХХ ст. (на матеріалі науково-технічних текстів): Автореф. дис. ... канд. філ. н.: 10.02.01 / Харк. держ. ун-т. – Харків, 2000. – 21 с.

Деркач В.В. Філологічна термінологія М.П. Драгоманова в системі української наукової термінології кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. філ. н.: 10.02.01 / Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України. – К., 1999. – 17 с.

Дядюра Г.М. Функціональні параметри образності в науковому стилі (на матеріалі текстів природничих та технічних наук): Автореф. дис. ... канд. філ. н.: 10.02.01 / Черкаськ. інжен.-технол. ін-т. – Черкаси, 2001. – 18 с.

Зелінська Н.В. Поетика наукового тексту: українська наукова публіцистика ХІХ – початку ХХ ст.: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.08 – журналістика. – К., 2004. – 36 с.

Пузирьова Н.В. Теорія і практика науково-дослідної роботи студентів (на матеріалі університетів України ХІХ ст.): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01/ Харк. нац. ун-т ім. В. Каразіна. – Х., 2002. – 19 с.

Тищенко К.А. Історія української мови в науковій концепції А.Ю.Кримського: Автореф. дис. ... канд. філ. н.: 10.02.01 / Донецький національний університет. – Донецьк, 2006. – 24 с.

Чернишова Л.І. Закономірності якісної кваліфікації предметних імен у структурі українського наукового стилю:

Автореф. дис. ... канд. філ. н.: 10.02.01 / Дніпропетровськ. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2003. – 18 с.

Статті

Алексієнко Л.А. Мовна науки і національна мова // Українська мова і сучасність. – К.: НМК ВО, 1991. – С. 33 – 38.

Алексієнко Л.А. Науковий текст і його автор // Українське мовознавство. – К.: Вища шк., 1985. – Вип. 13. – С. 122 – 126.

Андрєєва І. Українська термінологія в науковій спадщині В.Чапленка // Українська термінологія і сучасність. – К., 1998. – С. 38 – 41.

Бариш І.А. Етнолінгвістичні аспекти наукової комунікації // Мовознавство. – 2000. – №1. – С. 21 – 31.

Богдан С.К. Семантична визначеність вставних одиниць у науковому тексті // Українське мовознавство. – К.: Вища шк., 1988. – Вип. 15. – С. 124 – 129.

Бойко Л.П. Наукова термінологія у творах Г.С. Сковороди // Семасіологія і словотвір. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 77 – 80.

Братко М. Проблеми української наукової мови // Вісник Нац. ун-ту "Львів. політехн.", 2002. – № 453. – С. 12 – 13.

Варава Т. Словникові комісії УАН–ВУАН (1918–1933) // Бібліотечний вісник. – 2000. – №3. – С. 120 – 124.

Войнович І.Д. Перед серйозним іспитом // Наук. світ. – 2001. – №11. – С. 18 – 20.

Вовк А. Наукова мова і політика // Сучасність. – 1979. – №7/8. – С. 87 – 95.

Гавриш І.В. Мовні одиниці різних рівнів у науковому стилі // Вісн. Харк. нац. ун-ту. №473. Сер. Філологія. – Харків, 2000. – С. 19 – 27.

Гінзбург М. Д. Десять відомих правил українського ділового та наукового стилю, зведені в систему // Стандартизація, сертифікація, якість, 2004. – №2. – С. 22–28.

Гінзбург М. "Каждый пишет, как он дышит". Нормативні документи як дзеркало сучасного стану української науково-технічної мови // Дзеркало тижня. – 11 – 17 лютого 2006.– №5 (584).

Гнатюк І.С. Інтелектуалізація українського науково-популярного мовлення в контексті творчої спадщини М.Драгоманова // Мовознавство. – 1993. – №6. – С. 17 – 24.

Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови // Українська термінологія і сучасність: Збірник наук. праць. – К.: КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 11 – 14.

Денисенко С. Когнітивний аспект проблеми термінотворення // Вісник: Проблеми української термінології. – Львів: Львівська політехніка, 1998. – № 336. – С. 35 – 36.

Дядюра Г. Образність як засіб діалогічності науково-популярного тексту // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <Електронна бібліотека Інституту журналістики. <http://www.journ.univ.kiev.ua/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

Євграфова А. Заголовок як актуалізатор текстової інформації // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <<http://www.jorn.univ.kiev.ua/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

Жаботинська С.А. Науковий дискурс: між культурні розбіжності // Проблеми зіставної семантики. Збірник статей. – К.: КДЛУ, 1999. – С. 19 – 23.

Зелінська Н. В. Який він, науковий стиль? // Культура слова. – К.: Наук. думка, 1990. – Вип. 38. – С. 13 – 17.

Зелінська Н.В. Нова модель наукової комунікації і дискурс // Стиль і текст. – К., 2003. – Вип. 4. – С. 19 – 27.

Зелінська Н.В. Естетична оцінка наукового тексту як складова поетики Олександра Потебні // Вісник Сумськ. держ. ун-ту. – Сер. Філологічні науки. – 2004. – № 1 (60). – С. 155 – 161.

Зелінська Н. В. Сучасний науковий дискурс: парадокси розвитку // Вісник Київськ. Міжн. ун-ту. – 2004. – Вип. 3. – С. 13 – 25.

Зелінська Н.В. Наукова рецензія у жанровій палітрі української публіцистики ХІХ – початку ХХ ст.: проблематика, структура, особливості викладу // Зб. пр. Наук.-досл. центру періодики. – Львів: Львів. наук. бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, 2004. – Вип. 12. – С. 186 – 201.

Карпіловська Є., Кочерга О., Мейнарович Є. Структурні зміни української наукової термінології протягом двадцятого сторіччя // Проблеми української термінології. Вісник НУ "Львівська політехніка". – 2004. – № 503. – С. 3 – 8.

Кочерга О. Деякі міркування про шляхи і манівці розвитку української наукової термінології // Сучасність. – 1994. – № 399–400.

Кратко М. Проблеми української наукової мови // Вісник Нац. ун-ту "Львів.політ.", 2002. – № 453. – С. 12 – 13.

Кульбіда Н. Структурні та мовнотилістичні ознаки науково-технічного тексту // Лінгвістичні студії. – Донецьк, 2002. – Вип. 9. – С. 172 – 176.

Кухарєва В.І. Комунікативний потенціал односкладних речень у науковому тексті // Українська мова і література. – 2002. – Число 47. – С. 12 – 15.

Лепченко Я. До початку національної наукової мови: Пам'яті М.О. Максимовича // Вісник Ін-ту укр. наук. мови. – К., 1928. – Вип. 1. – С. 37 – 39.

Литовченко В., Стріха М. Українська наука – безмовна? // Дзеркало тижня. – 14 – 20 лютого 2004. – № 6 (481).

Мамчур І. Функціональні стилі мовлення в аспекті сучасного мовознавства // Дивослово. – 2001. – №12. – С. 12 – 21.

Моргунюк В. Передмова // Російсько-український словник наукової і технічної мови. – К., 1997. – С. 3 – 13.

Непийвода Н. Автор наукового твору: спроба психологічного портрета // Мовознавство. – 2001. – №3. – С.11 – 23.

Ничкало Н. Про рідномовні обов'язки вченого-педагога // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – №4. – С. 12 – 14.

Овчаренко Н. Одиниці термінологічної номінації у науковому тексті // Семантика і прагматика граматичних структур. – Донецьк, 1998. – С. 69 – 73.

Панько Т. Зміни у системі українського наукового мовлення // Вісник Львівськ. ун-ту. Серія Філологічна. – Львів, 1997. – Вип. 26. – С. 5 – 9.

Парасюк Н.І. Верхратський про розвиток наукового стилю української мови // Українське мовознавство. З минулого в майбутнє. – К.: Ін-т укр. мови НАН України, 1998. – С. 62 – 64.

Пахненко І.І. Особливості реалізації наукового викладу // Вісник Черкаського ун-ту. Серія: Філологічні науки. – Черкаси, 1997. – Вип. 3. – С. 109 – 111.

Перхач В. Про засади відродження та розвитку української науково-технічної мови // Науково технічне слово. – Львів: Львівська політехніка, 1993. – № 1 (2). – С. 85 – 95.

Пілецький В. Дещо про віддієслівні прикметники в українській науково-технічній термінології // Вісник: Проблеми української термінології. – Львів, Львівська політехніка, 1998. – №336. – С. 41–43.

Пілецький В. Мовна специфіка українського терміна // Вісн. Нац. ун-ту "Львівська політехніка". – 2005. – № 538. Проблеми української термінології. – С. 25 – 32.

Пономарів О. Повернення до національних засад в українській термінології // Вісник Нац. ун-ту "Львів.політ.", 2002. – №453. – С. 14 – 16.

Пруняк В. Стильові ознаки науково-навчального мовлення і засоби їх вираження // Наук. вісник Чернівецьк. ун-ту. – Чернівці, 2001. – Вип. 117/118. Слов'янська філологія. – С. 69 – 75.

Регушевський Є. Мовознавча термінологія в наукових і публіцистичних працях І.Я.Франка // Наукові записки Ровенськ. ун-ту. – Ровно, 1959. – Вип. 4. – С. 61 – 94.

Різун В. Про стан нашої науки та вимоги до написання дисертацій (За матеріалами виступу на науковому семінарі перед керівниками дисертаційних досліджень та здобувачами наукових ступенів 12 березня 2003 року) // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <Електронна бібліотека Інституту журналістики. <http://www.journ.univ.kiev.ua/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

Родіна Л.О. Мова науки // Мова. Людина. Суспільство. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 211 – 218.

Рожанківський Р. Щодо українського стилю фахової мови // Проблеми української термінології. Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції. – Львів: Львівська політехніка, 1998. – С. 43 – 46.

Рожанківський Р. Синтаксично-стилістичні вади сучасної фахової мови // Вісн. Нац. ун-ту "Львівська політехніка". – 2004. – №503. Проблеми української термінології. – С. 14 – 20.

Сагач Г.М. До питання про емоційність у науковому і функціональному стилі // Мовознавство. – 1977. – №3. – С. 84 – 88.

Селігей П.О. Сучасне термінотворення: симптоми та синдроми // Мовознавство. – 2007. – №3. – С. 48 – 61.

Семенов О. Наукові конференції як засіб удосконалення професійної компетенції майбутніх учителів–словесників // Вісник Житом. держ. ун–ту імені Івана Франка. – 2005. – Вип. 25. – С. 81 – 84.

Серажим К. Тексти–міркування і тексти–докази: семантичне і стилістичне розмежування // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <Електронна бібліотека Інституту журналістики. <http://www.journ.univ.kiev.ua/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

Сербенська О. Мовлене слово у життєсвіті Івана Франка //Збірник праць кафедри української преси і Дослідницького центру західноукраїнської преси. Вип.7 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

Сербенська О. Сучасна українська термінографія і проблеми екології мови // Вісник Нац. ун–ту "Львів. політ.", 2002. – № 453. – С. 17 – 20.

Сидоренко Л. Культура мови наукового стилю // Українська термінологія і сучасність: Матер. II Всеукр. наук. конференції. – К., 1997. – С. 178 – 180.

Синиця І.А. Авторизуюча функція займенників у науково–гуманітарних текстах другої половини XIX ст. // Мовознавство. – 2005. – №2. – С. 51 – 58.

Синиця І.А. Діалогічність у науковому тексті // Мовознавство. – 2004. – №2–3. – С. 55 – 60.

Ситник О. Українська мова у сфері наукової комунікації: лінгвістичний аналіз та проблеми навчання іноземних студентів // Українська мова: З минулого в майбутнього, 1998. – С. 109 – 111.

Ставицька Л. Відгук офіційного опонента // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <Електронна бібліотека Інституту журналістики. <http://www.journ.univ.kiev.ua/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

Тернавська Т. До проблеми експресивності наукового мовлення // Вісник Луганськ. держ пед. ун-ту імені Т.Шевченка. Серія: Філологічні науки. – Луганськ: Альма-матер, 2001. – №3. – С. 134 – 140.

Циткіна Ф.А. Деякі аспекти зіставного аналізу наукових текстів // Мовознавство. – 1987. – №4. – С. 43 – 48.

Чепіга І.П. Мовленнєві особливості наукового тексту: текст-міркування, текст-доказ // Лінгвістичні студії. – Донецьк, 2002. – Вип. 10. – С. 157 – 161.

Додаткові джерела

Арутюнова Н.Д. Диалогическая модальность и явление цитации // Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис /Под ред. Булыгиной Т.В. – М.: Наука, 1992. – С. 52 – 79.

Баженова Е.А. Научный текст в аспекте политекстуальности. – Пермь: Изд-во Пермского ун-та, 2001. – 272 с.

Гиренко Л.В. Плотность научного текста: Автореф. дисс. ... канд. фил. наук: 10.02.01 / Госуд. образов. учреждение "Пермский госуд. пед. ун-т". – Перм, 2006. – 22 с.

Давыдов В.П., Образцов П.И., Уман А.И. Методология и методика психолого-педагогического исследования. – М.: Логос, 2006. – 128 с.

Колегаева И.М. Текст как единица научной и художественной коммуникации. – Одесса: Изд-во ОГУ им. И.И. Мечникова, 1991. – 124 с.

Котюрова М.П. Культура научной речи: Текст и его редактирование: Учеб. пособие. – Пермь, 2005. – 125 с.

Крижановская Е.М. Коммуникативно-прагматическая структура научного текста: Дисс. ... докт. филол. наук. – Пермь, 2000. – 194 с.

Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – М., 1988. – 192 с.

Майданов А.С. Процесс научного творчества. Философско-методологический анализ. – М.: Наука, 1983. – 208с.

Морозов В.Э. Культура письменной научной речи. Пособие для студентов филологического профиля. - М.: ИКАР, 2007. - 268 с.

Ракитина С.В. Когнитивно-дискурсивное пространство научного текста: Автореф. дисс. ... докт. фил. наук: 10.02.01 / Госуд. образов. учреждение "Волгоград. госуд. пед. ун-т". - Волгоград - 2007. - 43 с.

Попоков В.А., Коржуев А.В. Дидактика высшей школы: Учебн. пос. - М.: Академия, 2004. - 192 с.

Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монограф. учеб. пособ. - К.: Брама, Изд. Вовчок О.Ю., 2004. - 336 с.

Синица И.А. Что нужно знать старшекласснику о научном стиле // Русский язык и литература в учебных заведениях. - 1999. - № 3. - С. 37 - 39.

Синельникова Л.Н. Современный научный дискурс (рассуждения с пристрастием). [Электронный ресурс] - Режим доступа: <<http://russia.org.ua/fair/forumruss/reports/3e4b8b54cb15f/>>. - Загол. з екрану. - Мова рос.

Славгородская Л.В. Научный диалог (лингвистические проблемы). - Л., 1986. - 168 с.

Стереотипность и творчество в тексте: Межвузовский сборник научных трудов / Перм. ун-т. - Пермь, 1999. - 324 с.

Суязова Е.А. Общее и индивидуально-авторское в исторических научных текстах: 10.02.04 /Московский гос. университет им. М.В.Ломоносова: М., 2007. - 22 с.

Чернявская В.Е. Научный текст и его филологическая интерпретация. - СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2002. - 88 с.

Змістовий модуль 1

Теоретичні засади курсу

Тема 1.1.

Мовна особистість педагога-дослідника

Зміст

- 1.1.1. Наукова мовна культура - невід'ємна складова професійної майстерності.
- 1.1.2. Мовна особистість науковця-наставника.
- 1.1.3. Мовнокомунікативна компетенція молодого дослідника.
- 1.1.4. Лексикографічна компетенція як показник мовної культури дослідника

1.1.1. Наукова мовна культура – невід'ємна складова професійної майстерності

Сучасний учитель, викладач – це також і вчений–дослідник. "...Без прагнення до наукової роботи, – наголошував ще А.Дістервег, - учитель ... неминуче підпадає під владу трьох педагогічних демонів: механічності, рутинності, банальності. ...Без постійного прагнення до науки його діяльність утрачає ту одухотвореність, без якої все навчання перетворюється на суцільну муштру і дресирування".

Лавиноподібний розвиток науки впливає і на формування якісних рис наукового дискурсу, а це, відповідно, загострює увагу до мовної культури педагога-дослідника. Слушні міркування відомого російського мовознавця, академіка Ю.Караулова стосовно тексту, за яким знаходиться конкретна мовна особистість, стосується також і наукового тексту та його автора. А застереження, висловлене в Болонській декларації

1999 р., що при здійсненні реформ варто остерігатися нівеляції національних особливостей освітніх систем, заaktuалізовує слова українського вченого І.Огієнка про те, що "наука чужою мовою не пускає в людині глибокого коріння".

Узагальнення думок щодо тлумачення професійної наукової мовної культури (Н.Бабич, М.Гуць, Л.Мацько, Л.Струганець та ін.) дає можливість з'ясувати вияви цієї інтегративної динамічної якості: нормативне користування науковою мовою в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах, формування високого рівня комунікативної культури. Мовна культура педагога–дослідника бачиться в єдності наступних компонентів:

мотиваційного (мотиви, потреби, прагнення до ефективної мовнокомунікативної наукової діяльності),

пізнавального (сукупність науково–теоретичних знань фахового спілкування),

діяльнісного (вміння зрозуміло, чітко, логічно, доречно висловлювати думку, будувати діалог тощо).

Систематичне розширення інформаційного, практичного обсягу знань з мови (постійне користування спеціальними енциклопедичними і термінологічними словниками), позитивна мотивація на оволодіння нормами української літературної мови, жанрами функціональних стилів, розвиток умінь свідомо й відповідально ставитися до рідного слова, власної вимови, письмової культури, вдосконалення практики публічних виступів з фахової тематики на наукових конференціях – усе це сприяє підвищенню мовної культури дослідника.

1.1.2. Мовна особистість науковця

Авторитет кожного університету визначається його науково-навчальним потенціалом, наявністю відомих учених-викладачів і наукових шкіл. Безперечно, і формування та реалізація творчих якостей молодих дослідників уповні залежать від особистісних якостей викладачів, котрі уміло залучають до спільного наукового дослідження студентську молодь. Свого часу К.Ушинський переконливо доводив: "Лише

особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, лише характером можна створювати характер”.

Сучасний дослідник – не лише вчений, це особистість з високою методологічною культурою; фундаментальною підготовкою; науковою ерудицією; гуманістичним стилем наукового мислення; з розвинутою інтуїцією, конструктивно мислячий. Для нього важливі строгі етичні норми, толерантність, діалогова взаємодія. Безумовно, це талановита і високо організована індивідуальність. Але насамперед – це особистість патріотична, яка боліє болем Вітчизни.

Особистим прикладом – фундаментальною підготовкою, блискучим читанням лекцій, відомими широкому загалу читачів книгами, скрупульозним ставленням до проведення експериментальних досліджень, володінням секретами ефективного "живого" слова, “науковою іскоркою”, тонким відчуттям наукового стилю, толерантністю старше покоління вчених мотивує самостійний пошук молодих дослідників. Сьогодні праці багатьох видатних українських науковців минулого опубліковані насамперед російською та іншими іноземними мовами. Переклад їх українською мовою сприятиме розвитку української наукової мови.

Складає етичного кодексу вченого – „авторське право”. Відхиленням від норм етики є ігнорування принципу об’єктивності в науковому дослідженні чи при виконанні експерименту, узагальненні отриманих даних або формулюванні висновків.

Якісна риса сьогодення – діалогова взаємодія викладача–науковця і студента–дослідника. Це діяльна, активна позиція його учасників, стимул самовдосконалення, саморозвитку та постійного оновлення. Саме в процесі діалогової взаємодії, на переконання більшості вчених, відбувається освітня зустріч, яка збагачує і студентів, і викладачів новими враженнями, ідеями, цінностями. Науковий діалог допомагає формувати самостійність, відповідальність, відкритість, спонукає до розвитку мовленнєвих умінь представити власну думку в гармонії форми і змісту, зіставити її з думкою іншого автора, володіти реплікою і паузою, вербальними і невербальними засобами вираження спеціальних реалей, категорій і понять.

Оптимальною формою діалогу викладача і студента виступає науково–дослідна лабораторія. В умовах тенденції до університетизації педагогічної освіти, профілізації загальноосвітніх навчальних закладів діяльність таких лабораторій спрямовується на створення особливої творчої атмосфери, забезпечення спадкоємності наукових методичних знань, самостійності мислення студентів, активізацію наукового пошуку.

На етапі бакалавра науково–дослідна лабораторія викладача може стати школою основ наукової культури, наукового мислення, гуманістичного виховання, опанування освітніх інновацій, "діалогу культур", на етапі спеціаліста – лабораторією науково–педагогічної майстерності і творчості, на етапі підготовки магістра – школою оволодіння технологією дослідницької діяльності.

1.1.3. Мовнокомунікативна компетенція молодого дослідника

Саме в науково–дослідній лабораторії успішно формується *мовнокомунікативна компетенція* молодого дослідника. Цей термін відомі мовознавці Л.Мацько і Л.Кравець тлумачать як "сформовану систему професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності".

Українська дослідниця Т.Симоненко зосереджується на методичному аспекті мовнокомунікативної компетенції, характеризуючи її як сукупність професійно–комунікативних умінь особистості спілкуватися в типових умовах професійної діяльності, володіти потенціалом дидактичного дискурсу, репрезентувати нормативні та доступні для сприйняття навчальні тексти; здатність розв'язувати комунікативні завдання в ситуаціях професійного спілкування.

Мовна компетенція як складова мовнокомунікативної компетенції створює базове підґрунтя знань про світ, знань того, як і коли використовувати мову (Н.Хомський), передбачає опанування мовної системи за рівнями фонетики, лексики, морфології, синтаксису, стилістики тексту, тобто відповідно

формування лексичної, орфографічної, орфоепічної, граматичної, синтаксичної компетенцій.

Мовнотермінологічна компетенція особистості виявляється у вмінні доречно використовувати термінологію певної спеціальності, *прагматична компетенція* – в умінні висловлюватися відповідно до комунікативних намірів і ситуативними умовами мовлення, *мовно-інформаційна* – в умінні здійснювати самостійний пошук необхідної інформації, в т.ч. електронної, її зберігати, передавати, аналізувати тощо.

Серед комунікативних компонентів мовлення дослідника важливими, без сумніву, є *змістовність* (глибоке осмислення теми, головної думки висловлювання), *точність* (вибір слів, які найбільше відповідають висловлюваному змісту), *логічність* (тобто послідовність висловлювання відповідно до законів логіки), *правильність* (дотримання мовних норм), *стилістичність* викладу думок, *доказовість*, *коректність та доречність* вживання термінів, *чистота мови, виразність, спрямованість на особистість*. Багатство мовлення зумовлюється наявним лексичним запасом, а це, в свою чергу, залежить від загального активного запасу мовних засобів (слів, значень, моделей словосполучень і речень, типових інтонацій, зв'язків і відношень у тексті), сукупності навичок для цілеспрямованого застосування засобів мови.

Розвиток професійної мовнокомунікативної компетенції відбувається відповідно до здатності людини навчатися, її предметних знань та попереднього досвіду і здійснюється в межах ситуативного контексту, пов'язаного з навчанням та спеціалізацією.

Кожний дослідник – це, звичайно, своєрідна мовна індивідуальність, складовими якої є, як правило, мовні здібності, мовне чуття, мовний смак. *Мовні здібності*, визначені О. Леонтьєвим як сукупність психологічних і фізіологічних умов, що забезпечують засвоєння, відтворення й адекватне сприйняття мовних знаків мовного колективу, об'єднують здібність аналізувати мовні явища, лінгвістичну спостережливість, мовне чуття і пам'ять. На мовні здібності певною мірою впливає середовище (побутове і навчальне), виховання, особистісні дані.

Мовне чуття (інтуїція), або "дар слова" (за К. Ушинським) – це індивідуальна система підсвідомих оцінок, що ґрунтується на літературних нормах і мовних ідеалах. На формування мовного чуття молодого дослідника, стверджує І.Аненський, впливають об'єктивні (цінності мовлення) і суб'єктивні (вроджене сприйняття національно-художньої мовленнєвої стихії) чинники. Не менш важливим для дослідника вважаємо *мовний смак*, притаманних саме йому образних порівнянь, природних смислових зв'язок між реченнями, логічності і лаконічності.

Безумовно, науково-дослідна робота вимагає постійної копіткої розумової праці, формування таких вольових якостей, як наполегливість, уміння подолати перешкоди, здатність до саморозвитку, внутрішнього прагнення до пізнання нового і більш повного виявлення й розвитку власних можливостей, а також потреби у визначенні власного "мовного обличчя": абстрактно-логічного мислення, аргументовано доказових суджень, спеціальної термінології, використання якої вимагає особливої точності, наявності міркувань, обґрунтування висновків, стислості, лаконічності викладу матеріалу; логічної послідовності, стилістичної, орфографічної, пунктуаційної грамотності.

Виникає питання: як розпочати, "увійти", "втягнутися" в написання наукової роботи? Звичайно, багато важить спрямованість особистості, чи усвідомлюємо ми значення професії, її складнощі, чи готові до формування в себе самоорганізації, що існує в тісному поєднанні із самореалізацією і певним самообмеженням, самоконтролем тощо. Головне – бачити перед собою мету, якої хочемо досягнути, тобто визначити для себе, з якою метою (оцінка, моральне задоволення тощо) виконується робота, які відкриття це принесе особисто вам, чому навчитись, які риси характеру виховає. А ще важливіше відчувати в собі інтелектуальну радість і задоволення від виконуваної наукової роботи.

1.1.4. Лексикографічна компетенція як показник мовної культури дослідника

Рівень загальної та мовленнєвої культури молодого дослідника визначається і тим, які загальні і спеціальні лексикографічні знання має особистість, як володіє вміннями користуватися лексикографічними виданнями різних типів і вилучати з них необхідну інформацію, якою мірою набути навички самостійної науково-дослідницької роботи в галузі лексикографії, чи усвідомлює потребу звернення до словника з метою вирішення пізнавальних і комунікативних завдань. Йдеться про *лексикографічну компетенцію*.

Сформована, лексикографічна компетенція характеризує високий ступінь професійної філологічної підготовки, засвідчує інтерес і повагу користувача до рідної мови, її історії, визначає рівень розвитку лінгвістичного чуття. Дійсно, адже, "чим більшою кількістю слів я володію, тим ширший обсяг моїх впливів" (Л.Фейербах).

Серед компонентів лексикографічної компетенції, як показує аналіз наукової літератури, практичний досвід, умовно виділяємо мотиваційний, емоційно-естетичний, інформаційний, операційно-діяльнісний.

Мотиваційний та емоційно-естетичний компоненти передбачають сформованість стійкої усвідомленої потреби, емоційно-оцінного ставлення та інтересу в опануванні здобутків української лексикографії, переконаності в суспільній значущості знань лексикографії, бажання здійснювати лексикографічний науковий пошук, здатність до рефлексії, вироблення мовного смаку шляхом розширення філологічного кругозору, стійкої професійної спрямованості, професійного задоволення від виконуваної діяльності. Важливе значення при цьому набувають такі якості особистості, як духовні цінності, повага і гордість за рідну мову, глибина гуманітарних, мовних знань, висока мовна культура.

Інформаційний компонент складають знання типів словників, праць українських лексикографів, особливостей словникової статті, її своєрідності у словниках різних типів, професійної лексикографічної роботи з текстом.

Складовими *операційно-діяльнісного компонента* є вміння і навички оперувати набутими лексикографічними знаннями у професійній діяльності: сприймати, впізнавати, аналізувати, зіставляти мовні явища і факти, коментувати, оцінювати їх під кутом зору нормативності, відповідності сфері й ситуації спілкування; розмежовувати варіанти норм і мовленнєві порушення; з'ясовувати роль синонімічних, антонімічних, фразеологічних, орфоепічних, орфографічних та інших словників у формуванні мовної культури особистості, використовувати лексикографічні видання для вияву характеристик лексичного портрету сучасника, виконувати порівняльний аналіз словників, володіти навичками роботи збирача й обробки, в т.ч. комп'ютерної, лексикографічного матеріалу, укласти власні словники-довідники тощо. Зазначимо, що складові лексикографічної компетенції розглядаємо в нерозривній єдності із лінгвістичною, мовною, комунікативною, мовнотермінологічною, дослідницькою компетенціями.

Важливим шляхом формування складових лексикографічної компетенції вважаємо ознайомлення із здобутками відповідної науки. Інтеграційні процеси в незалежній Україні зумовили розширення чинної класифікації лексикографії. Увіразняється теоретична і практична лексикографія, теорія лексикографії і навчальна лексикографія, динамічно розвивається комп'ютерна і корпусна лексикографія. Відбувається істотне просування в галузі металексикографії, виокреслюється адресна спрямованість лексикографічної продукції: для широкого кола носіїв мови, для тих, хто вивчає українську мову як іноземну, для філологів, учителів, учнів, літературних редакторів тощо.

Розширюється і поглиблюється визначення *словника* як зібрання слів (словосполучень), розташованих у певному порядку, з певними супутніми поясненнями залежно від його призначення. Йдеться, зокрема, і про відносне розмежування енциклопедичних та лінгвістичних словників. Відомо, що *енциклопедичні словники* зосереджують увагу на понятті, подають інформацію про ті чи інші явища дійсності, країни, події, а лінгвістичні й насамперед *тлумачні словники*

зосереджують увагу на значенні слова. Водночас і вітчизняними, і зарубіжними лексикографами дедалі частіше наголошується на прозорості такої межі.

У час розробки і теоретичного обґрунтування метамови словника змінюються *мета і функції словникової статті*. У ній подається різнобічна інформація про належність слова до певного граматичного класу, його дериваційний потенціал, походження, наявність семантичного інваріанту, тобто, про те, що слово існує в оточенні інших слів. До того ж сьогодні недоцільно говорити про абсолютну повноту словникової статті, адже, за справедливим твердженням дослідників, "кінцевість кожного словника – це початок наступного".

Кожний словник залежно від призначення і функцій – загальномовний чи спеціальний, одномовний чи перекладний, нормативний, вибірковий, генетичний – допомагає вибудувати текст й адекватно сприймати відповідні елементи в ньому. Зокрема, у випадках, коли виникають проблеми щодо розуміння значення слова в тексті, вагання у правильності його використання в мовленні, перш за все корисно звертатися до авторитетного *тлумачного словника*. Ці словники ще називають комплексними, бо слово тут постає в нерозривній єдності парадигматичного, синтагматичного і дериваційного аспектах. Робота з тлумачним словником загострює сприйняття і розуміння глибинного смислу рідного слова. Сьогодні у тлумачних словниках, укладених на основі одинадцятитомного радянського видання, усунуто ідеологічно маркований ілюстративний матеріал, зафіксовано нові слова, які з'явилися в останні десятиліття, розширено основні функції (наукову, систематизаційну, нормативну, тлумачну), створюється єдина система засобів стилістичної характеристики.

У короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів за ред. С.Єрмоленко в повному обсязі подано терміни стилістики і соціолінгвістики, розширено термінологічні поняття з історії мови. Терміни супроводяться короткою етимологічною довідкою, прикладом вияву мовного явища, подекуди – й ілюстрацією типового словосполучення із цим терміном.

Своєрідною школою прилучення до таємниць мови й лінгвістичної науки можна назвати науково–дослідницький пошук в *етимологічному словнику*. Така робота дає можливість і поглибити складові лексикографічної компетенції, і замислитися над походженням низки лексем, і розширити уявлення про духовно–матеріальну культуру різних регіонів України. Мовний портрет сучасника допомагають створити синонімічні, антонімічні, фразеологічні словники, словники епітетів, іншомовних слів та ін. Орфоепічний і орфографічний словники становлять своєрідний бар'єр, що не дозволить руйнувати правописні і вимовні норми. Дослідження соціальної мотивації мовної поведінки, мовне виховання особистості здійснюють словники з культури мови.

Занурення в будь–яку професійну сферу зумовлює ознайомлення з термінами відповідної науки, потребу у володінні термінологічним мінімумом, а, отже, звернення до *термінологічних словників*, що уможлиблює також і розвиток мовнотермінологічної компетенції. Таку мету передбачали укладачі першого "Українсько–російського словника наукової термінології" (2004 р.) за загальною редакцією Л.Симоненко. На формування лексикографічної і водночас мовнокомунікативної компетенцій спрямований перший в українській лексикографії "Словник термінів міжкультурної комунікації" (автор – Ф.Бацевич, 2007 р.). У словнику подані терміни комунікативної лінгвістики, що відображають процес вербального і невербального спілкування людей, які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот. Розвиток лексикографічної і мовокраїнознавчої компетенцій ефективніше відбувається завдяки користуванню словником "Україна в словах" (авт. колектив – викладачі Волинського університету, 2004 р.).

У словниках усе частіше увага акцентується на питомих українські слова замість схожих із російськими лексичними одиницями (*віншувати* – *поздоровляти*). Сьогодні активізувалися процеси семантичного розширення або звуження значення лексичних одиниць. Так, *маргінес/маргінес* "берег, поле книжки, зошита тощо", крім названої семантики, в сучасній українській публіцистиці функціонує у значенні

"узбіччя цивілізації, прогресу; глуха, відстала провінція"; а лексема *фундація* вживається в таких значеннях: "пожертвування коштів для заснування чого–небудь; фонд; установа, організація (благодійницька); товариство, спілка". Увиразнюються питомі українські словотвірні ознаки: комп'ютерник, випереджувальний та ін.

Лексикографічну компетенцію збагачуємо і роботою зі словниками, репресованими у 30–х рр. ХХ ст. В одному з таких словників, на довгий час вилученому із практичного та наукового вжитку і нарешті повернутому широкому загалу "Російсько–українському словнику" С.Іваницького та Ф.Шумлянського відображено стан розвитку української мови на початку ХХ сторіччя. Упадає в око скрупульозний добір значень реєстрового слова для якнайповнішого представлення українських відповідників. На кожне російське слово автори подають кілька власне українських:

случай – випадок, трапунок, нагода, пригода, приключка, случай, okazія...;

шапка (смушева гостроверха) – шлик, шличок;

шапка (повстяна) – магерка, яломок;

шапка (з наушниками) – малахай;

шапка (кудлата і висока) – кучма;

шапка (чабанська) – чабанка;

шапка (з ріжками) – рогачка; вінець, корона.

Характеристика слова, особливо його стилістичних рис, створення лексикографічного портрета слова чи групи слів потребує звернення до словників різних типів і різних баз даних. Це стимулює розвиток *корпусної (електронної) лексикографії*, а, отже, зумовлює введення до лексикографічної компетенції сучасного користувача інформаційно–комп'ютерної складової. Зазначимо, що в довідкових джерелах поняття *корпус* розуміється як зібрання різноманітних текстів сучасної мови, здійснений з допомогою комп'ютера.

Сьогодні цей напрям стимулюється "Державною програмою розвитку і функціонування української мови на 2004 – 2010 роки", Міжгалузевою науково–технічною програмою "Інформація. Мова. Інтелект". Корпусна лексикографія, переконливо доводиться в сучасних дослідженнях, дає

можливість постійно збільшувати кількість лексичних одиниць, не очікуючи чергового перевидання словника, значно економлячи час і матеріальні ресурси. Електронні словники дозволяють зберігати значний обсяг інформації за рахунок використання гіперпосилань, мають ефективну систему пошуку (повнотекстовий пошук, одночасний пошук у кількох словниках, швидкість пошуку). Крім того, є можливість постійно "фільтрувати" й упорядковувати словниковий матеріал.

Такою спробою є електронна енциклопедія "Українська мова" як додатковий засіб до друкованого варіанту (К., 2000), створеного в Інституті мовознавства імені О.О.Потебні та в Інституті української мови НАН України.

Українським мовно-інформаційним фондом (директор – докт. техн. наук, проф. В.Широков) в онлайн-варіанті розроблена інтегрована лексикографічна система "Словники України", до складу якої включені п'ять словників – орфографічний, транскрипції, фразеологічний, синонімів та антонімів (252 тис. слів). Готується новий 20-томний тлумачний словник української мови, інформаційно-лінгвістична система якого, стверджує В.Широков, еволюціонуватиме і як дослідницька. До неї буде "вмонтовано" лінгвістичний корпус української та інших мов з автоматизованою лексичною картотекою, озвучуванням заголовних слів, фотографіями, анімацією, відео фрагментами, елементами мультимедіа.

Елементи комп'ютерної лексикографії впроваджуються у вищих навчальних закладах. На філологічному факультеті Тернопільського національного педагогічного університету створена персональна автоматизована інформаційна система "Lexica", що моделює лексико-семантичну систему української літературної мови в діапазоні столітнього проміжку (автор – докт. філ. наук, проф. Л.Струганець). Кожне слово супроводжується різноплановими характеристиками, що стосуються його змістової, формальної та функціональної сторін.

Наприклад, коли ставимо завдання виокремити з номенів реєстру "Орфографічного словника української мови" (укл. – С.Головащук, М.Пещак, В.Русанівський, О.Тараненко, 1999 р.)

підгрупу лексики за такими параметрами: <Част. мови> – іменник (код 1), <Тематика> – харчування (код 2), <Іншомовність> – французька мова (код 76), – програмними засобами формується такий список слів: *антрекот, бульйон, десерт, ескалоп, лангет, майонез* та ін.

Один із шляхів формування лексикографічної компетенції – опрацювання наукових джерел щодо досвіду словникарської роботи за кордоном. Короткий аналіз підтверджує: кожна країна піклується про свої історичні корені, своє майбутнє, свій авторитет, а значить і про словники. У Франції, наприклад, систематично поповнюється словник чужоземної лексики [[http:// www.culture.fr/culture/dglf](http://www.culture.fr/culture/dglf)], яку не доцільно вживати в офіційних документах. А діяльність Національного комітету з етики спрямована на постійне "очищення" мови від американізмів, германізмів, жаргонізмів. У навчальному процесі університетів США успішно використовується електронний тлумачний словник англійської мови Merriam–Webster's collegiate dictionary [<http://www.m-w.com/thesaurus.htm>], який систематично поповнюється новими словами тощо.

Новації і потреби суспільства у вихованні національно-мовної еліти якісно позначаються на змісті, формах і методах фахової підготовки культуромовних особистостей майбутніх учителів рідної мови, сформованості їх лексикографічної компетенції.

А що ж в Україні?

За результатами аналізу стану виконання Комплексних заходів із всебічного розвитку української мови у 2000 – 2002 роках за рахунок коштів Державного бюджету України випущено лише 4 видання словників серії "Словники України" накладом 36 тис. прим.: "Орфоепічний словник української мови" (1-й том); "Словник антонімів української мови"; "Етимологічний словник української мови" (4-й том). За кошти Громадського фонду Святого Андрія Первозванного надрукований "Орфографічний словник української мови"; за кошти видавництва "Наукова думка" – "Словник синонімів української мови у двох томах", за рахунок благодійних коштів Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Сполучених Штатах Америки – 3-й том "Атласу української мови". Наклади цих

видань незначні: наклад "Атласу української мови" – 1600 прим., "Етимологічного словника української мови" – 1 тис. примірників. То ж навряд чи попрацюють з цими словниками не тільки студенти, а й викладачі вищих навчальних закладів.

До гальмуючих чинників розвитку лексикографії віднесемо і зменшення фінансування робіт та кількості кваліфікованих фахівців, укр. незадовільне технічне забезпечення (система електронних словників Українського мовно-інформаційного фонду НАНУ, як свідчать опитування інформатиків, студентів, не пристосована для введення великооб'ємних баз даних), несвоєчасне отримання хоча б стислої експрес-інформації. Та й новітні лексикографічні студії залишаються доступними часто лише обмеженому колу фахівців. До того ж потужний пресинг рідного слова суржилом, жаргоном, грубим просторіччям, культивування відчуття національної ущербності негативно впливає на формування комунікативної вправності особистості.

Ураховуючи існуючі тенденції, ефективним шляхом формування лексикографічної компетенції вважаємо залучення студентів до науково-дослідних лабораторій викладачів, які працюють над укладанням словників і власним прикладом стимулюють професійний розвиток своїх учнів.

Контрольні і проблемно-пошукові завдання

1. Окресліть основні соціальні фактори впливу на формування української мовної особистості дослідника.

2. Поясніть різницю у значеннях слів:
науковий і наукоподібний.

3. Прокоментуйте вислови:

3.1. Страх українського вченого перед українською мовою породжується не тільки острахом не дотримувати норм, а й невмінням або й небажанням засвоювати її засоби, щоб перекодувати новітні наукові інформаційні потоки, що

пливуть до нас не в рідномовній одежі. Мислення мовними кліше, відсутність опірності чужомовним словам і брак зусиль у пошуку відповідних українських мовних засобів вираження наукової думки знижує науковий потенціал українського вченого, робить його піддатливим до наукових схем та ідей, нав'язаних іззовні.

(В. Пілецький)

3.2. "Українська наукова мова (як і загалом літературна) проходить надзвичайно відповідальний етап свого формування. І кожний із нас, хто активно оперує мовою, виробляючи ті або ті слова, форми, конструкції, відповідає за те, якою вона буде структурно, наскільки збережеться її природність, наскільки вона залишиться сама собою".

(О. Сербенська)

4. Прочитайте текст. Виберіть, на ваш погляд, оптимальний варіант підходу до написання наукового тексту.

У дзен-буддизмі є така притча. Одного разу трьох мудреців запитали: "Що ви будете робити із зозулею, яка не хоче кувати?" Перший сказав: "Я уб'ю її". Другий відповів: "Я примушу її кувати". Третій сказав: "Я почекаю, поки вона закує". Відносно керівників дисертантів цю притчу можна перефразувати так. Трьох керівників запитали: "Що ви будете робити з дисертантом, який вперто не хоче виконувати ваші вказівки щодо роботи над дисертацією?" Перший сказав: "Я відхилю його роботу". Другий сказав: "Я примушу його виконати всі правила". Третій сказав: "Я все сам поправлю, як треба..." На нашу думку, в цих відповідях відсутній ще один варіант: велику частину помилок я примушу його виправити, а дещо поправлю сам.

(А.Зосимов, В.Голік)

5. Чи згодні ви з міркуваннями вчених? Що варто взяти до уваги, "шліфуючи" мову і стиль наукової роботи? Обґрунтуйте свою думку.

Як можна домогтися поліпшення стилю викладу наукового матеріалу дисертації?...

Демосфен вісім разів переписав "історію" Фукадида, щоб опанувати величну і вражаючу фразеологію цього знаменитого історика...Дві тисячі років поспіль Вудро Вільсон, щоб поліпшити свій стиль, вивчав праці Демосфена. Л.Толстой щодня вивчав Біблію. ..

Секрет поліпшення стилю дисертантом полягає в тому, щоб уважно читати художні книги та вивчати їх...Дозвольте собі вивчити дві – Біблію і Шевченка. Пийте з цих джерел...

Якщо дотримуватися цих порад, то поступово, непомітно, але неминуче ваша манера мовлення та виклад думок на папері стануть більш красивими, витонченими та стилістично грамотними...

(А.Зосімов, В.Голік)

6. Прочитайте тексти. Перед вами мовні портрети вчених. Виділіть особливості індивідуального стилю відомих науковців.

6.1. Прикладом наполегливості й працьовитості, високої вимогливості до себе, сумлінності й відповідальності, непогамовної жадоби знань, безперервного творчого пошуку і важкої, виснажливої праці є Любов Іванівна Мацько для своїх учнів і колег. Педагог за покликанням, одержима любов'ю до України й рідної мови, вона впродовж кількох десятиліть учить молодь шанувати рідний край, берегти й розвивати українську мову, культуру.

Про кафедру, очолювану Любов'ю Іванівною, мабуть, слід сказати окремо. Це невеликий, але дружний колектив, у якому панують доброзичливість, толерантність, творча атмосфера, дух здорових наукових змагань. Його енергетичним центром є Любов Іванівна.

Її наукова школа відома не тільки в Україні, а й за кордоном. Як творча особистість, вона непідвладна автоматизму життя, не дає засмоктати себе дріб'язковості й метушні.

(З журналу "Українська мова і література в школі", 2004.-№2).

6.2. Гурток із мови на філологічному факультеті Київського державного університету ім. Тараса Шевченка вів І.К.Кучеренко, який вражав своєю логікою і творчим підходом до викладання. Свої знання і любов до мови він передав студентам, серед яких була і Світлана Єрмоленко (тепер відомий мовознавець).

Спецкурс "Теорія і практика перекладу" прищепив смак Світлані

Єрмоленко до мови, відчуття слова і "спровокував" дипломну роботу "Переклади українською мовою балад А.Міцкевича". Науковим керівником дипломної роботи був В.В.Коптілов, а кандидатської дисертації - Зиновія Тарасівна Франко. На питання, що вона взяла від своїх учителів, Світлана Яківна відповідає: від І.К.Кучеренка – його чітку логіку, від В.В.Коптілова – тонке, загострене відчуття поетичного, зокрема перекладного, слова, від З.Т.Франко – відкритість до людей, толерантність.

Сьогодні Світлана Яківна – сама талановитий учитель, підготувала 35 кандидатів та 3 докторів філологічних наук. Наталія Мех говорить про свого Вчителя так: "Прогресивна, динамічна, толерантна та чуйна, Світлана Яківна є одним із тих дороговказів, які відкривають новим поколінням істинний сенс наукової творчості".

(А.Пономаренко "Не міряйте безмірного безкраїм").

6.3. Учні Івана Зязюна завжди відзначають його блискучі лекції. Кожна лекція завжди авторська, завжди єдина, неповторна, завжди мистецький твір. Її мета - не нав'язувати студентам систему якихось знань, а разом з кожним із них заглибитися в таємниці надзвичайно цікавої і оригінальної науки про почуттєвий світ людини і його вияв у процесі сприймання реальної дійсності, творів мистецтва та інших витворів людського розуму і людських рук, у процесі творчої самореалізації людини.

Показниками лекторської майстерності педагога важливо визнати науковість та інформативність викладу; доказовість, аргументованість, доступність, послідовність викладених питань, чітку орієнтацію на проблему. Жива думка, живе слово, звернене до потреб сьогодення із синтезом минулого і проєкцією у майбутнє - усе це допомагає створити т. зв. ауру міжособистісного спілкування.

(Мацько Л., Семенов О. Слово вченого)

7. Напишіть есе на одну з тем?

"Учитель не той, хто вчить, а той, у кого вчаться"
(Народне прислів'я);

"Головною властивістю вчителя повинна бути щедрість"
(П.Капіца);

"Є ... принцип у житті й науці, який визначає обличчя вченого. Це – повага і любов до своїх учителів" (Є. Чазов);

"Праця – найкращий спосіб насолоджуватися життям"

(І.Кант);

"Коли в людини багато вільного часу, вона небагато досягне" (Сюнь-Цзы).

Література до теми:

Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 360 с.

Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій // Бюлетень ВАК України. – 2007. – №6.

Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків БАК України: Постанова ВАК України, 15 січня 2003 р., №7-05/1. – К., 2003

Широков В. А., Шевченко І. В., Рабулець О. Г., Костишин М., Пещак М. М. Словники України – інтегрована лексикографічна система. Електронний ресурс / НАН України; Український мовно-інформаційний фонд. – К., 2001. – 1 електрон. опт. диск (CDR)

Тема 1.2

Науковий стиль української мови: загальна характеристика і специфічні риси

Зміст

1.2.1. Місце наукового стилю серед інших стилів української мови.

1.2.2. Основні функції та різновиди наукового стилю.

1.2.3. Основні жанри наукових досліджень.

1.2.4. З історії становлення і розвитку наукового стилю української мови

1.2.1. Місце наукового стилю серед інших стилів української мови

С.Єрмоленко у праці “Нариси з української словесності...” (1999) обсяг і зміст поняття стилістики визначає так: “Стилiстика (лiнгвостилiстика) – роздiл мовознавства, що вивчає: а) закономірності існування й структурну будову

суспільно зумовлених різновидів мови – функціональних стилів; б) мовні одиниці щодо їх додаткового експресивно–стильового забарвлення; в) взаємодію різних рівнів словесно–виразових засобів у конкретному тексті, зв’язок їх із позамовними чинниками; г) типологію стильової специфіки текстів”.

Предметом стилістики (за М.Кожиною, Л.Мацько) є її стилістична система, виражальні можливості і засоби різних рівнів мовної системи, їх стилістичні значення й відтінки (конотації), а також закономірності використання мови в різних сферах і ситуаціях спілкування і своєрідна організація мовлення, специфічна для кожної сфери.

Стрижневим поняттям стилістики є стиль. Це слово походить від латинського слова *stilus* – спочатку загострена паличка для письма, згодом – манера письма) і означає різновид, видозміну літературної мови; манеру мовного вираження у різних сферах, умовах, формах (усній і писемній) спілкування; мистецтво слова.

У сучасних дослідженнях послуговуються терміном “функціональний стиль”, який частіше кваліфікується як суспільно усвідомлена сукупність прийомів уживання, відбору та сполучення мовленнєвих засобів, функціонально зумовлена соціально значимою сферою спілкування (О.Селіванова). Типами функціональних стилів традиційно вважаються розмовний, публіцистичний, науковий, офіційно–діловий, художній. Однак динамічні мовні зміни на початку третього тисячоліття, стрімкий розвиток комунікативної, когнітивної лінгвістики, теорії дискурсу, прагматики тексту тощо зумовлює розширення теорії функціональних стилів.

Ознаки стилів

	Офіційно-діловий стиль	Художній стиль	Розмовний стиль	Публіцистичний стиль
--	------------------------	----------------	-----------------	----------------------

функціональне призначення	регулювати ділові стосунки мовців у державно-правовій і суспільно-виробничій сферах	впливати засобами художнього слова на розум, почуття, і волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості та естетичні смаки.	бути засобом невимушеного спілкування, живого обміну думками, з'ясування побутових стосунків між мовцями	висвітлювати різноманітні суспільно-політичні проблеми, формувати громадську думку.
ознаки	документальність високий ступінь стандартизації, лаконізм, точність, суворе регламентування тексту, майже цілковита відсутність емоційності та образності і будь-якого вияву індивідуальності автора	образність, поетичність, естетика мовлення, експресія	усна форма спілкування, неофіційність стосунків між мовцями і невимушеність спілкування, використання позамовних чинників (рухи, жести, міміка), лаконізм, емоційність.	посидання логізації викладу із емоційно-експресивним забарвленням, полемічність викладу, образність, експресивність та афористичність.

А які ознаки наукового стилю мовлення? Це один із функціональних різновидів літературної мови, що обслуговує сферу науки, виробництва, освіти і реалізується у книжних спеціалізованих текстах різних жанрів.

Метою наукового стилю є повідомлення об'єктивної інформації, доведення істинності наукового знання. Функціональне призначення – систематизовувати, обґрунтовувати наукову інформацію, служити для повідомлення про результати досліджень, систематизувати і популяризувати певні знання. Головні ознаки – інформативність, нормативність мовлення, предметність, понятійність, об'єктивність, однозначність, точність, доказовість та ін.

1.2.2. Основні функції та різновиди наукового стилю

Основні функції наукового стилю – це функції повідомлення, інформування, впливу, наукове пояснення явищ, з'ясування, обґрунтування гіпотез, класифікація понять, систематизація знань, аргументованого доказу, переконання.

Для наукової мови важливою є також перформативна функція, суть якої у встановленні певних фактів або зв'язків за допомогою мовного матеріалу, та функція впливу, що показує спробу автора довести правильність обраної позиції.

Іноді поняття "наукова мова ототожнюють із поняттям "фахова мова", хоча це не одне й те ж. Фахова мова частіше тлумачиться як сукупність усіх мовних засобів, що використовуються у професійно обмеженій сфері комунікації для досягнення порозуміння між фахівцями, які працюють у певній галузі.

Серед традиційних стильових ознак наукового стилю вчені виділяють і такі, як інформативність, предметність, ясність і об'єктивність викладу, логічна послідовність, узагальнення, точність і однозначність, лаконічність, доказовість, переконливість, аналіз, синтез, аргументованість, пояснення причинно–наслідкових відношень, висновки. Розглянемо деякі з ознак.

Абстрагованість наукового стилю створюється шляхом широкого використання слів абстрактного й узагальненого значення. Частотними є віддієслівні іменники, дієслівно–іменні сполучення. Наприклад: *проводити дослідження, здійснювати аналіз, піддавати критиці*.

Логічність наукового стилю виявляється в послідовності висловлювання, його доказовості й аргументованості, в побудові мовлення відповідно до законів логіки із збереженням відношень і зв'язків реальної дійсності. Логічність усного наукового мовлення виявляється в умінні послідовно й аргументовано представити зміст думки. Це досягається завдяки уважному ставленню до цілого тексту, зв'язності думок і зрозумілому композиційному задуму.

Така ознака виражається в повторях ключових слів у тексті, вживанні однорідних членів речення із узагальнювальним словом, використанні вставних слів і словосполучень, що увиразнюють логіку мислення і послідовність викладу.

Наприклад: *перейдемо до; далі розглянемо; зупинимося на ..., повернемося до...; по–перше, по–друге, відповідно, отже та ін.*

Логічності і послідовності викладу сприяє також і прямий порядок слів у реченні. Логічні зв'язки між реченнями й абзацами передбачають слова *тому, спочатку, потім, насамперед, далі, насамкінець* тощо.

Смислова **точність і однозначність** висловлювань досягається шляхом уживання термінів і слів у прямому значенні, уточнень у вигляді зносок, посилань, цитат, прізвищ цифрових даних, які аргументують наукові положення й підсилюють об'єктивність та достовірність висловленого. Недоречно вжито в науковому тексті слово може призвести до подвійного тлумачення цілого речення.

Ясності усного мовлення сприяють чітка дикція, логічне й фонетичне наголошування, правильне інтонування, спокійний і ввічливий тон. На письмі ясності досягають шляхом послідовності викладу матеріалу (відображає логічне розгортання думки), точного називання, членування наукового тексту на абзаци, повтором ключових слів.

Об'єктивність викладу виявляється у зваженому оцінюванні ступеня дослідженості проблеми, шляхів її розв'язання, ефективності певної теорії, рівня завершеності її вивчення, в обґрунтованості результатів, наведенні експериментальних даних тощо. Вказівка на джерело повідомлення (кому конкретно належить те чи інше висловлення) подається з урахуванням відповідних вставних слів і словосполучень (*на думку, за даними, автор переконаний* тощо).

Стислість автора наукового тексту – це уміння уникати непотрібних повторів, багатослів'я або мовної надмірності.

Хоч науковий текст і монологічний, йому властива спрямованість на адресата. Саме так дослідник прагне висловити своє бачення стосовно певної проблеми, подискутувати з фахівцями. Ця ознака наукового стилю характеризується як **діалогічність** і виражається у використанні проблемних запитань, цитат, оцінних мовних засобів тощо.

Логічна послідовність наукової роботи передбачає такий спосіб викладу, при якому кожний наступний розділ органічно пов'язується із попереднім; висловлена думка або теза в подальшому викладі конкретизується, доповнюється,

поглиблюється, що в цілому значно покращує бачення тексту.

Науковий стиль реалізується переважно в писемному мовленні. Однак зі зростанням наукових контактів у вигляді конференцій, симпозіумів, наукових семінарів, зростає роль усного наукового мовлення.

Науковий стиль існує в кількох різновидах:

- *власне науковий;*
- *науково-навчальний;*
- *науково-довідковий;*
- *науково-популярний.*

Власне науковий або академічний підстиль використовується при написанні первинних і вторинних наукових текстів, що повідомляють наукове інформацію, доводять її новизну. До первинних наукових текстів (їх мета – доведення певної наукової істини) належать монографія, дисертації, дипломні, магістерські роботи, наукові статті, наукова доповідь. До вторинних (їх мета – опис змісту первинних текстів) належать конспекти, реферати, анотації, рецензії. Ці тексти відносять також до *науково-інформативного різновиду* власне наукового підстилю.

Для власне наукового підстилю характерними ознаками виступають академічність викладу, насиченість термінами, книжність, використання чітких визначень, складних синтаксичних конструкцій. Тексти цього різновиду адресуються фахівцям відповідного профілю.

Науково-навчальний підстиль – характерна ознака підручників, навчальних та методичних посібників, збірників завдань і вправ, програм, курсів лекцій, словників, конспектів тощо). Наукову інформацію такий підстиль подає обґрунтовано і доступно для студентів чи учнів.

Науково-довідковий підстиль використовується в енциклопедичних і термінологічних словниках і різних довідниках. Функції

Науково-популярним підстилем пишуться тексти статей, есе наукових праць, інтерв'ю вчених, огляди наукової інформації.

Виокремлюється також *науково-публіцистичний та науково-фантастичний стилі.*

У кожному підстилі, кожному жанрі існує відповідна текстова організація з відповідними загальномовними і стильовими нормами.

Для наукового стилю мовлення найбільш характерним є опис. Розповідь у науковому мовленні використовується для повідомлення і характеризується, як правило, наявністю дієслів доконаного виду минулого часу. Міркування дає можливість на основі зафіксованих фактів осмислити їх, зіставити, прийти до певного висновку.

Перевірте себе. Прочитайте тексти, визначте їх тип мовлення:

1. Важливим у період розбудови нашої держави і в умовах зміни ідейних цінностей та політичних пріоритетів є дослідження створеного на шпальтах газет публіцистичного образу держави, виявлення тенденцій у його становленні. Так, її позитивний імідж здатний відображати національну ідею, консолідувати націю, виховувати повагу своїх громадян до своєї країни і до своєї нації (І.Брага).

2. Основними рисами соціально-побутових літературних балад є нахил до історіоризації, антитетичне протиставлення минулого і сучасного, авторська позиція істинного патріота, якому не байдужа доля України. У них порушувалися проблеми розвитку та утвердження української мови, історичної пам'яті народу, ролі митця (співця, бандуриста, кобзаря) у пробудженні національної самосвідомості українців (О.Єременко).

1.2.2. Основні жанри наукових досліджень

Серед жанрів наукових досліджень виділяють, зокрема, такі: наукова монографія, наукова стаття, реферат, анотація, тези, підручник, навчальний посібник, конспект, реферативний огляд, резюме, тези, доповіді, курсова, дипломна, магістерська роботи, дисертація, аналітична записка, науковий звіт, рецензія, відгук. Розглянемо деякі з них.

Реферат (від лат. *refero* – сповіщаю, повідомляю, доповідаю) – це короткий виклад у письмовій формі або в публічному виступі змісту наукової праці за темою дослідження.

Анотація – коротка, стисла характеристика змісту книги, статті тощо.

Стаття – наукова праця невеликого розміру, присвячена певній темі, розрахована на фахівців відповідного профілю, надрукована в журналі чи збірнику наукових праць.

До спільних ознак **підручника** і **навчального посібника** належать: науковість, об'єктивність викладеного матеріалу; відповідність навчальній програмі; наступність і перспективність у процесі розгортання навчального курсу; доступність подання матеріалу.

Серед відмінних ознак – такі: підручник містить весь обов'язковий зміст навчального курсу, навчальний посібник доповнює підручник може розглядати не всі розділи, теми, проблеми, а ті, що, на думку автора, потребують особливої уваги.

Курсова робота передбачає закріплення, поглиблення й узагальнення знань з певної фахової чи професійно–орієнтованої дисципліни (з окремих розділів або повного навчального курсу), розвиток дослідницьких навичок, спроможності самостійного осмислення філологічної, методичної проблеми.

Дипломна робота – це навчально–наукове дослідження, яке виконується на завершальному етапі навчання у вищому навчальному закладі при здобутті освітньо–кваліфікаційного рівня "спеціаліст" і передбачає систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань із базової фахової навчальної дисципліни та застосування їх при вирішенні конкретних наукових і практичних завдань у відповідній галузі знань; розвиток навичок самостійної пошукової роботи й оволодіння методикою дослідження.

Дипломна робота може носити комплексний характер, бути поглибленою розробкою теми курсової роботи, а також виконувати функції підготовчого етапу до магістерського дослідження.

Магістерська робота (магістерська дисертація) – це кваліфікаційна самостійна науково–дослідницька робота, що виконується з метою отримання освітньо–кваліфікаційного ступеня "магістр". Така наукова робота містить сукупність перспективних і актуальних проблем, відображає творчий потенціал виконавця, його вміння інтерпретувати різні

концепції і теорії, здатність до творчого осмислення аналізованого матеріалу, ступінь володіння професійною мовою у предметній галузі знання. На відміну від дипломних робіт написання магістерських, як і курсових є обов'язковим, їх невиконання розцінюється як академічна заборгованість.

Магістерська робота, виконана на основі ґрунтовного теоретичного дослідження, може становити підґрунтя для подальшої роботи над кандидатською дисертацією.

Дисертація – це оригінальне самостійне науково завершене дослідження, яке може сприяти вирішенню певної наукової проблеми (для кандидатської дисертації) або відкриттю нових напрямів у науці (для докторської дисертації).

Монографія – це одноосібно написана книга, в якій зібрано, систематизовано й узагальнено значну кількість фактичного матеріалу, результати великого наукового дослідження, одержано переконливі висновки.

1.2.4. З історії становлення і розвитку наукового стилю української мови

Науковий стиль української мови формується і розвивається під впливом різних чинників: загального стану науки і наукових знань в Україні, ступеня розвитку літературної мови, під впливом мовної практики письменників, учених, діячів культури. Витоки цього стилю знаходимо ще в давній книжній українській мові. Дослідникам відомі наукові твори Київської Русі – історичні переклади про Давню Грецію, Рим і Візантію; "Хроніка" Георгія (Многогрішного) про історію Візантії, "Ізборник" Святослава та ін. Пізніше, у XVI – XVII ст. трактати, лексикони, послання готувалися і видавалися в Острозькій, Києво–Могилянській академії, Львівському братстві, Києво–Печерській лаврі та в інших навчальних закладах і монастирях України. Професори, за висловленням письменника і громадського діяча Ф. Прокоповича, викладали своїм учням науку, черпаючи з власної скарбниці знань.

Статті, надруковані у другій половині XIX століття в журналі "Основа", визначили перспективи розвитку наукового стилю української мови на подальші десятиліття. Вагоме

підґрунтя для формування української наукової мови і мовної особистості дослідника становили традиції Києво–Могилянської колегії, гімназій, Харківського і Київського університетів, Ніжинського історико–філологічного інституту імені князя Безбородька, вчительських та педагогічних інститутів закритого типу, створених при класичних університетах у ХІХ ст. Традиційні лекції і практичні заняття відомі літературознавці, мовознавці, етнографи, педагоги П.Гулак–Артемівський, Г.Квітка, М.Костомаров, М. Лавровський, М.Максимович, О.Потебня, Ф.Прокопович, І. Срезневський, М.Сумцов та ін. спрямовували на "загострення розуму", розвиток інтелектуально–творчого мислення, активізацію пізнавальної діяльності, самостійності, самокритичності.

Аналіз досвіду викладання видатних учених показує, що у вітчизняній вищій школі дотримувалися традиції діалогового спілкування зі студентами. У "Правилах" університету Св.Володимира від 1844 року, у Статуті Харківського університету наголошувалося на обов'язковому написанні з першого року навчання наукових творів. Ознайомлення студентів з класичними мовами, народною словесністю, текстами художніх творів російської, грецької, латинської літератури, особливостями історії, побуту відбувалося через "елементи наукової бесіди", "короткі диспути", "діалоги на лекціях", "порпання в наукових книгах", "розмірковування", граматичний розбір стародавніх текстів. Такі дослідницькі види роботи допомагали студентам глибше розкрити "секрети" художнього слова.

Значну роль у становленні наукового стилю зіграло Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ). Головним завданням Товариство поставило формування української наукової термінології: *"Плекати та розвивати науки в українсько–руській мові"*. У "Записках НТШ" публікувалися збірники, часописи, вісники, монографічні праці, підручники з історії, фольклористики, етнографії, мово– і літературознавства, економіки, права, філософії, біології, медицини, геології, фізики, математики, хімії, техніки.

Діяльність Термінологічної комісії, створеної у 1918 р. при Київському науковому товаристві, а також Інституту

української наукової мови з 1921 р. спрямовувалася на вироблення спеціальної термінології з різних галузей знання, підготовку і видання термінологічних словників, хоча репресії 30-х років завдали непоправних утрат. З 1988 р. Наукове товариство імені Тараса Шевченка працює у Львові і є авторитетною у світі громадською організацією українських науковців, діячів культури та мистецтв.

Значний вплив на розвиток наукової мови мали праці відомих учених. Теоретиком вироблення наукового стилю на Наддніпрянщині вважають Пантелеймона Куліша. У 1857 році Куліш написав і видав у Санкт-Петербурзі "Граматку української мови", один із перших підручників нової української мови. У "Граматці", як і в "Записках о Южной Руси", дослідник упроваджував новий фонетичний правопис (згодом його назвали *кулішівкою*), що мав важливе значення у встановленні сучасної української орфографії.

"Шлях науці уготовляється словом", а "для створення думки наукової поезія необхідна", – доводив О.Потебня. Відомий український мовознавець визнавав домінанту наукової творчості як вирішальний фактор формування професіонала і громадянина.

Сутність і механізми наукової творчості як специфічний різновид творчої діяльності, основні риси наукової мови та наукової термінології вивчав Іван Франко. Науковий стиль мови дослідника характеризувався функціональною настановою на інтелектуально-логічне сприйняття, повідомлюючо-оціночною специфікою, а сформований ученим новий стиль наукового мовлення був репрезентований у працях з естетики, історії культури, літературознавства і критики вже в кінці 80-их років XIX століття.

Творцем науково-публіцистичного; науково-популярного стилю української мови, нової української наукової термінології, інтелектуалізатором української наукової мови XIX ст. вважають Михайла Драгоманова. Для називання літератури як мистецтва слова вчений використовував терміни *белетристика*, *письменство*; для називання діячів літератури – *літературний діяч*, *писатель*, *письменник*, *писателька*, *письмак*, *письмовець*, *літератор*, *мальовник*, *оповідач*, *писач*; для

називання діячів літератури в галузі критики – *рецензент, коментатор*; фахівця з мови – *філолог, лінгвіст*. Хоча не всі терміни узвичаїлися в науковій мові, М.Драгоманов вплинув на вибір перспективи розвитку національної термінології.

Над виробленням цілісної системи термінологічної розбудови української літературної мови працював І. Огієнко. "Термін, – писав дослідник, – це зовнішній знак певного наукового розуміння. Найперша вимога від кожного терміна – щоб він найвідповідніше передавав сховане в нім розуміння...", "наша мова дуже гнучка й зовсім придатна для творення термінологічних назов".

Проблеми національної термінології досліджував А.Кримський. Визначним явищем у галузі україністики кінця XIX ст. – початку XX ст. стала його оригінальна праця "Украинская грамматика" у двох томах (1907 – 1908), що відзначається багатством матеріалу, цікавими спостереженнями, використанням багатьох історичних джерел, порівняннями фактів української мови з відповідними фактами.

Аналіз наукових текстів минулих століть дозволяє прослідкувати мовостиль дослідників. Ось, як наприклад, писав у своїх працях В.Вернадський: "Пріоритетним у діяльності вченого є науковий пошук", "Передумовою можливості наукової роботи для вченого повинна стати реальність", "Логічна робота вченого повинна будуватися на даних наукового досвіду і спостереження", "Дослідник повинен відчувати відповідальність за наслідки своїх відкриттів", "...завжди є вчені, які яскраво відчують і охоплюють цю живу, реальну природу нашої планети, всю проникнуту вічним биттям життя, і для яких це розуміння єдиної Природи є керівною ниткою всієї їх наукової роботи".

Неоціненним мовним порадиником зі стилістики для вчителів слугувала книга видатної української вченої О. Курило "Уваги до сучасної української літературної мови" (1925). У передмові мовознавець писала: "Як навчитися думати по-українському і не збиватися на чуже? – Треба читати уважно українських класиків слова, вважати на їх мову, відзначати в ній своє, українське... Таке свідоме вивчення мовних особливостей витворює певне чуття самої мови...Живою бо має

бути літературна мова". Кожне положення лінгвіста логічно обґрунтовувалося і доповнювалося прикладами з усної народної творчості та письменства, міжмовними паралелями із західно– та східнослов'янських мов.

Долі видатних учених–педагогів засвідчують їх виключну працездатність, енциклопедичну освіченість, відкритість душі, установку на діалогове начало, смак до інтелектуально наповненого українського слова.

Контрольні запитання і проблемно–пошукові завдання

1. Український мовознавець А.Капелюшний узагальнює риси наукового стилю. Проілюструйте наведені нижче ознаки прикладами наукових текстів:

- уживання термінів;
- використання абстрактної лексики;
- використання наукової фразеології (складених термінів);
- переважання іменників, використання категорії числа іменників з послабленим граматичним значенням;
- використання прикметників для уточнення змісту поняття через зазначення його ознак;
- широке вживання дієслова у формі теперішнього позачасового;
- використання форм особи дієслів та особових займенників у найбільш абстрактно-узагальнених значеннях;
- використання прислівників у сполучній функції;
- використання різноманітних складних речень і складного синтаксичного цілого.

2. Прочитайте текст. Охарактеризуйте ознаки наукового стилю мови (абстрагованість, логічність, точність, аргументованість та ін.).

Рациональним у процесі вдосконалення комунікативних умінь та навичок старшокласників засобами науково-навчального тексту є використання методів, що ґрунтуються на взаємодії учителя й учнів на уроці (за О.Біляєвим). До них належать методи теоретичного вивчення мови – усний виклад учителем матеріалу (лекція), бесіда,

спостереження учнів над мовою, робота з підручником, метод вправ. Особливе значення в процесі поглибленого вивчення української мови мають інтерактивні та імітаційні методи, представлені в працях дослідників (Ф.Бацевич, Р.Балан, О.Вербило, О.Горошкіна, С.Караман, М.Олійник, О.Пехота, Л.Пирожено, О.Пошетун, Л.Скуратівський, Г.Шелехова та ін.). Ці методи активно впливають на наукове спілкування старшокласників, сприйняття та відтворення навчальних текстів, допомагають у побудові власних міркувань наукового змісту.

3. До яких основних різновидів наукового стилю варто віднести подані жанри досліджень?

наукова монографія, наукова стаття, реферат, анотація, тези, підручник, навчальний посібник, конспект, реферативний огляд, резюме, тези, доповіді, курсова, дипломна, магістерська роботи, дисертація, аналітична записка, науковий звіт, рецензія, відгук.

4. Прочитайте текст. Який різновид наукового стилю представлений? Визначте відповідні мовні особливості.

"Чим дипломна робота може придатися після університету"

Є два способи зробити так, щоб диплом був корисний й після захисту. По–перше, обрати таку тему, що згодом перейде в ширше дослідження на багато років наперед, за наявності бажання і здібностей. Проте не лише науковцеві, а й скажімо, директору турагенства знадобиться досвід роботи над дипломом. Адже для написання будь–якого документа доведеться: 1) чітко сформулювати тему; 2) зібрати матеріал; 3) систематизувати матеріал; 4) осмислити зібраний матеріал; 5) надати матеріалові органічної форми; 6) подбати, щоб читач, по–перше, розумів, про що йдеться, а, по–друге, міг самостійно звернутися до цитованих документів й висловлювати судження про них.

Це значить, що робота над дипломом вчить розважливості й систематичності. Опановується метод. Людина вчиться створювати придатний для вживання текст. Отже, не так важлива тема роботи, як досвід її створення. Коротше, написання диплома – як тренування пам'яті (історик і філософ Еко Умберто).

5. Підготуйте план наукової конференції на тему "Наука чужою мовою не пускає в людині глибокого коріння" (І.Огієнко).

6. Дослідники стверджують, що процесом творення І.Франком наукового стилю української мови був, по суті, процес поступового відмежування від художньо-публіцистичних (а частково й епістолярних) способів висловлення та переходом з емоційно-експресивної тональності на нейтрально-повідомлюючу лексику, і, нарешті, знаходженням необхідних для наукової об'єктивності стилю засобів формулювання.

Прокоментуйте ці міркування зверненням до праці "Із секретів поетичної творчості" І.Франка.

7. Прочитайте уривки зі статей. Охарактеризуйте лексичні, граматичні засоби, використані для характеристики наукового мовлення відомих українських науковців.

7.1. Мовний світ Івана Франка, космічно великий і серед розмаїття інших мовних світів неповторний, подивлятиме ще не одне покоління дослідників, яким судилося відкривати й пізнавати поки що лише окремі острівці в океані Франкового мовного буття. Цей світ є витвором титанічної роботи мозку, великої сили духу, чистоти серця, всеохопної сердечної любові до рідного. У мовному світі Митця — реалізація ментального лексикону і просвітлений слововжиток, активність свідомого/підсвідомого і великомасштабна стратегія духу, вільна гра великого інтелекту, загострення інтелектуального зору і монументальна просвітленість...

...мовний світ Генія — це вічно „заклопотане я”, занепокоєне буття; це велика мережа стежок для думок, укоріненість у душі, це мислення, що постійно діє, спонукає до чину, прокладає нові шляхи. Цей мовний світ стає своєрідною системою моделювання людини, входить, як висловлюються філософи, у людський „життєсвіт”...

Генетичною здатністю та великим талантом Франка було слухати — і чути, „слухати” навіть те, що бачить око, і „чути” його, перепускаючи через своє „я”, сприймаючи „розумом серця”, вкарбовуючи в пам'ять.

(Сербенська О. Мовлене слово у життєсвіті Івана Франка).

7.2....Михайло Грушевський був визначним стилістом — теоретиком і практиком. Він бачив і розумів, що в ситуації

бездержавності і територіальної роз'єднаності українських земель і заборони української мови, (коли, як писав П.Житецький, “з 60-х років минулого віку ми вже не маємо ні одної теоретичної праці, писаної книжною, малоруською мовою”), були відсутні життєво-вирішальні чинники для висхідного розвитку української літературної мови. Вона не зможе задовольняти інтелектуальні потреби суспільства, якщо не буде повноцінно функціонувати в ньому, якщо не виробляти в ній науковий, діловий, публіцистичний стилі.

Щоб готувати український народ до свідомого національного життя, вводити в коло цивілізованих народів, потрібна високорозвинена, поліфункціональна, стилістично розбудована українська літературна мова. І М.Грушевський створив таку мову, обґрунтовуючи потребу українського термінотворення, щоб плекати та розвивати науку українською мовою. Активно працюючи в Науковому товаристві імені Тараса Шевченка, Михайло Грушевський не оминав жодної праці, що стосувалася проблем української мови, шляхів розвитку літературної форми мови, правописного унормування, термінотворення. Він спілкувався майже з усіма тогочасними українськими мовознавцями, захищав позиції українства.

Предметом особливої турботи Михайла Грушевського був науковий стиль. М.Грушевський, орієнтуючись на наддніпрянську основу літературної мови, активно використовував наукову термінологію, уже вироблену західноукраїнською мовною практикою, справедливо вважаючи, що її формували й представники східної частини України, які друкували свої праці на заході. Коли в 1917 році постала потреба виворювати термінологію для різних галузей науки, то М.Грушевський у тижневику “Промінь” звернув увагу на реальні потреби часу – вчити дітей і дорослих треба негайно – отже, доведеться скористатися тією термінологією, що вже є в українській мові і зафіксована у словниках, передусім у “Словарі...” Б.Грінченка, виробленою у Галичині термінологією і запозиченнями із західноєвропейських мов та російської.

(Мацько Л. Михайло Грушевський про українську мову).

8. Продовжіть міркування:

Учитися гарної, спокійної, інтелігентної мови треба довго й уважно – прислухаючись, запам'ятовуючи, помічаючи, читаючи й вивчаючи (Д.Лихачов);

"Розумова праця чи не найважча для людини. Мріяти -

легко і приємно, а думати важко" (К.Ушинський);

"Спитати – сором хвилини, не знати – сором на все життя"(Народне прислів'я);

"Усе людське вміння - не що інше, як суміш терпіння і часу" (Оноре де Бальзак).

9. У працях з мовознавства чи літературознавства знайдіть приклади опису, розповіді, міркування.

10. Прочитайте тексти. Визначте тип тексту (опис, міркування, розповідь), ключові слова, лексичні і граматичні засоби.

10.1.Художня картина світу В.Шевчука антропоцентрична і національно забарвлена. Людина в усій її неповторності й універсальності, яка перебуває в центрі цієї картини світу, неодмінно живе в Україні за законами і звичаями свого народу, за його віруваннями, сприймає світ крізь призму національного світовідчуття. Власна ментальна візія України письменника вмонтована (за бароковим принципом творення цілого через часткове) в універсальну картину світу. Таке поєднання загального й індивідуального характерне для мовної картини світу митця. (О.Переломова).

10.2. Серед першочергових завдань українського мовознавства сьогодні залишається докладне вивчення складу, семантичної структури та географії лексики територіальних діалектів. При цьому особливого значення набуває ареалогія– напрям діалектології, у межах якого досліджують характер, лінгвістичну сутність одиниць діалектного членування, просторову поведінку елементів діалектної мови, зумовленість просторових характеристик мовних явищ їх історією, зв'язками з традиційною культурою носіїв діалектів (Л.Дорошенко).

11. Перед вами кілька текстів. Які різновиди наукового стилю вони представляють? Випишіть мовні засоби цих різновидів.

11.1. Що ж таке наука і яке місце посідає в ній мова? Наука, якщо їй дати коротке визначення, - це форма людських знань, система понять про закони розвитку природи, суспільства й мислення для передбачення і перетворення дійсності в інтересах суспільства. Як

бачимо, і мова, і наука пов'язані із мисленням людини. Як ми мислимо, таку науку й таку мову маємо.

Мені часто доводилося вислуховувати такі нісенітниці, що українська мова застаріла, патріархальна й не пасує для наукових праць. Часто українські науковці й самі сприяють таким висловлюванням, надміру захоплюючись діалектами, поверненням до мови, яка була характерна ще в 19-му столітті. Наведу приклад. На початку 20-го століття в Західній Україні була розроблена парадигма, що в запозичених словах із латини звук "а" потрібно передавати звуком "я". Тому тоді писали "радіація", і до такої парадигми багато хто зараз повертається (*Р.Гудба*)

11.2. Аналіз лінгвістичних досліджень дозволяє виділити наступні характеристики науково-технічного тексту: 1) статичність; 2) прагнення до стислості, компактності вираження; 3) широке використання абстрактної лексики й своєрідний спосіб її конкретизації; 4) специфічне вираження абстрагованості й узагальненості як способу наукового пізнання.

В ході аналізу індивідуальних стилістичних рис певного тексту, відзначають дієслівний або іменний характер стилю залежно від того, чому віддає автор перевагу – більш широкому використанню дієслів, що створює динамічність, або іменників і прикметників, що відображає більшу статичність тексту. Статистичні дослідження текстів наукового стилю свідчать про його статичність на відміну від стилю художньої літератури. Це явище цілком закономірне й пояснимо: ті або інші поняття в науковій літературі конкретизуються детальніше й різноманітніше, ніж у стилі художньої літератури (*О.М. Акмалдінова, О.О.Письменна*).

11.3. У посібнику розглядаються основні питання курсу усної народної творчості. Новизна посібника – у методичній багатоваріантності його структури. Поряд із стислим викладом теоретичного матеріалу до кожної теми семи модулів пропонується система різнорівневих форм контролю набутих знань і вмінь: контрольні, тестові запитання, творчі, проблемні завдання, мета яких – спрямувати студента на самостійний пошук, сприяти розвитку його творчого, аналітичного мислення, формувати професійно компетентного вчителя-словесника.

Література до теми:

Жовтобрюх М. А. Нариси історії українського радянського мовознавства (1918 – 1941) / АН України. Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні; Відп. ред. В. М.Русанівський. – К.: Наук. думка, 1991. – 260 с.

Зелінська Н.В. Поетика приголомшеного слова: українська наукова література XIX – початку XX ст.: Монографія. – Львів: Світ, 2003. – 352 с.

Історія мовознавства імені О.О.Потебні НАН України – 75, 1930 – 2005: Матеріали до історії / Редкол. : В.Г.Скляренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра, 2005. – 565 с.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. – К., 1970. – 306 с.

Коновець О.Ф. Українська наука як феномен культури: Нариси історії від найдавніших часів до першої третини XX ст. – К., 2000. – 276 с.

Кухарева В.І. Комунікативний потенціал односкладних речень у науковому тексті //Українська мова і література. – 2002. – Число 47. – С. 12 – 15.

Микитюк О.М. Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект) / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Харків: "ОВС", 2001. – 256 с.

Михайлова О.Г., Сидоренко А.А., Сухопар В.Ф. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості: Навч. посіб. – Харків, 2000. – 97 с.

Ничкало Н. Про рідномовні обов'язки вченого-педагога // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – №4. – С. 12 – 14.

Огієнко І. Історія української літературної мови. – К.: Наша культура і наука, 2001. – 440 с.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: Навч. посіб. – К.: "Центр навчальної літератури", 2006. – 312 с.

Тема 1.3. **Особливості усного і писемного** **наукового мовлення**

Зміст

1.3.1. Усне і писемне наукове мовлення.

1.3.2. Фонетичні якості наукового мовлення.

1.3.2. Лексика і фразеологія наукового мовлення. Наукові терміни.

1.3.3. Морфологія наукового мовлення.

1.3.4. Синтаксис наукового мовлення.

1.3.1. Усне і писемне наукове мовлення

Характеристику особливостей українського наукового мовлення розпочнемо з короткого повідомлення про усне і писемне мовлення. Науково-довідкові студії дають можливість подати такі узагальнюючі визначення понять "мова" і "мовлення": мова – це система знаків, які в різних поєднаннях забезпечують мовлення, а мовлення є результатом формування думки з допомогою знаків мови.

Розуміння мовлення здійснюється шляхом його сприйняття (слухової чи зорової фіксації мовних знаків) та осмислення (осягнення змісту). Той, хто виражає думку, називається автором мовлення (або адресантом). Той, хто сприймає мовлення, іменується реципієнтом. Він може бути прямим адресатом мовлення (той, кому призначена повідомлювана інформація) або непрямим (опосередкованим). Непрямий (опосередкований) адресат можливий лише в усному спілкуванні, коли автор мовлення, звертаючись до однієї особи, припускає, що його чує й інша особа, якому теж ця інформація призначена.

Мовленнєва діяльність (за Л.Щербою) – це процес вираження думки. Думка може бути виражена в усній чи писемній формах. Усне мовлення має тенденцію до експресивності, емоційності, для нього характерна емоційна інтонація, відповідна міміка, жести, темп і ритм мовлення, повтори одних і тих же слів або синонімічних, вибухи, частки.

Писемне мовлення - це результат вираження думки з допомогою системи письма визначеної мови. У цілому писемне мовлення вторинне по відношенню до усного і характеризується точністю, глибиною, логічністю, повнотою, композиційною стрункістю.

Познайомтеся з таблицею. *На вашу думку, чи всі ознаки усного і писемного мовлення знайшли в ній відображення?*

Відмінності усного і писемного мовлення (за Ф.Бацевичем)

Усне мовлення	Писемне мовлення
первинне	вторинне
монологічне, діалогічне	в основному монологічне
ситуативне, короткотривале	наявна можливість перечитування
спонтанне, імпрровізоване, емоційне, експресивне, без наперед продуманих фактів (наявні повтори, повернення вже до сказаного)	попередньо обдумане з відповідним мовним оформленням (можливість багаторазового переписування і редагування)
розраховане на безпосереднє слухове сприйняття, конкретного адресата	розраховане на зорове сприйняття, без урахування адресата
форми і жанри: діалог, монолог, полілог, бесіда, дискусія, диспут, суперечка	форми і жанри: опис, роздум, план, тези, конспект, реферат та ін.

1.3.2. Фонетичні якості наукового мовлення

Приємне враження на слухачів справляє мова дослідника, змістовна, барвиста, образна, виразна і зрозуміла. Спілкуючись з іншим учасником наукового діалогу чи виступаючи на конференції, стежмо за своїм мовленням.

Важливу роль при цьому відіграє різноманітність тональних рисунків, чистота і ясність тембру, гнучкість, рухомість, адаптивність, а також емоційна насиченість фрази і сугестивність (здатність голосу навіювати емоції і впливати на поведінку адресата). Чітка вимова слів указує на внутрішню дисципліну, нечітка, "розпливчаста" вимова свідчить про невпевненість оратора; занадто голосне і квапливе мовлення створює враження, що намагається нав'язувати свою позицію, а занадто тихе й уповільнене мовлення іноді заважає сприйняттю смислу тексту.

Своєрідне поєднання певних інтонаційних елементів у мовленні доповідача (збільшення інтенсивності голосу,

різнотемпова структура фраз, емотивні інтонами, інтонами важливості тощо) засвідчує індивідуальний інтонаційний стиль.

Окрім того, пам'ятаймо, що:

- шиплячі звуки вимовляються твердо (*навіщо, Польща*, а не *навіщю, Польщя*);
- дзвінки приголосні в кінці слова або складу не оглушуються (*книжка, досвід, рідко, могли, раз*);
- голосний *о* ніколи не наближається до *а*: потреби, сторони, дорога, вдосконалення;
- літера *щ* передає звуки *шч*: вищий, що (а не висший, шо);
- буквосполучення *дж, дз* передають злиті звуки: заходжу, гудзик, піджак, кукурудза;
- літера *г* передає звук *г*: обґрунтування, ґрунтовний; контломерат, регіон, Гегель, Гюґо, натомість щілинний *г* (гнучкий, голова, гіпотеза);
- поширеними засобами милозвучності мови є чергування у-в, і - й: У 2002 році..., досягнення у сфері політики; в інституті....

Понятійні словосполучення розділяються довгими паузами, щоб адресат краще сприймав їх смислову цільність; вимова запозичених слів наближена до джерела їх походження.

При словотворенні і словозміні в окремих групах приголосних відбувається спрощення: **ждн – жн**: тиждень — тижня, тижневий; **здн – зн**: виїздити — виїзний; **стн – сн** якість — якісний; **стл – сл**: щастя — щасливий; **скн – сн**: тріск — тріснути; **зкн – зн**: бризкати — бризнути.

В окремих словах спрощення відбувається лише в усному мовленні (*шістнадцять, шістсот, контрастний*) а в словах *кістлявий, пестливий, хвастливий, випускний*, спрощення у вимові не відбувається й не передається на письмі.

1.3.2. Лексика і фразеологія наукового мовлення. Наукові терміни

Кожна галузь науки оперує визначеними **термінами**. Це слово або словосполучення, значенням якого є наукове поняття (*флексія, дисиміляція, акровіри, надфразна єдність*). Значення

термінів пояснюються в енциклопедичних і термінологічних словниках.

Цим специфічним словам притаманні такі **ознаки**: номінативність, наявність точної наукової дефініції, тенденція до моносемії в межах термінологічної системи певної галузі, відсутність експресивних значень, стилістична нейтральність, системність, точність семантики, висока інформативність, переважно вузька професійна сфера поширення, неконотованість, відсутність синонімії, абстрагований, логіко–понятійний характер, системна організація в межах певного термінологічного поля, однозначність, неметафоричність.

Термін, як правило, співвідноситься з одним науковим поняттям і має одну дефініцію. Часто в науковому тексті зустрічаємо терміни, що походять з іноземних мов: *паритет, кворуми, дискурс, концепт, презентація, трансформація; функціонувати, апробувати, ігнорувати, диверсифікувати, детермінувати, лімітувати; ординарний, ексклюзивний, кардинальний, індиферентний, казуїстичний* тощо.

Аж ніяк не заперечуючи їх існування, готуючи наукову роботу, пам'ятаймо, що ці слова мають відповідники рідною мовою. Сьогодні поширене таке явище, як **дублетність**, джерелом якого є паралельне вживання власного і запозиченого терміна. Наприклад: *бібліотека – книгосховище; резолюція – рішення; релеативний – відносний; релевантний – істотний, доречний; креативний – творчий; латентний – прихований, неявний; інтеракція – взаємодія.*

Інформаційно–технологічне сьогодення зумовлює органічне включення наукових термінів до літературної мови, про що свідчить їх метафоричне використання: *суспільний резонанс, моральний вакуум, електоральні настрої.*

У науковому тексті недоцільно без потреби й необхідного обґрунтування подавати термінологію різних галузей. До речі, не завжди можна відрізнити і терміни від нетермінів. Причина в тому, що вузькопрофесійні слова часто переходять у загальновідомі і розширюють значення. Ступінь термінологізації таких слів коливається залежно від галузі науки. Готуючи рукопис наукової роботи, не бажано також

захоплюватися значною кількістю термінів і до того ж власною термінотворчістю.

Крім термінів, у наукових текстах часто вживані **загальнонаукові слова**: *носії мови; цілісний, тотожний, продукувати*. У словниках такі слова мають помітку *наук*.

У науковому мовленні широко використовується **абстрактна лексика**, яка відображає якість (*продуктивність*), взаємозв'язок (*зумовленість*), дії (*відтворення*), сукупності (*тематика, проблематика*).

Слова використовуються зазвичай в одному значенні, що слугує створенню необхідної точності.

Серед **лексичних засобів** наукового стилю виділимо також і такі: лексичний повтор, синонімічна заміна, анафора, протиставлення, стилістично нейтральне вживання слів, міжнародні словотворчі елементи, з допомогою яких утворюються терміни (*макро* – великий, *мікро* – малий, *ду* – два; *інтер* – між; *мульти* – багато).

Емоційна та експресивна лексика в наукових текстах може виступати лише формою вираження спеціальних понять. І все ж потреба у виразності мови наукового викладу зумовлює яскраві метафори і епітети, різноманітні риторичні звороти. Дослідники часто вказують, що краса і виразність мови наукової прози полягає саме в точності і стислості вираження думки за максимально інформативною насиченості слова. І уникаймо суржику (*тезиси, співпадати, бувший, на кінець, обіщати, определити, примінити, вияснити*), запозичених слів, плеоназму (*спільна співпраця, реальна дійсність*), кальок.

До типових помилок у слововживанні належить також не завжди чітке розрізнення паронімів (слів, близьких за звучанням, але різних за значенням). Загляньте у словники паронімів, перевірте, чи є різниця між словами: *задача* – *завдання*, *запитання* – *питання*, *професійний* – *професіональний*, *рідкісний* – *рідкий*, *інформаційний* – *інформативний*, *гармонічний* – *гармонійний*?

Уникаймо в науковій роботі і тавтології (повтор спільнокоренових слів): *тривалість захисту триває, на початку конференції ми почали говорити, це питання досліджувалося в кількох дослідженнях*.

Фразеологія наукового тексту покликана виражати логічні зв'язки між частинами висловлювання (*навести приклади; як показав аналіз; на основі отриманих даних; резюмуючи сказане; звідси випливає; брати участь, розв'язати питання, питома вага, нагальна потреба, зберігати чинність, привертати увагу, віддавати належне*) і позначати певні поняття, виступаючи певним терміном.

1.3.3. Морфологія наукового мовлення

Іменник. Серед найбільш уживаних у наукових текстах віддієслівні іменники (*друкування, звернення, застосування, узагальнення, згасання, інтегрування*). Перевірте цю ознаку, переглянувши один з авторефератів дисертації у бібліотеці вашого навчального закладу.

Іменники на позначення жінок за професією або родом занять у наукових текстах вживаються в чоловічому роді: *заслужений учитель України Ольга Рудницька, професор Пентиліук, академік Ващуленко, декан Любов Лучкіна, старший викладач Олена Петрук, завідувач кафедри Базиль*.

Звернімо увагу і на те, що чоловічі прізвища на *-ко, -ук* відмінюються: *Олегові Ткачуку* (але *Олені Ткачук*), *Василя Марченка* (але *Зоряни Марченко*).

У звертаннях використовується кличний відмінок іменників (*Ігоре, Олеже, Маріє, Любове*). Звертаючись до особи на ім'я та по батькові, обидва іменники потрібно вживати у кличному відмінку: *Іване Степановичу, Олено Миколаївно*.

У звертаннях, що складаються з двох загальних назв або із першої – загальної, а другої – імені, обидва слова вживаються у кличному відмінку: *пане ректоре, добродію Андрію*.

При оформленні офіційних паперів звертаємо увагу і на вживання паралельних закінчень іменників у давальному відмінку: *декану і деканові, ректору і ректорові*. У випадку, коли поряд знаходиться кілька іменників–назв осіб у давальному відмінку, закінчення варто чергувати: *ректоріві*

Глухівського державного педагогічного університету імені Олександра Довженка Курку Олександровичу.

Здійснюючи мовне оформлення наукової роботи, звернемо увагу на закінчення родового відмінка однини (*ректора, інтелігента, відсотка, тижня, ступеня, але іспиту, дослідю, синтезу, тексту, інтелекту, каучуку, контрасту, критерію, дискурсу, принципу, рукопису*) і множини (*статей, гостей, облич, відкриттів і відкрить, сумішей, старост і старостів, воєн – війн, татів – тат, валянків і валянок*).

Якщо в науковій роботі й у виступі вживатимемо іменники-складні слова, звернемо увагу, що серед таких слів є такі, де першим компонентом є невідмінюване слово.

Прикметник. Серед прикметників у науковому мовленні переважають відносні прикметники (*компромісний, оборонний, циліндричний, аналітична, когнітивний, лінгвістичний, концептуальний, експериментальний*), форма вищого і найвищого ступенів порівняння якісних прикметників (*більш вдалих, менш критичний, найбільш доцільний*).

Вживання якісного прикметника зі словом **самий** (напр.: *самий важливий*) у науковій мові не нормативне; правильно вживати *найбільш важливий, найважливіший*.

Числівник. Однозначні числа, що не мають посилення на одиниці виміру, записуються словами. Складні і складені числівники записуються цифрами. Порядкові числівники використовуються з відмінковими закінченнями.

Порядкові числівники, до речі, часто використовуються для позначення часу. Звернемо увагу на прийменники, з якими вживаються порядкові числівники, щоб позначити точний час доби (*о (об), пів, на, до, за*): *о сьомій годині, пів на дванадцяту, тридцять хвилин на третю, за двадцять чотирнадцята, п'ятнадцять до сьомої*.

Половина години передається за допомогою двох прийменників – *на і до*: *пів на десяту й пів до десятої*.

На питання “*О котрій годині засідання?*” варто відповісти, додавши прийменник *о*: *О пів на одинадцяту*.

У межах першої півгодини час позначається так: *п'ять хвилин на восьму*; У межах другої півгодини – *за п'ятнадцять восьма*.

Поміркуйте, числівники яких розрядів "не люблять" уживатися в наукових текстах?

Займенник. Про займенники в науковому стилі свого часу добре сказав Віктор Гюго: "Мистецтво – це я, наука – це ми".

Займенники маловживані в науковому тексті. Не використовується займенник *я*, не завжди етичне вживання займенників *він, вона, вони*. Присутню на засіданні особу слід називати по імені й по батькові чи хоча б за прізвищем.

Об'єктивності науковому викладу надають особовий займенник *ми*, вказівні займенники *цей, такий*.

Займенник *ви* вживається в усному й писемному науковому мовленні для підкреслення поваги, пошани, ввічливості: *Прошу Вас, шановний опоненте...* Серед займенників, які теж не бажані в науковому тексті, – *щось, децо, що-небудь*.

Дієслово. Усне і письмове наукове мовлення характеризується значною кількістю дієслівних форм. Серед поширених дієслово теперішнього часу із значенням позачасовості, яке вживається у першій або третій особі множини (. Недоконаний вид у текстах фахового спрямування позначається складеними формами (*будуть проводитися, буде здійснюватися*). Доконаний вид утворюється за допомогою префіксів (*відвідувати, започатковувати*).

У писемному мовленні переважає інфінітив та описові лексичні засоби. Інфінітив повинен мати форму на *-ти* (*починати, виконувати*); закінчення *-ть* вживається тільки в розмовному мовленні. Дієслова третьої особи однини можуть утворювати паралельні форми – повні й короткі: *зна і знає, бува і буває*. У професійному мовленні вживається тільки повна форма: *відзначає, вимагає*.

Поширені в наукових текстах різновидові дієслова дійсного способу. Наприклад: із значенням "аналіз" вчені радять уживати такі дієслова:

- простежити; аналізувати, розглядати, розібрати;*
- зі значенням "інформування про об'єкт":
описати, охарактеризувати;
- зі значенням "нове знання про об'єкт":
виявити, визначити, розкрити; інтерпретувати;
- зі значенням "достовірність інформації":

довести, аргументувати, обґрунтувати, мотивувати;

-"розгляд основних питань":

розглядати, описувати, аналізувати, називати, розкривати, викладати, висвітлювати, повідомляти;

-"розгляд дослідницького матеріалу":

доводити, вважати, стверджувати, припускати;

-"виділення певних думок":

виділяти, відзначати, підкреслювати, стверджувати, повторювати, зупинятися, звертати увагу, концентрувати, загострювати, акцентувати, зосереджувати;

-"узагальнення, підведення підсумків":

підсумовувати, прийти до висновку, узагальнити.

Недоконаний вид у текстах фахового спрямування позначається складеними формами (*будуть проводитися, буде здійснюватися*), а доконаний вид твориться за допомогою префіксів (*відвідувати, започатковувати*).

У наукових текстах використовуються також зворотні дієслова (*у цій статті розглядаються*), інфінітиви в поєднанні з модальними словами (*необхідно відзначити, слід підкреслити, у попередньому розділі було розглянуто; подібне вирішення питання є доцільним*).

Уживані в наукових текстах також і стійкі дієслівно-іменникові сполуки (*брати участь, дотримуватися вимог, надавати слово ставити питання*), безособові форми на -но, -то (*з'ясовано, вмотивовано, вивчено, розглянуто*).

У науковій мові помітна тенденція до уникнення дієприкметникових форм на -уч- (-юч-): *копіювальний* замість *копіюючий*, *інтегровальний* замість *інтегруючий*, *констатувальний*, *формувальний*. Російським пасивним прикметникам теперішнього часу в українській науковій мові відповідають дієприкметники минулого часу (*желаемый – бажаний, употребляемый – вживаний, приобретаемое – набувані, анализируемая – аналізована*).

Українська наукова мова послуговується і набором **підрядних сполучників і відносних слів**: *відповідно до того, що; після того, як, у залежності від того, що; внаслідок того, що.*

Уживаючи деякі з підрядних сполучників, скористаймося табличкою.

правильне вживання сполучників	неправильне вживання сполучників
тоді як через те що для того щоб відтоді як, відтоді коли	у той час як у силу того що з тим щоб з того часу як, з того часу коли,

Серед прийменників, уживаних у науковому стилі, звернемо увагу і на такі:

для: комісія для складання резолюції;

до: відповідно до вимог; брати до уваги;

з: дослідження з педагогіки, знати з досвіду;

за: обчислити за формулою, порівняти за показниками;

під: під час виконання;

по: по черзі;

через: через непорозуміння, через помилку.

Російські конструкції з прийменником *по* в українській мові перекладаються прийменниковими і безприйменниковими конструкціями. Наприклад (подаємо за Л.Паламар):

- конструкціями з прийменником **за:** *за свідченням; за власним бажанням; за дорученням; за наказом; за вказівкою;*
- конструкціями з прийменником **з:** *з ініціативи; курс лекцій з української мови; з багатьох причин; з певних обставин; з нагоди (чогось) і т.д.;*
- конструкціями з прийменником **на:** *на замовлення; на вимогу; на пропозицію; на адресу;*
- конструкціями з прийменником **після:** *після розгляду;*
- конструкціями з прийменником **у (в):** *викликати у службових справах; у вихідні; в усіх напрямках;*

конструкціями з прийменником **по:** *колеги по роботі; по можливості.*

Г.Балабан досліджує групу похідних прийменників для вираження відношень обмеження у (в) *межах, у (в) рамках, у (в) сфері, у (в) галузі, у (в) ділянці, у (в) царині, на теренах, у (в) сегменті, у (в) секторі.* У межах спільної семантики ці прийменники розрізняються насамперед лексичним наповненням іменників, з якими поєднуються.

Прийменник у (в) *рамках* у наукових текстах найчастіше поєднується з іменниками на позначення наук, галузей знань, напрямів, течій, стилів, жанрів, тем тощо.

Напр.: *У рамках конференції відбувся семінар...*

Якщо йдеться про місцевість, географічні поняття, дослідник радить послуговуватися прийменником у *межах*: у *межах країни, у межах міста, села, області* та ін.

Функціонально рівнозначними, взаємозамінними Г.Балабан вважає похідні прийменники у (в) *галузі, у (в) царині: фахівці в галузі інформаційних технологій, висновки в галузі функціонального синтаксису, у царині поетичної творчості.*

Запам'ятаймо правильність уживання і таких синтаксичних прийменникових конструкцій.

Правильно:
згідно з наказом
відповідно до інструкції
лекція з математики
незважаючи на це
комісія з питань
за формою
за наявності, у разі
тому що, оскільки
деякою мірою
залежно від

Неправильно:
згідно наказу
у відповідності з інструкцією
лекція по математиці
не дивлячись на це
комісія по питанням
по формі
при наявності
так як
в деякій мірі
в залежності від

Серед прийменників *незважаючи на* і *попри* більш уживаним у наукових текстах вважають *незважаючи на* (*незважаючи на помічені недоліки*); прийменники *щодо* і *стосовно* мають тотожні значення, однак у науковому мовленні перевага надається прийменнику *стосовно* (*стосовно цього питання*).

1.3.4. Синтаксис наукового мовлення

Синтаксис наукового мовлення відзначається книжністю, яскраво вираженим сполучниковим зв'язком, складними конструкціями. Потреба доводити, аргументувати висловлену думку, з'ясовувати причини і наслідки аналізованих явищ зумовлює використання переважно простих ускладнених

(однорідними, відокремленими членами речення), складних речень і насамперед складнопідрядних речень. Смислові взаємини в таких реченнях добре відображають підрядні сполучники (тому що, так як, внаслідок того що, у зв'язку з тим, що, незважаючи на те, що, тоді як та ін.), вставні слова (по-перше, слід, наприклад, дійсно, насправді, зрозуміло, можливо, ймовірно, за повідомленням, за даними).

Український мовознавець Н.Непийвода пропонує враховувати те, що активні конструкції речення переважають над пасивними. Пасивні конструкції в українській мові – це переважно наслідок впливу російського канцелярського стилю, який частково нівелює активність особи.

Порівняймо: "**Ми** виконали роботу" та "**Робота** виконана нами".

Органічна пасивна конструкція української мови – безособове речення на **–но, –то**, в якому домінує результативність і не передбачено виконавця: *У дисертації комплексно досліджено...; Напрацювання узагальнено ..., Запропоновано нову класифікацію..., Докладно розглянуто...*

Відомі випадки інформативної несамотійності головної частини складнопідрядного речення, що служить стереотипною формою логічного зв'язку частин міркування:

Відомо, що...; Слід вказати на те, що...; Необхідно підкреслити, що...

Науковий стиль сьогодні – це достатньо впливовий різновид сучасної української літературної мови. На початку третього тисячоліття цей стиль усе частіше виступає основним джерелом збагачення і якісної видозміни мови.

Контрольні запитання і проблемно–пошукові завдання

1. Напишіть рецензію на виступ товариша, враховуючи такі ознаки мовлення: виразне/монотонне; вільне/скуте; офіційне; легке/складне для сприйняття; інформаційно насичене; переконливе/непереконливе.

2. Поставте наголоси у словах. Складіть речення у науковому стилі з урахуванням наведених слів.

вимога, випадок, бюлетень, вказівка, дійовий, документ, магістерський, навчання, найяскравіший, насамкінець, переобрання, передовсім, передусім, питання, позачерговий, показник, показники, помилка, помилки, рукописний.

3. За допомогою словників з'ясуйте значення таких термінів, при можливості підберіть українські відповідники: гіпотеза, метод, компетенція, магістр, бакалавр, дефініція, концепт, гіпотеза, електорат, конотація, лакуна, плеоназм, тавтологія, глотогенез.

4. Поміркуйте, чи є нормативними такі вислови. При потребі виправіть помилки:

наукова ступінь; дякуючи вам; згідно наказу; приведені показники співпадають; можемо привести слідуючі приклади;

по нашій кафедрі два аспіранта; ведуча організація; завідуючий відділом; по крайній мірі; співпадіння обставин; явна помилка; як нами вже відзначалось; дані експерименту виявили більш кращий результат; питання по подальшому вивченню; на етапі дослідження були допущені такі дефекти.

5. Поставте в родовому відмінку однини:

бакалавр, деканат, факультет, інструмент, відсоток, будинок, епізод, графік, синтаксис, вчений секретар, доповідач, абітурієнт, магістрант, аспірант, зиск, практикум, засіб, метод, аргумент, відбиток.

6. Яким конструкціям віддамо перевагу:

не мішало б, не вадило б, не завадило б; немає потреби, відпала необхідність; почати обговорювати; приступити до обговорення; подати на розгляд; вступати в силу; набувати чинності; підпис завіряю; підпис засвідчую; служити підставою; бути підставою.

7. Визначте загальний смисл тексту, виділіть його смислові частини, ключові слова, терміни, морфологічні і синтаксичні засоби.

Спотворення, замовчування та фальсифікація фактів, стандартизація світоглядних засад творчості митців упродовж десятиліть перешкоджали достатньо повному та глибокому вивченню всього спектру їх художнього доробку. Сьогодні це зумовлює нагальну потребу нового прочитання класики... Один із аспектів цієї роботи зумовив необхідність переоцінити систему образів літератури порубіжжя, запропонувати відповідні науково-методологічним засадам сучасного літературознавства характеристики героїв, переосмислити бачення суспільно значимих явищ, процесів, оприявлених у художньому контексті кінця XIX – початку XX ст... (Л.Горболіс).

Література до теми:

Волкотруб Г. Практична стилістика української мови: Навч посіб. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 256 с.

Змістовий модуль 2

Культура писемного наукового мовлення

Тема 2.1

**Наукові тексти різних жанрів:
властивості і структурно–сміслові компоненти**

Зміст

- 2.1. Науковий текст як результат наукового дослідження
- 2.2. Культура читання наукового тексту.
- 2.3. Конспектування, анотування, реферування наукового тексту.

2.1. Науковий текст як результат наукового дослідження

Мета писемного наукового мовлення – створення тексту.

Аналіз наукових праць Н.Болотной, І.Гальперіна, В.Лукіна, Л.Мацько, О.Селіванової спонукає до такого узагальненого визначення тексту – це закінчене мовленнєве утворення, змістова, структурно-граматична єдність, що об'єктивована в усній або писемній формі, характеризується замкнутістю, зв'язністю, різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку і має певну прагматичну настанову.

Ознаками наукового тексту виступають цілісність, членованість, зв'язність, інформаційна, логічна, емоційно-оцінна, спонукальна насиченість, завершеність, послідовність, комунікативність тощо.

З погляду сучасної лінгвістики тексту, яка враховує процеси народження і сприйняття мовлення, текст утворюється внаслідок мовної своєрідності його автора. Лінгвістика тексту вивчає структуру мовленнєвих творів, їх членування, способи створення зв'язності тексту, його смислову побудову. Стилїстика тексту вивчає різноманітні типи текстів і їх стилістичні особливості, способи розгортання тексту, мовленнєві норми в різних функціональних стилях, типи мовлення (монолог, діалог, полілог), індивідуальні стилі.

Розглянемо особливості наукового тексту.

Науковий текст тлумачиться як єдиний комунікативний блок, що має чітку, логічну структуру, поділяється на внутрішньо завершені частини (розділи, підрозділи, пункти, параграфи, абзаци), які становлять своєрідний каркас, насичений відповідною термінологією.

Змістом наукового тексту є наукове знання. Науковому знанню притаманні онтологічність, методологічність, аксіологічність, комунікативність, а, отже, і науковому тексту характерні ті ж риси. Зміст наукового тексту відображає певну часову послідовність різноманітних фактів, подій і думок.

Принципами укладання наукових текстів дослідники вважають принципи змістовної насиченості, наукової інформативності, новизни, змістової закінченості, доступності, проблемності.

Композиція наукового тексту – це порядок повідомлення відомостей про них у тексті. Характеризуючи композицію наукового тексту, дослідники (М.Кутюрова, А.Свешніков та ін.) припускають існування т.зв. композиційного мислення.

Кожний із компонентів наукового тексту виступає значущою одиницею, тобто може виконувати функції роз'яснення, обґрунтування, уточнення, доповнення, унаочнення тощо. Між компонентами наукового тексту існують причиново–наслідкові зв'язки. Вираження авторського ставлення дослідники називають модальністю тексту. Іntenції автора, як правило, включають прагнення до переконання читача.

Цілісність наукового тексту – це внутрішня організованість й оформленість змісту, цілісне оформлення початку і кінця твору, зв'язки і переходи між частинами тексту, що забезпечується визначеними принципами відбору мовних одиниць. Цілісність тексту виявляється також й у визначеній логіко-смісловій структурі, компонентами якої є тематика, проблематика, ідеї тексту.

Текст поділяють також на закритий і відкритий (коли автор продовжує написане дослідження з урахуванням інших завдань визначеної мети).

Архітектонічною одиницею наукового тексту виступає *абзац*, більш або менш закінчена одиниця як у комунікативному, так і в структурному відношенні, відзначається єдністю змісту і логічною послідовністю викладу. Кожний наступний абзац розвиває думку попереднього, впливає з нього і пов'язаний з наступним.

В абзаці достатньо важлива роль першого речення. Щоб головна думка, сформульована в першому реченні абзацу,

прослідковувалася і далі, в наступних реченнях, варто застосувати повтор одного й того ж слова, словосполучення, вживання відповідних займенників тощо. Іноді абзац може складатися з одного речення, якщо йому надають особливого значення. Перехід від одного абзацу до іншого часто означає перехід до нової думки.

Вважається, що при своїй типовості кожний науковий текст індивідуальний. Це залежить від автора і його досвіду текстотворення.

Перевірте себе. Прочитайте уривок тексту, визначте його ознаки:

Важливим у період розбудови нашої держави і в умовах зміни ідейних цінностей та політичних пріоритетів є дослідження створеного на шпальтах газет публіцистичного образу держави, виявлення тенденцій у його становленні. Так, її позитивний імідж здатний відображати національну ідею, консолідувати націю, виховувати повагу своїх громадян до своєї країни і до своєї нації. Він може також сприяти шанобливому ставленню до нашої держави представників інших націй, громадян інших країн, світового співтовариства тощо. І навпаки, негативний образ роз'єднує націю, формує негативне ставлення до держави не тільки у своїх громадян, а й у громадян інших країн (І.Брага).

2.2. Культура читання наукового тексту

Роботу з науковим текстом спрямовуємо на найбільш ефективну аналітико–синтетичну переробку текстової інформації. Така діяльність вимагає сформованих умінь читати й аналізувати текст за композиційно–смісловою структурою, а також подавати відповідну інформацію у стислій формі і в різних жанрах писемної продукції.

Читання наукового тексту часто тлумачать як одну з функцій пізнавальної діяльності людини, спрямовану на вилучення наукової інформації із друкованих джерел.

Виділяють кілька різновидів читання: читання *переглядове, ознайомлювальне, поглиблене, творче.*

Переглядове читання спрямовується на попереднє ознайомлення з книгою: читання, зокрема, анотації, змісту, передмови, окремих частин тексту і виділення ключових слів.

Ознайомлювальне читання передбачає загальне ознайомлення із змістом тексту, вияв його основної ідеї і проблем.

Поглиблене читання – це насамперед детальне вивчення наукового тексту, його аналіз й оцінка: виписування понять з їх поясненням; перегляд відповідних словників; перерахування важких місць у тексті.

Аналітико–критичне, творче читання спрямовується на постановку різного типу питань до тексту, сортування наукового матеріалу під певним кутом зору, коментарі до фрагментів наукового тексту, його рецензування.

Візьмемо на озброєння правила роботи з науковим текстом, які пропонує Г.Онуфрієнко:

- читаємо текст з олівцем в руках;
- ознайомлюємося з бібліографічним описом тексту;
- переконуємося, що розуміємо всі слова, терміни, терміносполуки, фрази;
- осмислюємо здобуту інформацію, спираючись на отримані знання і досвід;
- добираємо самостійно приклади, що також ілюструють головні ідеї (думки) тексту;
- перечитуємо найважливіші за змістом фрагменти тексту і ті, що ще не зовсім зрозумілі або ж викликають певний сумнів;
- письмово передаємо основну інформацію наукового тексту;
- ознайомлюємося (при можливості) з рецензіями на опрацьований науковий текст.

Мислительна обробка отриманої інформації відбувається шляхом:

- розчленування змісту заголовка і бібліографічного посилання на складові;
- поділу тексту на смислові частини;
- виділення ключових слів;
- сортування смислових частин за їх значенням і ознаками;
- співвідношення вилученої інформації з існуючими знаннями;

– визначення новизни отриманої інформації, можливості її використання у практичній діяльності;

– згортання інформації, зведення її до основних положень.

Фіксацію інформації при читанні наукового тексту здійснюємо через помітки, виписки, складання плану, тез, реферату, анотацій, конспектів.

Загальноприйнятими помітками в науковому тексті є такі:

! – повна згода з тим, про що йде мова в тексті;

? – незгода з автором, сумнів;

?! – здивування;

NB – вельми важливо;

V – важливо;

~~ – цікаво, може згодитися.

Уміння робити виписки – це перш за все вміння вибирати потрібні теоретичне положення, статистичні дані тощо, не забуваючи при цьому здійснювати посилання на наукове джерело. Виписки бажано виконувати на окремих листках, картках, які при потребі можна вкладати в окремі папки (такі папки варто завести до розділів і параграфів наукової роботи).

У тексті виписок виділяємо заголовки, відповідно підкреслюємо важливі поняття, визначення чи фрагменти, робимо помітки.

Такий дослідницький матеріал поступово накопичуємо і систематизуємо відповідно до задуму, тобто формуємо матеріал наукової (дипломної, магістерської) роботи.

2.3. Конспектування, анотування, реферування наукового тексту

Конспект (від лат. conspectus – огляд) – це короткий письмовий виклад змісту книги, статті, лекції тощо. Така універсальна форма запису накопичених знань сприяє їх розумінню і засвоєнню, допомагає відпрацювати вміння лаконічно й чітко викласти зміст власними словами, до того ж при потребі швидко відновити зміст опрацьованого попередньо матеріалу, доповнити, аргументувати, проілюструвати його. При конспектуванні статті, книги, виступу головну увагу звертаємо на ключові слова, так звані інформаційно-сміслові центри.

Для конспектування, як і реферування, доцільні такі способи викладу матеріалу, як опис, оповідь, міркування. Опис у науковому мовленні використовуємо тоді, коли необхідно описати певне явище або процес, викласти нову інформацію. Розповідь застосовуємо при хронологічному викладі фактів. Міркування передбачає включення в конспект власних роздумів з питань, що підлягають осмисленню. Особливу увагу приділяємо структуруванню обробленого матеріалу, побудуванню логічних схем, за якими чітко виступають набуті дослідником знання. Такий конспект є основою для підготовки наукової доповіді, написання курсової та дипломної робіт, статей і тез наукових конференцій тощо.

Анотування – це процес створення анотації, аналітико–синтетичного опрацювання інформації, мета якого – отримання узагальненої характеристики наукового документу, що розкриває його логічну структуру та найсуттєвіший зміст. Об'єктами анотування можуть бути наукова стаття, монографія, дисертація, підручники і наукові посібники тощо.

Орієнтовна модель анотації наукового джерела:

1. Вступна частина: вихідні дані джерела (назва, жанр, автор, місце і рік видання, структура, обсяг, ілюстрації).
2. Основна частина: перелік основних проблем та/або висновків тексту–джерела (можна за розділами, главами, параграфами).
3. Заклучна частина: актуальність і адресат джерела.

Показниками рівня якості анотації є стислість і точність інформації про першоджерело, її оформлення відповідно до чинних мовних норм.

Найпоширеніша помилка при складанні анотацій – їх надлишковість. Це виникає переважно при повторенні інформації, використанні невдалих висловів, зайвих фраз, вставних слів, складних конструкцій.

Анотації виконують **сигнальну** (подається інформація про документ, що дає можливість встановити основний його зміст і призначення, вирішити, чи варто звертатися до повного тексту праці) і **пошукову** (анотація використовується в інформаційно–пошукових, зокрема, автоматизованих системах, для пошуку конкретних документів) функції.

Етапи анотування наукового джерела

(за Г. Онуфрієнко)

1. *Ознайомимося з вихідними даними наукового джерела* (назва, жанр наукової продукції, автор, рік і місце видання, структура, обсяг, ілюстрації тощо):

- із заголовком;
- довідковим апаратом видання (вступом, змістом);
- рубриками в самому тексті, висновками.

2. *Прочитаємо уважно текст. Визначимо логічний суб'єкт* (те, про що розповідається в тексті) і логічний предикат (те, що про це говориться).

3. *З'ясуємо актуальність й адресат джерела* (статті, книги тощо).

4. *Встановимо цільове і читачьке призначення* документу (для самоосвіти, підвищення кваліфікації, на допомогу науковцям, для популяризації знань тощо).

5. *Проаналізуємо структуру тексту*, визначивши вступну, основну та заключну частини.

6. *Визначимо головну інформацію основної частини тексту*, відповівши на такі питання:

- Які проблеми висвітлюються?
- Що констатує автор?
- Як розглядаються і розв'язуються поставлені проблеми?
- Яких висновків доходить автор?

7. *Оформимо текст анотації письмово*, використовуючи необхідні лексико–граматичні конструкції.

8. *Здійснимо самоконтроль виконаної роботи.*

9. *Відредагуємо текст анотації.* Звернемо увагу на структурну організацію і логіко–граматичні зв'язки між реченнями та їх частинами.

Наукова термінологія, що використовується в анотації, має бути загальноприйнятою, відповідати сучасному рівню знань. Маловідомі чи застарілі терміни вимагають пояснення.

Зразки кліше в анотації:

Дані про автора – автор монографії, відомий український...;

Жанр твору – монографія видатного дослідника;

Характеристика видання – у навчальному посібнику розглядаються...; у збірнику наукових праць уперше представлено...; у посібнику подано програму, змістові модулі і теми, короткий словник...; значне місце в роботі займає розгляд ...; в монографії здійснено аналіз...; головна увага звертається на ...; у роботі знайшли відображення питання ...;

Призначення – рекомендовано студентам, аспірантам, молодим ученим, для широкого кола читачів, розраховано на магістрантів....

Зразки анотацій

Анотація на посібник

Семеног О., Базиль Л. Мовна особистість учителя в художній літературі: Навч. посіб. – К.: Фоліо, 2008. –216 с.

Структура книги включає теоретичний і практичні модулі, мета яких – спонукати читачів поміркувати над різноманітними аспектами функціонування мовної особистості вчителя в українській художній літературі та її впливу на формування мовної особистості учнівської молоді. Робота з художніми текстами урізноманітнюється проблемно-діалогічним спілкуванням, словесним малюванням, виразним читанням, інтерв'юванням "заглибленням" у внутрішній світ героїв, а також продукуванням власних текстів на основі прочитаного, що дозволяє активізувати пізнавальну діяльність, розвивати читацьку культуру, уникати сліпого наслідування чужих суджень; виховувати толерантність до іншого бачення ситуації.

Практикум може використовуватися в курсах культури мови, лінгвістичного аналізу художнього тексту, а також у психолого-педагогічних і методичних курсах.

Анотація на монографію

Семеног О.М. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки): Монографія / За ред. Л.І.Мацько. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 272 с.

У монографії на основі ретроспективного та зіставного аналізів національного і зарубіжного освітнього досвіду представлено модель формування культуромовної особистості майбутнього вчителя

української мови і літератури на етапі допрофесійної мовної підготовки, а також у процесі навчально-пізнавальної, науково-дослідної, практичної підготовки в умовах вищого педагогічного навчального закладу.

Для науковців, викладачів, студентів філологічних факультетів, аспірантів, учителів-словесників.

Анотації до дисертацій

Анотації до кандидатської та докторської дисертацій містяться, як правило, наприкінці автореферату дисертації і в лаконічній і конкретній науковій формі відображають основний зміст і результати наукового дослідження. Подаються у такій послідовності: українською, російською та англійською мовами. Одна з них, на вибір здобувача, має бути розгорнутою, обсягом 2 сторінки машинописного тексту, а дві інші – ідентичні за змістом (обсягом до 0,5 сторінки, до 1 200 друкованих знаків). Після кожної анотації подаються ключові слова відповідною мовою. Загальна кількість ключових слів – від трьох до десяти.

Зразок анотації на дисертацію

Андрієць О.М. Методика опрацювання науково-навчальних текстів у старших класах з поглибленим вивченням української мови. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Херсонський державний університет. – Херсон, 2007.

У дисертації теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено методику опрацювання науково-навчальних текстів у старших класах з поглибленим вивченням української мови. Суть методики полягає в поглибленому теоретичному засвоєнні старшокласниками стилістики та лінгвістики тексту й систематичному залученні їх до активних форм мовленнєвої діяльності через виконання репродуктивних, репродуктивно-креативних та креативних вправ і завдань на основі науково-навчальних текстів, що передбачають поглиблення знань з української мови, зокрема стилів, жанрів, типів мовлення. У ході дослідження простежено вплив засобів навчання на активізацію науково-

навчального мовлення та розвиток комунікативної вправності школярів із використанням міжпредметних зв'язків.

Ключові слова: текст, науково-навчальний стиль, науково-навчальний текст, наукове мовлення, види мовленнєвої діяльності.

Реферування

Готуючи наукову роботу, варто скористатися методом реферативного читання фахових джерел. Об'єктами реферування стають наукові статті, книги чи розділи з них, депоновані рукописи.

Мета *реферування* – здійснити аналітико–синтетичне опрацювання наукового джерела (або джерел), тобто проаналізувати представлений документ, знайти вагомі у змістовому відношенні дані (основні положення, факти, результати, висновки). Така діяльність сприяє формуванню умінь і навичок здійснювати оглядове і пошукове читання, виконувати смисловий аналіз наукового тексту для вилучення основної інформації, "згортати" вилучену інформації до рівня плану, тез, конспекту, анотації, оформлювати відповідні матеріали за мовними нормами.

Реферат виконує *інформаційну* (подає інформацію про певний документ) і *пошукову* (реферат використовується в інформаційно–пошукових, зокрема автоматизованих системах для пошуку конкретних тематичних документів та інформації) функції.

Реферати класифікують за *належністю до певної галузі знань* (реферати із гуманітарних, природничих, суспільних, технічних та інших галузей науки), за *автором* (автореферати, реферати, укладені працівниками реферативної чи інформаційно–бібліографічної служби) та ін.

Реферуючи наукове джерело, на етапі ознайомлювального читання з метою проведення оглядового аналізу читаємо заголовки, вступ (передмову), зміст тексту, висновки, анотацію.

На етапі аналізу тексту документа з'ясовуємо особливості об'єкта, можливість його практичного застосування. Виділяємо факти, нові ідеї й гіпотези, експериментальні дані, нові методики, переваги застосування запропонованого варіанту

вирішення проблеми. При потребі включаємо до реферату ілюстрації, таблиці, бібліографічні посилання.

Виконуючи мовне оформлення реферату, звертаємо увагу на:

- **цитування**, тобто дослівне відтворення фрагментів первинного документу;

- **перефразування**, що передбачає часткову зміну (скорочення, об'єднання, заміну, згрупування та інші подібні процедури) окремих фрагментів тексту первинного документу;

- **заміщення** (заміну фрагменту тексту – речення загалом чи його частини, словосполучення чи слова, якщо це не спотворює зміст документа) словами на зразок "такі", "подібні", "вищезазначені", "розглянуті раніше" тощо, значення яких необхідно розкрити;

- **опущення** (пропуск слова чи словосполучення на зразок "ця стаття", "ця робота", "таким чином", "відповідно", "наприклад", "зокрема", "при цьому") без спотворення смислового змісту тексту реферату);

- **суміщення** (два чи кілька речень, де є подібні елементи, накладають одне на одне, утворюючи складну конструкцію).

Текст реферату має вирізнятися конкретністю, чіткістю, лаконічністю. Не бажано використовувати громіздкі речення, за якими важко сприймати зміст. Не варто також подавати критичні зауваження стосовно тексту або його довільну інтерпретацію.

Орієнтовні мовні конструкції

для реферативного огляду

(узагальнено на основі наукових джерел)

пропонована стаття (книга, монографія) подає детальний розгляд питань;

актуальність проблеми, яка розглядається, на думку автора, визначається тим, що...;

тема статті (питання, що розглядаються) становить значний інтерес...;

вибір теми статті (дослідження) не випадковий...;

на початку статті (дослідження) автор подає обґрунтування актуальності теми (проблеми, питання, ідеї)...;

потім представлена характеристика мети і завдань статті (дослідження);
 аналізована книга складається з ... частин...;
 автор подає визначення (порівняльну характеристику, огляд, аналіз)...;
 потім автор зупиняється на таких проблемах, як ...;
 дослідник детально з'ясовує історію виникнення (появи, становлення)...;
 учений викладає ці питання у хронологічній послідовності...;
 у посібнику наведено низку прикладів, що ілюструють...;
 у статті (дослідженні) узагальнюється ...;
 у висновках автор наголошує, що ...;
 викладені у статті (книзі, монографії) зацікавлять ...;
 слід підкреслити, що...;
 без сумніву, варті впровадження експериментальні матеріали автора, що стосуються....

Контрольні запитання і проблемно–пошукові завдання

1. Що таке композиція наукового тексту?

2. Що означає поняття "інформаційна насиченість" наукового тексту?

3. Що означає вислів "читати "по діагоналі"? Які твори ви так читаете?

4. Прочитайте поради відомого італійського науковця Умберто Еко стосовно читання першоджерел. Який досвід читання наукових праць у вас?

Підкреслення збагачують книгу. Вони є знаками вашої зацікавленості, дозволяють повернутися до книги навіть через тривалий час і миттю відшукати те місце, що вас зацікавило. Але підкреслювати треба розумно. Деякі підкреслюють усе. Це означає не підкреслити нічого.

Користуйтеся різними кольорами, адже буває, на одній сторінці співіснують відомості різного порядку. Кольорові знаки стануть у

пригоді на останній стадії роботи, коли за червоним кольором ви легко впізнаєте матеріал для першого розділу, за зеленим – для другого.

Зазначайте ступінь важливості інформації. Позначайте всі місця, до яких маєте намір повернутися.

У яких випадках не підкреслюють? Коли книга не ваша. Або коли вона рідкісна, добре ілюстрована і дорога. У цих випадках, очевидно, вихід зі становища – ксерокопіювати відповідні сторінки, або виписати у зошит найяскравіші пасажі з відповідними коментарями.

5. Спробуйте швидко прочитати сторінку - дві з наукових праць кінця XIX ст. Ви відразу ж відчуваєте, що автор наче змушує вас до неспішного міркування. У чому тут справа?

6. Розкажіть про правила побудови наукового тексту, його композиції.

7. Схарактеризуйте основні види анотацій. З'ясуйте, який вид анотації є найбільш поширеним у науковій діяльності.

8. Ознайомтеся з анотаціями на три журнальні наукові статті з гуманітарних проблем. Проаналізуйте їх за структурою, змістом, призначенням, мовним оформленням, обсягом.

9. Складіть анотацію до наукової монографії. Порівняйте свою анотацію з наведеною у книзі.

10. Назвіть спільні та відмінні вимоги до анотації і до реферату наукового джерела.

11. Напишіть, спираючись на мовні кліше, реферат на журнальну статтю гуманітарної тематики.

12. Установіть спільне й відмінне між конспектом наукового джерела, анотацією і рефератом.

13. Прочитайте текст. Поміркуйте, які функції виконує цей текст: функції анотації, реклами тощо.

Чи варто вчити того, хто обрав науковий шлях і має певні досягнення на цій ниві?! Популярне прислів'я, в різних його варіаціях, твердить: ученого вчити - псувати його. І все ж ученими не народжуються! Це - істина, чи не так? А якщо виходити з неї, то і випускники вищих навчальних закладів, й аспіранти, і докторанти, та навіть ті, хто вже написав кандидатські та докторські дисертації, повинні вчитися. Адже обсяги наукової діяльності постійно зростають: ускладнюється інструментарій досліджень, неосяжним стає потік наукової інформації, а без їхнього освоєння неможливо здолати наступні сходинки у теоретичному осмисленні дійсності. Науку важко збагнути з першого кроку, її слід сприйняти, осмислити, перетворити у спосіб життя, засвоїти не лише окрему технологію, а й методологію, мистецтво аналізу й творчості, систему інтелектуальних і професійних цінностей.

Цей підручник-енциклопедія допоможе розпізнати таємниці успішної наукової діяльності, познайомить зацікавлених із складним світом науки.

Для серйозної роботи над науковою працею необхідно вивчити чимало розвідок, які можна розташувати на трьох книжкових полицях: з методології наукового пізнання (вони формують загальну наукову культуру), в яких подано вимоги до наукової діяльності, особливо – до дисертаційних досліджень; з наукового осмислення механізмів творчості.

Пропоноване видання – спроба замінити книжки всіх трьох полиць лише однією книгою, яка б зняла покривало таємничості з науки і наукової творчості, дохідливо розповіла про наукову роботу, зрештою, просто дала поради щодо підготовки наукової доповіді чи презентації наукового дослідження.

Автор книги – доктор соціологічних наук, професор Юрій Петрович Сурмін має досвід написання наукових праць (у нього їх понад 250, зокрема 20 монографій і підручників) і наукового керівництва. В цій книзі він поєднав власні набутки зі знаннями інших учених, спробував подати той інструментарій і механізми наукової творчості, без яких не відбувається жодне дослідження: від реферату, звіту, повідомлення до курсової, магістерської, кандидатської чи й докторської праці, написання першої статті й до видання солідних підручників, посібників, монографій.

Складіть план, тези наукового тексту.

Література до теми:

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. – К., 1970. – 306 с.

Радзієвська Т.В. Текст як засіб комунікації / НАН України; Інститут української мови; відп. ред. М.М. Пещак. – К., 1998. – 194 с.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: Навч. посіб. – К.: "Центр навчальної літератури", 2006. – 312 с.

Зелінська Н. В. Наукова рецензія у жанровій палітрі української публіцистики ХІХ – початку ХХ ст.: проблематика, структура, особливості викладу // Зб. пр. Наук.-досл. центру періодики. – Львів: Львів. наук. бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, 2004. – Вип. 12. – С. 186 – 201.

Чепіга І.П. Мовленнєві особливості наукового тексту: текст–міркування, текст–доказ //Лінгвістичні студії. – Донецьк, 2002. – Вип.10. – С. 157 – 161.

Тема 2.2

Композиція писемного наукового тексту

Зміст

2.2.1. Складові композиції. Робочий план. Перелік умовних позначень.

2.2.2. Мовне оформлення основних композиційних компонентів наукового дослідження

2.2.3. Посилання і цитування.

2.2.4.Оформлення списку використаних джерел

2.2.5. Мовні засоби у науковій роботі

2.2.1. Складові композиції. Робочий план. Перелік умовних позначень

Композиція – це будова наукового тексту. Науковий текст містить, як правило, описову (оглядову) частину, де подається обґрунтування актуальності дослідження, визначається предмет, мета, завдання, теоретичне і практичне значення роботи, й основну частину: тут представлена методика і техніка дослідження, його результати.

Добре спроектована композиція залежить від плану наукової роботи, своєрідного ескізу майбутньої праці.

На першому етапі складання плану (це так званий робочий план) у загальних рисах подаємо характеристику предмета дослідження, складаємо перелік головних завдань, які побудовані в динаміці за схемою: *історія–теорія–практика* і потребують розв’язання. Визначаємо необхідну кількість розділів, підрозділів та їх найменування. Важлива ознака плану – його чіткість, логічність і лаконічність у формулюванні. У подальшому такий план уточняємо.

Наступний етап – складання плану–проспекту. Це реферативне викладення наукового матеріалу, розташованого в логічній послідовності, своєрідний довідковий показчик.

Джерелом наукової інформації називають документ, що

містить у собі науковий факт (такий документ є первинним) або є результатом аналітичної та логічної обробки (вторинний документ). Для роботи з такими документами звертаємося до наукової, спеціальної, профільної бібліотек.

У довідково–інформаційному відділі бібліотеки існує система каталогів та картотек, що допоможуть визначити необхідне коло наукових джерел. **Каталоги** – це система накопичення і збереження даних про літературу, що наявна у бібліотеці. **Картотека** – перелік усіх матеріалів, виявлених з певної тематики.

Існує три види каталогів: *абетковий; систематичний; предметний*. *Абетковий каталог* дозволяє встановити, які твори того чи іншого автора, відомого дослідникові, наявні в бібліотеці, з’ясувати дані про видання: прізвище автора і назва книги, місто, де вона надрукована, назва видавництва і рік видання, кількість сторінок.

У *систематичному каталозі* картки згруповані в

логічному порядку відповідно до галузей знань і за допомогою них можна з'ясувати, які саме твори наявні у бібліотеці, та підібрати необхідну літературу. У *предметному каталозі* бібліографічні записи розташовані за алфавітом предметних рубрик. Такий каталог використовується для підбору матеріалів із вузькоспеціалізованих питань.

Пошук наукової інформації сьогодні значно спростився за рахунок електронних каталогів, в яких представлено електронний алфавітно–предметний покажчик; електронний систематичний каталог авторефератів; електронний каталог статей (книг) тощо.

Звичайно, наукова робота виконується на основі глибокого вивчення різноманітних літературних навчально–методичних (*підручники, навчальні та методичні посібники*) і наукових (*монографії, статті в науково–методичних журналах та збірниках наукових праць, дисертації, матеріали наукових семінарів та конференцій тощо*) джерел, нормативно–програмних документів (*державні документи про освіту, навчальні плани і програми*), а також за результатами самостійної пошукової роботи. Опрацьовуючи літературні джерела, складаємо власний бібліографічний покажчик видань.

Для дослідника–початківця часто досить складно виокремити необхідну інформацію зі значної кількості джерел, до того ж у короткий термін. На сьогодні існують різні методики опрацювання джерел, які допоможуть пришвидшити науковий пошук.

Бібліографи радять:

- добре, аби співставити назву джерела із тематикою обраного дослідження;
- важливо орієнтуватися на праці вже відомих авторів; такі джерела можуть слугувати методологічною базою наукового дослідження;
- важливу інформацію ми знайдемо в *реферативних журналах*, що містять анотації та бібліографічні описи, а також у *бюлетенях сигнальної інформації*, основне завдання яких полягає в оперативному інформуванні про всі наукові і технічні новинки.

У колі читання мають бути не лише книги і статті безпосередньо з теми роботи, коло літературних джерел має бути широким. Оптимальною кількістю повинна бути така, що розкриває тему дослідження. При цьому бажано, щоб кожне джерело аналізувалося не ізольовано від інших.

Наприклад, якщо виконується дослідження на тему **"Етнолінгвістичний аспект дослідження вигуківих фразеологізмів"**, варто не лише здійснити пошук інформації про вигуківі фразеологізми, а й познайомитися із джерелами, присвяченими українській фразеології, етнолінгвістиці.

Досліджуючи проблему **стилістичного використання певної групи лексики** у творах окремого письменника, необхідно не лише уважно прочитати академічні праці з лексикології та стилістики, а й детально ознайомитися з публікаціями, присвяченими творчості цього митця. При цьому, конспектуючи, добре пам'ятаймо про предмет власного дослідження і не відходьмо від визначеної теми.

Ознайомлення з науковими джерелами допоможе уточнити, вдосконалити робочий план дослідження.

У науковому дослідженні ми користуватимемося умовними позначеннями. Це специфічна термінологія, вживана в науковій роботі, певні скорочення. Якщо такі терміни в тексті роботи повторюються менше трьох разів, то їх пояснення подають при першому ж згадуванні. Якщо ж вони повторюються в роботі частіше, ніж тричі, добре, аби пояснення їх значення було подане перед вступом наукової роботи.

Перелік умовних позначень друкуємо у вигляді двох колонок, де ліворуч за алфавітом подаємо термінологію і скорочення, а праворуч – їх детальне пояснення.

Наприклад:

ФО – фразеологічні одиниці;

обр. – обрядова лексика;

міф. – міфологічна лексика;

пестл. – пестливе;

уроч. – урочисте.

ФСУМ – "Фразеологічному словнику української мови" в 2-х томах;

СУМ – "Словник української мови" в 11-ти томах.

У тексті можемо застосувати загальноприйняті скорочення, які необов'язково зазначати в переліку умовних позначень. Такі позначення подаються на початку наукової роботи на окремій сторінці:

авт. а. – авторський аркуш,
 акад. – академія,
 алф. – алфавітний,
 вип. – випуск,
 обл.–вид. арк. – обліково–видавничий аркуш,
 пп. – параграфи; пункти,
 пр. – праці пр.,
 прим. – примітка,
 прикл. – приклад
 рр. –роки,
 та ін. – та інші, та інше,
 т–во – товариство,
 т. ч. – таким чином; тим часом,
 ум.–вид. арк. – умовно–видавничий аркуш,
 у т. ч. – у тому числі
 ц.р. – цього року,
 ст. – століття,
 н.е. – нова ера,
 т. – том,
 та ін. – та інше
 і т.д. – і так далі, і т.п. – і тому подібне, див. – дивись,
 пор. – порівняй.

2.2.2. Мовне оформлення основних композиційних компонентів наукового дослідження

Розпочинаючи роботу над науковим текстом, пам'ятаймо, що цей текст має бути зрозумілим як вам, так і читачам. Тому працюючи над науковим текстом, стежмо за планом, який склали, систематично перечитуймо написане, щоб зрозуміти, чи не відійшли від концепції наукового дослідження.

Вступ.

Схема побудови вступу наукової роботи:

- обґрунтування актуальності наукової проблеми;
- характеристика наявних з цієї теми теоретичних і практичних досліджень, історія питання;
- виділення предмета дослідження, мети, завдань, припущення;
- обґрунтування використаних методів.

Розглянемо деякі з цих пунктів детальніше.

Оскільки вступ має давати загальну характеристику виконаного дослідження, краще остаточно оформляти його не на початку, а на заключному етапі роботи, коли вже достатньо повно будуть виявлені її результати відповідно з поставленими завданнями.

Обґрунтуємо вибір теми та її актуальність. Мовні засоби можна використати такі: *проблема ...має першорядне, наукове, теоретичне, практичне значення; проблема актуальна, цікава, доцільна, не втратила свого значення, актуальності тощо.*

В огляді літератури подамо літературні джерела, що висвітлюють історію розвитку проблеми; теоретичні роботи, які повністю присвячені темі; роботи, які розкривають проблему частково, зробимо короткий висновок про ступінь висвітленості в науковій літературі основних аспектів теми.

Мовні засоби можна використати такі: *з указаної, названої, цієї проблеми існує...; наявна значна кількість..., недостатня кількість публікацій, робіт, досліджень.*

Мета дослідження – це уявлення про результат роботи. Мета визначається на основі більш конкретного, детального опису теми дослідження. Для формулювання мети дослідження можна запропонувати такі конструкції: *дипломна робота присвячена вивченню, розгляду, дослідженню, опису, вирішенню...*

У педагогічних дослідженнях пропонуємо *гіпотезу*, яку необхідно довести в основній частині. Це можлива відповідь на питання, яке міститься у проблемі, тобто вказується очікуваний результат при дотриманні певних умов.

Мовні засоби припущення можемо використати такі: *система роботи ... набуває ефективності, якщо;*

вивчення специфіки майстерності письменника ... сприятиме формуванню читацького інтересу, підвищуватиме читацьку культуру дітей за умов...

Завдання дослідження в сукупності повинні давати уявлення, що слід зробити для досягнення мети. У науковій роботі формулюємо, як правило, від 3 до 5–7 завдань.

Серед мовних засобів оформлення завдань переважають дієслова *вивчити, дослідити, описати, проаналізувати, розглянути, визначити, встановити, обґрунтувати, виявити, перевірити, довести, показати, апробувати* та ін., а також іменники *фактори, підходи, роль, доцільність, форми, методи, прийоми, технології, критерії, особливості* та ін.

Матеріалом для дослідження можуть слугувати тексти словників, книг, статей, магнітофонні та аудіо, відеозаписи, анкети, письмові роботи учнів тощо.

Для досягнення поставленої мети і розв'язання завдань у роботі вичленовують методи. Це шлях, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження, своєрідний науково обґрунтований алгоритм застосування визначених, у т.ч. розумових дій та операцій для пізнання предмета дослідження (В.Морозов).

Вибір методу залежить від предмета дослідження, спеціальності, за якою виконується наукова робота, від дослідницької мети.

У наукових роботах застосовуються як теоретичні (вивчення наукової літератури з проблеми дослідження, навчальних програм, державних документів), так і емпіричні методи (спостереження, опитування, анкетування).

Спостереження, як правило, складається з таких етапів, як сприйняття, констатація, опис певного явища з допомогою словників.

Опитування як форма вербальної комунікації найчастіше проводиться на основі завчасно продуманих питань в усній чи письмовій формі.

Анкетування проводиться в письмовій формі, містить питання, а також при потребі певні позначки, малюнки, схеми.

Інтерв'ю – це форма усного опитування, яка виконується з метою визначення певних мовленнєвих явищ (русизмів, жаргонізмів тощо).

У лінгвістичних роботах може використовуватися такий метод, як структурні – аналіз елементів структури мовних одиниць і мовних творів; структурно-семантичний – аналіз співвідношення між формальними і смисловими елементами структури мовних одиниць і мовних творів; функціональний – аналіз факторів уживання мовних одиниць у мовленні, їх функціонування в мовленнєвих творах; лінгвостилістичний – аналіз стилістичних характеристик мовних одиниць і мовних творів; зіставний – аналіз схожості і відмінностей між двома і більше мовами; порівняльний – аналіз схожості і відмінностей між спорідненими мовами з метою реконструкції мови–предка.

Методи дослідження автор наукової роботи обирає, консультуючись з науковим керівником.

Методологічна основа – це основне, вихідне положення, на якому базується наукове дослідження. Йдеться про головні положення праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, що стосуються певних наукових явищ.

Наприклад, загальною методологічною основою дисертації О.Переломової "Ідіостиль Валерія Шевчука" є лінгвістична концепція О.О.Потебні про слово як засіб апперцепції; концепція В.В.Виноградова про мовну особистість; вчення Г.О.Винокура і Б.О.Ларіна про естетичну функцію художнього слова.дисертація

Наукова новизна. Наукова робота обов'язково має бути скерована на одержання нових знань в обраній галузі. Зрозуміло, що для молодого дослідника є важким (а інколи й неможливим) процес здобуття абсолютно нових знань. У зв'язку із цим у студентських наукових роботах новизна визначається переважно такими термінами, як *доповнено, уточнено, узагальнено, систематизовано, класифіковано, проілюстровано, обґрунтовано, унаочнено*.

У дисертації важливо показати відмінність одержаних результатів від відомих раніше, описати ступінь новизни (*вперше одержано, удосконалено, дістало подальший розвиток*). Кожне наукове положення пропонується формулювати чітко, виокремлюючи його основну сутність і

зосереджуючи особливу увагу на рівні досягнутої новизни. Наукове положення має читатися і сприйматися однозначно. Не слід вдаватися до викладу наукового положення у вигляді анотації.

Практичне значення дослідження. Укажемо, кому і де будуть корисні отримані результати, розроблені матеріали. Для магістерських робіт, дисертацій важливо подати короткі відомості щодо впровадження результатів дослідження із зазначенням назв організацій, в яких здійснена апробація запропонованого дослідження.

Як правило, вступ закінчується короткою характеристикою (анотацією) структури і змісту наукової роботи. Зазначаємо назви розділів і основну мету подання матеріалу в кожному з розділів.

Основна частина роботи. У цій частині роботи викладаються теоретичні основи і коротка історія поставленої проблеми, розглядаються отримані результати, пропонується об'єктивний аналіз зібраного матеріалу, робляться узагальнення.

У науковій роботі може бути два або три розділи. Назви розділів та їх змістове наповнення скеруємо на відображення завдань наукового дослідження. Кожний розділ починаємо з нової сторінки. У кінці кожного розділу формулюємо висновки із стислим викладом наведених результатів.

У першому (описовому) розділі стисло і критично розглядаємо праці вітчизняних та зарубіжних науковців з означеної проблеми.

До речі, звернемо увагу на відмінність між поняттями "огляд літератури" і "літературний огляд". А.Зосимов і В.Голік у праці "Дисертаційні помилки" (Х., 2005) слушно вказують, що огляд літератури передбачає аналіз "стану якого-небудь питання". У результаті фактографічного аналізу з джерел, що розглядаються, дослідником відбираються тільки ті факти і концепції, що можуть слугувати "будівельним матеріалом" для розкриття теми наукової роботи. При цьому демонструються уміння аргументовано доводити думку, спираючись на теоретичну базу й ілюструючи достатньою кількістю прикладів.

Подаємо аналіз, ідучи від загального до часткового. Схожі позиції дослідників відзначаємо перерахуванням прізвищ авторів.

Наприклад: Зрослий інтерес науковців до національної ідентичності письменства, національних характерів, представлених в українському фольклорі й літературі (С.Андрусів, С.Грица, М.Дмитренко, З.Лановик, М.Лановик, В.Працьовитий О.Таланчук), детермінував дослідження теоретико–методологічних і методичних проблем фольклорної та літературної освіти.

Можливі такі мовні формули, як:

Цієї ж позиції дотримуються...

Протилежну думку висловлює ...

Здійснюючи огляд літератури, обов'язково вказуємо, до яких висновків ми прийшли, що є дискусійним, що необхідно дослідити в контексті виконуваної роботи.

У другому (аналітичному) розділі представляємо загальну методику проведення дослідження. У третьому розділі – реалізацію програми дослідної роботи (для педагогічних робіт). Скористаймося при цьому такими мовними зворотами, як:

Нам видається, що...;

Ці обставини дають нам підстави припускати, що...;

Усі це дозволяє висловити нам наступні припущення: ...

Висновки, що завершують кожний розділ, повинні впливати із сутності роботи, власних роздумів.

Важлива вимога до **загальних висновків** – їх стислість, чіткість, ґрунтовність. Не слід повторювати зміст вступу, основної частини, висновки до розділів. Узагальнюємо власні спостереження, оцінюємо результати, одержані під час дослідження, вказуємо ступінь досягнення поставленої мети, виконання завдань, пропонуємо рекомендації щодо практичного використання здобутих результатів. Пишуться висновки тезами. Скористаймося при цьому такими мовними зворотами, як *узагальнено результати проведеного дослідження ...; відзначено, що ...; з'ясовано, що; дослідження показало ...; зіставний аналіз ... уможливило ...*

Додатки – засоби, за допомогою яких створюємо експериментальну частину роботи: зразки дидактичного матеріалу, ілюстрації, таблиці тощо. Додатки не є обов'язковим

елементом наукової роботи, але вони підвищують рівень довіри до результатів дослідження, свідчать про їх достовірність.

Кожний наступний додаток починаємо з нової сторінки, позначаємо його послідовно літерами української абетки за винятком Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь.

Наприклад: додаток А, додаток Б і т.д.

Текст кожного додатка при необхідності може поділятися на розділи й підрозділи, які нумерують у межах кожного додатка, наприклад: А.2 – другий розділ додатка А, В. 2.1 – перший підрозділ другого розділу додатка В. Подібно нумеруються ілюстрації, таблиці та формули, розміщені у додатках. *Наприклад: рис. А.1.1 – перший рисунок першого розділу додатка А.*

Нарешті перший варіант дослідження готовий. Не полінуймося і проаналізуємо логічні зв'язки між окремими частинами і складемо остаточний план з розділами, пунктами і підпунктами. Напевне, на цьому етапі ми побачимо дріб'язкові, другорядні деталі, що заважають сприймати основний текст однозначно. Такий матеріал, звичайно, вилучимо, а, можливо, перенесемо в додатки.

Вирішімо, скільки і яку саме інформацію подамо у вступі, в кожному з розділів. Намагаймося чітко визначити розділи, параграфи, пункти в науковій роботі. Добре, аби відрізки, порції інформації були помірними за обсягом і зрозумілими для сприймання.

Переглянемо назви частин. Сформулюємо ці назви так, щоб вони слугували своєрідним путівником по науковому тексту. Однотипність, чітке визначення предмета думки, сконденсоване розкриття сутності повідомлюваного – ось деякі з функцій назв, які виокремлюють науковці.

Слідкуймо за мовними засобами наукового стилю. Мова дипломної/магістерської роботи має відзначатися точністю, ясністю, лаконічністю викладу. Спеціальні терміни необхідно вживати в їх точному значенні. Структура речень повинна бути прозрою, не бути занадто громіздкою, що заважає сприйняттю матеріалу. Не є доцільним використання конструкцій розмовного стилю, виклад матеріалу від першої особи однини, вільне скорочення. Грамотний виклад роботи ґрунтується не

тільки на нормах слововживання, орфографії, стилістики, а й пунктуації. Доцільно звернути увагу на розділові знаки при дієприслівникових зворотах, вставних словах, однорідних членах речення, у складних реченнях.

Бажано текст наукової роботи підготувати заздалегідь до захисту. Для остаточної редакції важливий невеликий перепочинок, щоб зі "свіжої" сторони (стороннім оком) подивитися на написане.

2.2.5. Посилання і цитування

Посилання – це такий фрагмент наукової праці, в якому автор подає відомості про предмет свого дослідження, наявне в інших наукових джерелах.

Наприклад:

"Мова, – наголошував В. Гумбольдт, – це об'єднана духовна енергія народу, що дивовижним чином закріплена у відповідних звуках і в цьому вияві та через взаємозв'язок своїх звуків зрозуміла всім мовцям..." [1, с.349].

1. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / Пер. с нем. яз. под ред., с предисл. Г. В. Рамишвили. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.

Мета посилання: доповнити власні роздуми інформацією з інших наукових текстів; аргументувати або проілюструвати власну думку фактами з наукових праць інших авторів; підтвердити чи спростувати чужу думку; порівняти різні підходи вчених стосовно аналізованої проблеми.

Запис [1, с. 349] указує на перше джерело в бібліографії, а його сторінка – 349. Наявність посилань свідчить про наукову обізнаність автора, обґрунтованість положень запропонованого дослідження. При визначенні термінів важливо посилатися на останні видання публікацій.

Звернемо увагу на оформлення ініціалів та прізвища автора. У списку використаних джерел спочатку вказується прізвище, а потім ініціали, в тексті ж наукової статті на першому місці ставиться завжди ім'я або ім'я по батькові, а вже потім прізвище. Якщо ж перед прізвищем зазначено посаду,

професію, то прізвище, а потім ініціали пишемо після цієї назви (акад. Мацько Л.І.). Крім того, з метою уникнення непорозумінь, скрупульозно перевіряймо ініціали і прізвища авторів – дослідників і дослідниць, на які здійснюється посилання.

Подаємо посилання на всі джерела чи матеріали, які згадуються в науковому тексті. Це допоможе відшукати подібний документ, перевірити точність указаних даних, з'ясувати інформацію, обставини виникнення ідеї чи контексту.

Наявність посилань свідчить про наукову обізнаність автора, обґрунтованість положень дослідження.

При визначенні термінів посилаємося на останні видання публікацій, на більш ранні видання можна посылатися лише в тих випадках, коли в них наявний матеріал, який не ввійшов до останнього видання.

Посилання може бути виконане такими способами: цитатою, дослівним чи недослівним переказом з окремими цитованими елементами; вказівкою на автора.

Використання окремих термінів, запропонованих іншими авторами, теж вважається посиланням.

Цитата – це дослівно наведений уривок з якогось тексту для підтвердження або ілюстрації тієї чи іншої думки. Серед поширених видів цитат, які застосовуються у статті, – цитати–тези або докази. Такі цитати беруться в лапки, розділові знаки ставляться як при прямій мові.

Наприклад:

Щоразу, поринаючи у світ мудрих книг і статей, переймаємося відчуттям того, що спілкуємося дійсно з життєлюбним, естетично-креативним словом, яке глибоко розкриває вищу сутність Людини. "Моя неповторність, - говорить Іван Андрійович, - успадкована трохи від батька-матері, трохи від учителів, трохи від самостійного пізнання людської психології..." [4, с.5].

Слова цитати наводяться в тій граматичній формі, в якій подані у літературному джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання. Добре, аби цитування було повним, без перекручень і довільного скорочення авторського тексту. У разі ж необхідності пропуску певних слів, словосполучень цитати перед початком запису ставлять три крапки.

Дуже добре, аби цитати подавалися насамперед з першоджерел, а не з праць інших авторів. Першоджерелом вважається першодрук або академічне видання тексту. У рідкісних випадках, коли першоджерело дійсно недоступне (архівне), можемо скористатися цитатою з іншого видання, однак при цьому обов'язково перед бібліографічним джерелом зазначимо: "цитуються за".

Якщо ж при цитуванні були виділені деякі слова, в дужках подається спеціальне застереження, яке пояснює виділення. Частіше за все ставляться ініціали – ім'я та прізвище автора наукового тексту.

*Наприклад: Пропонуючи посібник, автори вказують на прагненні "допомогти учням усвідомити, що мова – це **ц і л і с на с и с т е м а**, історія якої пов'язана з історією народу. (виділення наше. – О.С.)".*

Водночас стежмо за тим, щоб текст статті не ряснів суцільними цитатами і посиланнями, тоді складається враження копії роботи, її реферативності, відсутності авторського бачення проблеми. Головна мета цитат – розвиток власної думки шляхом її порівняння з думкою інших авторів. Добре, аби на сторінках наукової роботи була наявна аргументована, коректна дискусія.

Непряме цитування (виклад думок інших авторів своїми словами) подається без лапок і має бути гранично точним.

Наприклад: Обдарованість, за Г.Костюком та П. Білоусом, трактуємо як індивідуальну своєрідність особливої комбінації загальних і спеціальних здібностей людини, цілого комплексу психофізіологічних процесів і станів, що створюють сталий рівень реалізації можливостей, бажань, інтересів індивіда [39, с.79; 209, с.339-341].

Досвід показує, що надзвичайно важливим етапом роботи зі створення наукової статті є редагування: правка – вичитка, скорочення, обробка чи переробка. Варто критично оцінювати написане, перевірити концепцію, підсилити обґрунтованість висновків, простежити логічні зв'язки між частинами тощо.

2.2.4. Оформлення списку використаних джерел

Значні труднощі завжди викликає оформлення бібліографії. Це відомості про джерело чи його складову, наведену за певними правилами достатні для ідентифікації документа. Складаються такі описи відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006.

Ознайомимося з існуючими правилами.

Використані джерела розміщують у порядку появи посилань у тексті або в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків.

Елементи бібліографічного опису мають таку послідовність:

Прізвище і ініціали автора.

Заголовок – назва твору.

Видання – відомості про відмінності даного твору від інших видань того ж твору.

Вихідні дані – місце видання, найменування видавництва і рік видання.

Кількісна характеристика даних – фактична кількість сторінок (с.).

Надзаголовочні дані (необов'язковий елемент опису) – найменування закладу, організації, від імені якої публікується твір.

Крім того, **бібліографічний опис містить умовні знаки.** Розглянемо їх на прикладі літературного джерела:

Наукові основи методики літератури. Навчально–методичний посібник / За редакцією доктора педагогічних наук, професора, члена–кореспондента АПН України Н.Й.Волошиної. – К.: Ленвіт, 2002. – 344 с.

Заголовок опису. (Наукові основи методики літератури).

/ Відомості про авторство: автори, укладачі, редактори.

/ За редакцією доктора педагогічних наук, професора, члена–кореспондента АПН України Н.Й.Волошиної

.– Місце видання. – К.

Назва місця видання книги наводиться у називному відмінку. Для назв міст Києва, Москви вживаються скорочення К., М.

: Видавництво (для книги): Ленвіт

, Рік видання (книга), 2002

Рік видання записується без слова "рік".

. – *Кількість сторінок* (у книзі: – 143 с.; сторінки, на яких розміщена складова частина: – С. 117 – 125).

Дві скісні **риски** // використовуються в описі документів (збірника, журналу, газети), де вміщена стаття, наприклад:

Цільова комплексна програма "Вчитель"/Інформаційний збірник Міністерства освіти України, 1997. – №24. – К.: Педагогічна преса. – С. 11 – 25.

Оформляючи літературне джерело, подане в журналі, наприклад, Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень // Мовознавство. – 2001. – №5. – С. 48 – 63.

варто звернути увагу на такі умовні позначки:

. – *Рік видання*. – 2001

. – *Номер*. – №5

При описуванні книги, яка має більше трьох авторів, робиться позначка "та ін.": Дмитренко М., Іваннікова Л., Лозко Г., Музиченко Я. та ін. Українські символи. – К.: Редакц. часопису "Народознавство". – 1994. – 140 с.

Якщо на титульному листку відсутнє прізвище автора, то запис даних здійснюється, починаючи з назви, після чого вказують прізвище редактора та його ініціали: Етнопсихологія: навчально-методичний посібник /за ред. Л.Е. Орбан, В.Д. Хруща. – Івано-Франківськ: Прикарп. ун-тет ім. В. Стефаника, 1994.– 83 с.

У бібліографії кожний опис має свій порядковий номер і починається з нового рядка.

До списку включаються лише ті праці та джерела, які згадувалися або використовувалися в роботі. Оформляючи бібліографічний опис джерел, дотримуймося положень державного стандарту.

Зразки оформлення

Монографії, підручники, посібники

Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття/ Струганець Л. – Тернопіль: Астон, 2002. – 352 с.

Герасіна Л.М. Вища школа: реформування в демократичному суспільстві: Навчальний посібник/ Герасіна Л.М., Ятченко А.Д. – Харків: Акта, 1998.–276с.

Книги чотирьох авторів

Москаленко А.З. Масова комунікація: Підручник /Москаленко А.З., Губернський Л.В., Іванов В.Ф., Вергун В.А. – К.: Либідь, 1997. – 216 с.

Словники, довідники, енциклопедії

Новий словник української мови: У 3-х т. – 2-е вид. / Уклад. В.Яременко, О.Сліпушко.– К.: Вид-во "АКОНІТ", 2003: Т.3: П–Я. – 862 с.

Навчальні програми

Історія української журналістики ХІХ – початку ХХ ст.: Навч. програма / Упоряд. Н.М. Сидоренко. – К., 2001. – 28 с.

Стаття в журналі

Мацько Л.І.Українська мова і формування національної свідомості // Педагогіка і психологія. – 1996. – №1. – С. 67 – 70.

Автореферат дисертації

Дідук Г.І. Формування в учнів 5–7 класів умінь використовувати мовні засоби емотивності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання української мови"/ Г.І.Дідук. – Тернопіль, 1998. – 20 с.

Дисертація

Петров П.П. Активність молодих зірок сонячної маси: дис. ... доктора фіз.–мат. наук: 01.03.02 /Петров Петро Петрович. – К., 2005. – 276 с.

Архівні матеріали

Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 1061, оп. 1, спр. 8–12; Ф. 1063, оп. 3, спр. 1–3.

Оформлення електронних інформаційних ресурсів

Сучасна українська мова. Морфологія. Електронний підручник / Наук. керівник проекту – Н.Дарчук. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <[http:// philology.univ. kiev.ua/WINS/ pidruchn/index.htm](http://philology.univ.kiev.ua/WINS/pidruchn/index.htm)>. – Загол. з екрану.– Мова укр.

Warsaw University. Warsaw University Development Strategy and Proposed Organizational Changes for 2000–2009. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <<http://www.uw.edu.pl/en.php>>. – Загол. з екрану. – Мова пол.

2.2.5. Мовні засоби в науковій роботі

Важлива мета мовних засобів – переконати читача у правильності концепції вашого наукового дослідження. Отже, необхідно, щоб ваше мовлення було зрозуміле, переконливе.

В основі писемного наукового мовлення - формально-логічний спосіб викладу матеріалу, тобто побудова викладу у формі міркувань і доказів, смислової завершеності і зв'язності тексту. Це досягається з допомогою відповідних сполучників, прийменників, вставних слів, займенників, прислівників, прикметників тощо.

Ці засоби організації зв'язного тексту згруповані за смисловими відношеннями між частинами інформації: причинно-наслідкові, умовно-наслідкові відношення, приєднання і поєднання, зіставлення і протиставлення, оцінка ступеню достовірності інформації, уведення узагальнюючої інформації, зв'язок з попередньою і наступною інформацією, уточнення тощо.

Подамо деякі усталені зразки мовних засобів у науковій роботі (узагальнено з наукових джерел):

ступінь вірогідності повідомлення: очевидно, безумовно, без сумніву, безперечно, напевне, певна річ, як відомо;

послідовність викладу: *по–перше, по–друге; насамперед, передусім, водночас; нарешті;*

перехід до нової думки: перейдемо до, ще одне, розглянемо;

послідовність у часі: спочатку, насамперед, перш ніж, після того як, наприкінці, перед тим, як;

зв'язок з попередніми частинами інформації: як уже зазначалося, як показав аналіз, як було показано вище, попередній розділ, описаний матеріал, згаданий, наведений вираз, нагадаємо;

заперечення: разом з тим, але, тоді як, однак;

доповнення, уточнення: водночас, зокрема, крім того, щоправда, наприклад, як-от, точніше, зауважмо, наприклад, точніше кажучи;

ілюстрація до сказаного: наприклад, проілюструємо це на; наведемо кілька прикладів, опишемо кілька випадків, коли;

причина і наслідок, умова і наслідок: оскільки, тому, що; відтак, завдяки тому, що; у зв'язку з тим, що; через те, що; зважаючи на те, що, з огляду на те, що; з огляду на викладене вище;

узагальнення, висновок: отже, таким чином, відтак, узагальнюючи сказане; з розглянутого можна зробити такі висновки; зважаючи на викладене вище, підсумовуючи, є підстави твердити, що.

Для з'ясування авторської думки можна скористатися такими дієслівно-іменниковими сполуками:

автор розглядає, розкриває, висвітлює, порушує, розв'язує, торкається проблеми, занурюється у проблему, зупиняється на проблемі; вважає, відзначає, що; пише, що; підкреслює, що; справедливо вказує на те, що;

автор стверджує, аналізує, характеризує, переконливо доводить, порівнює, зіставляє, з'ясовує, підкреслює, посиляється на, наголошує на важливості, формулює, виходить з того, що;

автор переконаний, обґрунтовує, схвалює, поділяє погляд, накреслює перспективу;

автор припускає; висловлює припущення, пропонує;

автор заперечує, стверджує, ігнорує, дорікає, критикує, не підтверджує висновок словами, спростовує, критично ставиться, ставить завдання, підтверджує висновок фактами, причину вбачає у тому, що.

Епітети до термінів

Дослідження – наукове, об'єктивне, теоретичне, експериментальне, дослідне, загальне, конкретне, фундаментальне, систематичне, поглиблене, глибоке, актуальне, серйозне, цінне;

проблема – наукова, фундаментальна, актуальна, важлива, ключова, провідна, гостра, часткова, глобальна;

питання – актуальне, принципове, теоретичне, практичне, загальне, конкретне, важливе, складне, спірне, правомірне;

мета – важлива, головна, наукова, практична, конкретна, реальна, поставлена, вказана.

завдання – першочергові, найближчі, кінцеві, поставлені, вузлові, особливі, конкретні, визначені;

інформація – точна, вичерпна, повна, важлива, цінна, необхідна, отримана, оперативна, достатня, нова;

матеріал – науковий, експериментальний, довідковий, статистичний, фактичний, зібраний, систематизований, отриманий, використаний, великий, різноманітний, достатній, достовірний;

аналіз теми, проблеми є науковий, об'єктивний, конкретний, проведений, всесторонній, вичерпний, детальний, порівняльний, ретельний, глибокий;

вивчення проблеми може бути об'єктивне, експериментальне, теоретичне, практичне, порівняльне, дослідне, безпосереднє, спеціальне, постійне, систематичне, подальше, поглиблене, інтенсивне, глибоке, всестороннє, ретельне;

спостереження – наукові, об'єктивні, спеціальні, візуальні, ретельні, численні, систематичні, важливі, подальші, проведені;

експеримент – аналогічний, подібний, важливий, цікавий, блискучий, унікальний, успішний, проведений;

дані експерименту – дослідні, другорядні, конкретні, цифрові, сучасні, останні, попередні, перевірені, вичерпні, повні, додаткові, вихідні, цінні, надійні.

Звичайно, уводячи мовні засоби в науковий текст, уважно поставмося до того, як урізноманітнити мовну наукову палітру. У цьому допоможе постійне читання фахових джерел, ведення словника усталених висловів.

Відома українська дослідниця О.Сербенська пише про екологію наукової мови. У публікаціях мовознавця йдеться про роботу над вивченням і пошуками українських термінів (найчастіше відповідників до іномовних). О.Сербенська наводить приклади, які варто запам'ятати молодому досліднику і використовувати у фаховій діяльності:

правильно	неправильно
<i>провідна установа набувати чинності принаймні, щонайменше бути підставою як уже відзначено, як ми відзначили</i>	<i>ведуча організація вступати в силу по крайній мірі служити підставою як нами вже відзначалось</i>

Останній етап виконання наукової роботи – це коректура тексту. Складність цього етапу полягає в тому, що довгі дні, тижні, місяці, роки роботи над відповідною темою призводять до запам'ятовування цілих шматків тексту й водночас своєрідного "блокування зору". Йдеться про те, що, "як тільки мозок ухоплює початкові букви слова чи початкове слово фрази, він відразу ж без допомоги зору, за допомогою асоціативної пам'яті добудовує слово чи фразу, відключаючи водночас на деякий термін зір. Ви начебто дивитися на речення, слова, букви, але не бачите їх" (А.Зосімов, В.Голік).

Добре, аби ви змогли "вичитати" цей текст, мали змогу побачити цей текст "стороннім оком" збоку. Досвідчені дослідники практикують у такому разі повільне читання тексту, рядок за рядком з олівцем у руках.

А.Зосімов, В.Голік пропонують дослідникам-початківцям звернути увагу на помилки, які найчастіше зустрічаються в дисертаціях та авторефератах. Перегляньмо їх і постараймося не зловживати зазначеними нижче недоліками.

Частотний рейтинг дисертаційних помилок

Характер помилки	%
Відсутність пропозицій щодо подальшого напрямку наукових досліджень	100
Наявність помилок при статистичних підрахунках	95

Наявність помилок при оформленні списку використаних джерел	95
Недостатня кількість використаних літературних джерел з глибиною пошуку до п'яти років	30
Виклад наукової новизни у вигляді анотації	90
Порушення ієрархії наукової новизни	50
Виклад анотації в автореферті у вигляді реферату	90
Тавтологія дієслів при формулюванні завдань дослідження	85
Наявність помилок при формулюванні пунктів практичного значення роботи, виклад практичного значення дослідження у вигляді наукової новизни	85
Перенасичення оглядового розділу цитатами	70
Невідповідність висновків завданням дослідження, детальне обґрунтування висновків, виклад висновків у вигляді практичних рекомендацій	60

При підготовці рукопису наукової роботи дотримуймося загальноприйнятих правил стосовно переносу.

Пам'ятаймо, що не можна:

- переносити прізвища, залишаючи в кінці попереднього рядка ініціали (один ініціал) або умовні скорочення (*проф., акад. тощо*), які до них належать (*Л. І. Мацько, а не Л. І. // Мацько; акад. Н. Ничкало, а не акад. // Н. Ничкало*);

- роз'єднувати графічні скорочення на зразок *та ін., і т. д.*;

- відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать (*2008 р., а не 2008 // р.*);

- переносити в інший рядок граматичні закінчення, з'єднані з цифрами через дефіс (*2-й, а не 2- // й; 3-го, а не 3- // го*);

- розривати односкладові частини складноскорочених слів, зокрема ініціальні й комбіновані аббревіатури (*АПН України*);

- залишати біля попередньої букви м'який знак або апостроф (');

- розривати буквосполучення, яким передається на письмі один звук (*над-звичай-ний, а не на-дзвича-йний*);

- відривати одну букву від кореня, префікса (*роз- вивати, а не ро-звивати*);

- залишати на попередньому рядку або переносити на наступний одну букву (*опи-тування, а не о-питування*);

- залишати в попередньому рядку одно-, дво- або трибуквений прийменник (**в, по, при**), з якого починається речення;

- переносити в наступний рядок розділові знаки (крім тире), дужку або лапки, що заривають попередній рядок, а також залишати в попередньому рядку відкриту дужку або відкриті лапки.

Контрольні запитання і проблемно–пошукові завдання

1. Які ознаки плану наукової роботи? Що таке "робочий" план?

2. Чи має значення, де ставити нумерацію сторінок у науковій роботі? Чому? Які сторінки наукової роботи не нумерують?

3. Що таке бібліографія? Які є типи бібліографічних покажчиків? Яка інформація подається за системним та алфавітним каталогами?

4. Підберіть наукові джерела до теми дослідження за предметним та алфавітним каталогами бібліотеки, доповніть список знайдених джерел за допомогою електронного пошуку.

5. Прочитайте поради дослідників щодо укладання попередньої бібліографії. А як ви здійснюєте первинний пошук інформації?

У перші дні не намагайтеся взяти в руки всі книги в бібліотеці, а займіться попередньою бібліографією. Переглядати каталог потрібно паралельно з переглядами посібників у довідковій залі. Якщо відшукаєте статтю за вашою темою, з великою гарною бібліографією, перепишіть бібліографію всю. Замовлення в читальній залі доречно починати саме з цих книг. Якщо ви переглянули два–три довідкових видання, перехресним порівнянням бібліографій ви зможете виділити назви, що їх цитують усі. Ось вам і первісна ієрархія.

(Еко Умберто)

6. Укладіть бібліографію до теми вашої наукової роботи.

7. Охарактеризуйте змістове наповнення, структуру і функції

- змісту (плану);
- переліку умовних позначень;
- вступу; розділів основної частини;
- висновків;
- списку використаної літератури; додатків.

8. Прокоментуйте міркування науковців стосовно підходів до наукової роботи.

Дослідження, яке ви виконуєте, має бути корисним і для вас, і для інших. У науковій роботі мають бути намічені шляхи перевірки і спростування пропонованої ідеї, тобто міститися напрацювання для продовження роботи іншими дослідниками.

9. Поміркуйте, які методи наукового дослідження можна застосувати при виконанні вашої наукової роботи.

10. Визначте понятійний апарат дослідження на тему:

10.1. Вивчення мови ліричного твору на уроках української літератури в старших класах.

10.2. Вивчення мови новел М.Коцюбинського на уроках української літератури (10 клас).

10.3. Вивчення мови поезій Д.Павличка на уроках української літератури (11 клас)

11. Проаналізуйте плани наукових робіт

Тема: Ремесла і промисли Глухівщини в історико-етнографічному аспекті

Вступ

Розділ I. Матеріальна культура Глухівщини в історико-етнографічній спадщині

Сумщина в українознавчих дослідженнях XIX –поч. XX ст.

Етнографічна спадщина Глухівщини

Висновки до розділу I

Розділ II. Традиційні ремесла і промисли краю (на матеріалі фольклорно–діалектологічної практики)

2.1. Ремесла та промисли Глухівщини (загальні зауваження)

Деревообробні ремесла та промисли

Глухівщина – "столиця" ковальської науки

Гончарство – сивочоле рукометництво наших прадідів

Вплив розвитку виробництва на власні назви

Висновки до розділу II

Розділ III. Відображення народних ремесел у фольклорі

Висновки до розділу III

Висновки

Список використаної літератури

Додатки

Тема. Літературне краєзнавство Криве́ччини в навчально–виховному процесі загальноосвітнього закладу

Вступ

Розділ I. Науково–теоретичні основи використання літературного краєзнавства в системі шкільної освіти

1.1.Поняття "літературне краєзнавство" в наукових і довідкових джерелах

1.2. Літературне краєзнавство Криве́ччини – невід’ємна складова літературного процесу

М. Лукаш –перекладач зі світовим ім’ям

Незвичайна доля письменника П.Кочури

Г.Сірик, В.Смерека, О.Грищенко – представники діаспор

Досвід використання літературного краєзнавства у навчально–виховному процесі загальноосвітнього закладу

Висновки до розділу I

Розділ II. Методика використання літературного краєзнавства Криве́ччини в навчально–виховному процесі загальноосвітнього закладу

2.1. Типологія уроків літератури рідного краю

2.2. Психологічні основи навчально–пізнавальної діяльності учнів старшого шкільного віку

2.3. Організація експериментальної роботи

2.4. Методи, форми, засоби використання літературно–краєзнавчого матеріалу Криве́ччини на уроках української літератури у старших класах

2.5. Літературно–краєзнавчий матеріал Крелевеччини в позакласній роботі

Аналіз експериментальної роботи

Висновки до розділу II

Висновки

Список використаної літератури

Додатки

Тема Лінгвістичне краєзнавство як засіб виховання національно–мовної особистості учнівської молоді

Вступ

Розділ I. Лінгвістичне краєзнавство як науково–інтегрований рівень українознавства

1.1. Передумови становлення і розвитку краєзнавства як науки

1.2. Сутність лінгвістичного краєзнавства

1.3. Лінгвокраєзнавчий простір Глухівщини

Висновки до розділу I

Розділ 2. Психолого–педагогічні аспекти виховання національно–мовної особистості старшокласників у загальноосвітньому закладі нового типу

2.1. Виховання національно–мовної особистості – першооснова національної освіти

2.2. Психолінгвістичні основи виховання національно–мовного типу особистості старшокласників

2.3. Педагогічний досвід виховання національно–мовної особистості засобами лінгвокраєзнавства

Висновки до розділу II

Розділ 3. Система методичної роботи з лінгвокраєзнавства у старших класах в загальноосвітньому закладі

3.1. Організація експериментальної роботи

3.2. Виховання національно–мовної особистості учнівської молоді на уроках української мови

3.3. Лінгвокраєзнавча діяльність учнів у позакласній роботі

3.4. Експериментальне доведення ефективності запропонованої методики

Висновки до розділу III

Висновки

Список використаної літератури

Додатки

12. Виконайте „бібліографічний” диктант. Виправіть помилки у бібліографії:

Наслідки глобалізації (лінгвістичний аспект). Ажнюк Б. // Урок української, 2001, № 1 – С. 58 – 60.

С.П. Бевзенко Українська діалектологія: Збірник вправ і завдань. – "Вища школа", К., Одеса: Гол. вид–во видавн. об'єдн. 1987. – 127 с.

Болонський процес: Документи /Уклад.: З.І.Тимошенко, А.М.Грехов, Ю.А.Гапон, Ю.І.Палеха.–К.: Вид–во Європ.ун–ту, 2004. – 169 с.

Бондаренко Н., Ярмолюк А. Концепція вивчення української мови в 5–11 класах загальноосвітньої школи з російською мовою навчання: Українська мова і література в школі, 2002. – №5. – С. 43 – 51.

Вашуленко М.С. Педагогічна спадщина Сухомлинського у контексті сучасності //Педагогічна газета.– №2.– 2004.–С.2.

Вища освіта України і Болонський процес / За ред. В.Г.Кременя; Авторський колектив: М.Ф.Степко, Я.Я.Болюбаш, В.Д.Шинкарук, В.В.Грубінко, І.І.Бабин. – Навчальний посібник, Тернопіль: Навчальна книга. –Богдан, 2004. – 384 с.

Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – Либідь К., 1997.– 374с.

13. Знайдіть і виправіть помилки в науковому тексті:

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави для висновку про зацікавленість вітчизняних та зарубіжних дослідників до поставленої проблеми. Роль педагогічної спадщини В.Сухомлинського у галузі екологічного виховання висвітлено у дослідженні З.Шевців; процес формування екологічної грамотності молодших школярів дослідила Д.Мельник. ..Водночас, аналіз досвіду екологічної освіти у системі професійно-технічних навчальних закладів, які здійснюють підготовку майбутніх кваліфікованих робітників з ремонту й обслуговуванню автомобілів та водіїв автомобілів показав, що наразі відсутні педагогічні дослідження щодо особливостей змісту, профільної спрямованості, методики систематизації екологічних знань для майбутніх кваліфікованих робітників відповідної галузі.

14. З монографій і наукових статей випишіть речення (або складіть такі речення самостійно), де наявні такі мовні формули:

відзначається важливість; наявні переконливі докази; враховано; незважаючи на аналіз окремих фактів, студіювання окремих питань...; хоч науковий доробок учених, у якому висвітлюється, усе ж відсутні фундаментальні ..; більшість мовознавців уникає розгляду...; розподілимо наукові розвідки вітчизняних лінгвістів за такими проблемами, як ...

15. У науковому тексті найгрунтовніше переконують факти. І.Павлов називав їх "повітрям вченого". Про що в цьому випадку йдеться? Які факти ви наводите в науковій роботі?

16. Учені доводять, що для молодого дослідника важливо володіти такими вміннями стосовно мовного оформлення наукової роботи:

-уміти використовувати норми наукового стилю мовлення в навчально-дослідницькій роботі;

- грамотно формулювати тему, проблематику, мету і завдання наукового дослідження;

-володіти прийомами оглядового викладу науково-теоретичних та експериментальних даних з теми наукової роботи, логіко-сміслового структурування матеріалу;

-володіти прийомами мовленнєвої і кінетичної поведінки в ситуаціях публічного захисту наукової роботи.

Чи згодні ви з такими висновками? Що, на ваш погляд, потребує уточнення, доповнення? Як ви виконуєте свою наукову роботу?

17. Прочитайте уривки зі вступу дипломної роботи (на вибір). Прокоментуйте доречність уживання мовних засобів.

18. Виконайте порівняльний аналіз змісту вступу двох дипломних робіт.

19. Поясніть, з якою метою в науковий текст залучають посилання. Якими способами виконується посилання? У працях з мовознавства знайдіть 5-6 посилань, визначіть тип посилання.

20. Поясніть оформлення цитат у запропонованих уривках.

Учням мовознавця М.Жовтобрюха відомо, як хвилювався педагог за якість лекцій: „Головне, щоб учитель міг мислити науково, мав глибокі знання, був ініціативний, умів збагачувати свої знання, аналізувати мовні факти нашої дійсності і правильно на них реагувати” [цит. за 123, с.326].

Турботою про мовне виховання учнівської молоді були пройняті статті авторитетних лінгвістів І.Білодіда і В.Русанівського: „Чим багатша така практика, тим більша потреба в оволодінні новими словами, в умінні висловлювати свою думку, в мистецтві переконання словом, в естетичній освіті й самоосвіті”.

„Сильною мовленнєвою особистістю” (термін уведений російським мовознавцем Ю.Каруаловим) був В.Сухомлинський. Серед основних ознаками такої особистості (за Л.Синельниковою), виступають енергія думки, втілювана в енергії слова, відповідальність за словесний учинок, здатність до рефлексії, широта дискурсивної (текстової) дійсності, креативність.

Література до теми:

Дядюра Г. Образність як засіб діалогічності науково-популярного тексту // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <Електронна бібліотека Інституту журналістики. <http://www.journ.univ.kiev.ua/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

Євграфова А. Заголовок як актуалізатор текстової інформації // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <<http://www.jorn.univ.kiev.ua/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

Зелінська Н. В. Сучасний науковий дискурс: парадокси розвитку // Вісник Київськ. Міжн. ун-ту. – 2004. – Вип. 3. – С. 13 – 25.

Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. – К., 1970. – 306 с.

Науково-дослідна робота магістрантів: Методичні рекомендації / Укладачі: Н.Н.Чайченко, Л.М.Артюшкіна, О.М.Рудь. – Суми: СОІПО, 2007. – 50 с.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: Навч. посіб. – К.: "Центр навчальної літератури", 2006. – 312 с.

Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій // Бюлетень ВАК України. – 2007. – №6.

Пахненко І.І. Особливості реалізації наукового викладу // Вісник Черкаського ун-ту. Серія: Філологічні науки. – Черкаси, 1997. – Вип. 3. – С.109 – 111.

Радзівська Т.В. Текст як засіб комунікації / НАН України; Інститут української мови; відп. ред. М.М. Пешак. – К., 1998. – 194 с.

Різун В. В. Літературне редагування. – К.: Либідь, 1996. – 240 с.

Сербенська О. Мовлене слово у життєсвіті Івана Франка // Збірник праць кафедри української преси і Дослідницького центру західноукраїнської преси. Вип.7 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

Тернавська Т. До проблеми експресивності наукового мовлення // Вісник Луганськ. держ пед. ун-ту імені Т.Шевченка. Серія: Філологічні науки. – Луганськ: Альма-матер, 2001. – №3. – С. 134 – 140.

Умберто Еко. Як написати дипломну роботу: Гуманітарні науки / Пер. за ред. О.Глотова. – Тернопіль: Мандрівець, 2007. – 224 с.

Учіться висловлюватися/ П.І. Скиба, Ю.О. Арешенков, Г.М. Віняр та ін. – К.: Рад. шк., 1990. – 126 с.

Феллер М. Д. Текст як модель комунікативного акту. - Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту / Різун В. В., Мамалига А. І., Феллер М. Д. – К.: РВЦ "Київський університет", 1998. – 336 с.

Тема 2.3

Наукова стаття як самостійний науковий твір

Зміст

2.3.1. Основні компоненти наукової статті.

2.3.2. Мовні огріхи в науковій статті.

2.3.3. Мовні стандарти–кліше в науковій статті.

2.3.1. Основні компоненти наукової статті

Невід’ємною складовою наукового дослідження є його апробація. У латинській мові це слово означає схвалення, спосіб скорегувати, доопрацювати, виправити, дати компетентну оцінку. Різновидами апробації виступають наукова стаття і науковий виступ. Висока вимогливість до змісту, форми, мови дає можливість успішно представити ці науково–навчальні жанри широкому загалу читачів і слухачів. Означені науково–навчальні жанри мають багато спільного й водночас відмінні риси. З’ясуємо основні компоненти наукової статті. Джерельною базою слугують праці А.Єфграфової, Н.Зелінської, А.Коваль, Л.Кравець, Л.Мацько, Н.Непийводи, Г.Онуфрієнко, Н.Синельникової, П.Селігей, І.Синиці.

Потреба акцентувати увагу на особливостях підготовки наукової статті викликана й аналізом анкетувань, проведених серед респондентів різних вікових категорій (дослідження проводилося в СумДПУ). Писали статті – 15% студентів, 33% учителів, 100% викладачів. Мотивації написання статті: у 10% студентів, 21% учителів, 89% викладачів – захоплення процесом пошуку, спосіб самореалізації, власний погляд на проблему. Серед складнощів написання статті студенти називають вибір теми; підбір необхідної літератури; аналіз, систематизацію зібраного матеріалу; учителі – розуміння потреби, у викладачів – початок роботи; формулювання назви; осмислення проблеми; розгортання інформації; підготовку висновків.

У словниково–довідковій літературі *науковою статтею називають один із видів наукових публікацій, де подаються кінцеві або проміжні результати дослідження, накреслюються перспективи наступних напрацювань.*

Обсяг наукової статті складає від 6 до 24 сторінки, тобто 0, 35–1 др. арк. За змістом наукові статті поділяються на власне наукові, науково–популярні, науково–навчальні, науково–методичні, науково–публіцистичні. Зазвичай, призначаються вузькому колу або широкому загалу науковців, спеціалістам певної галузі або кількох галузей. За кількістю авторів наукові статті бувають одноосібні або колективні.

Готуємо наукову статтю з дотриманням чинних вимог ВАК України та відповідних методів: конструктивно–

синтетичного (для початкового варіанту; накопичення матеріалу; складання плану, системи доказів) та критико-аналітичного (для уточнення, шліфування окремих частин, фраз, доповнень).

Текст розглядається у трьох аспектах: *змістовому* (про що йдеться), *структурному* (яка композиція), *прагматичному* (яке його призначення, з якою метою це було написано, сказано, повідомлено).

З погляду прагматики у статті можна виділити кілька типів інформації: змістовно-фактуальну (містить повідомлення про факти, події, процеси, які відбуваються у реальному або віртуальному світі), змістовно-концептуальну (повідомляє читачеві індивідуально-авторське розуміння відношень між явищами, є творчим авторським переосмисленням того, що сприймається, відтворюється автором), змістовно-підтекстову (пов'язана з глибинним змістом, який криється в конотативних співзначеннях та породжується асоціативними зв'язками читацького сприйняття).

Готуємо наукову статтю з дотриманням вимог ВАК України від 15.01.02003 р. (№7-05/1 "Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України")

Етапи підготовки наукової статті

1. Формулюємо робочу назву статті:

1.1. Заголовок має бути коротким, лаконічним, однозначним, конкретним.

1.2. Обираючи заголовок, чітко уявляємо, на чому саме хочемо сконцентрувати увагу читача.

2. Визначаємо межі теми та обсяги наукової інформації, яка буде представлена в ній.

3. Розробляємо орієнтовний план (зміст) статті: вступ, основну частину, висновки, перспективи дослідження.

4. У вступі повинні знайти місце відповіді на такі питання:

4.1. постановка проблеми, її актуальність; науково-практичне значення того, що досліджуватиметься в основній частині статті,

4.2. аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;

4.3. виділення невирішених раніше питань, яким присвячується означена стаття;

4.4. формулювання мети і завдання статті;

5. Визначаємо методи дослідження, джерельну базу, **готуємо** основні тези—відповіді на завдання;

6. Подаємо визначення використовуваних у статті термінів;

7. В основній частині подаємо повне обґрунтування отриманих результатів. **Увага:** основний текст пишемо, спираючись на головні принципи: "від відомого → до невідомого", "від простого → до складного".

8. Готуючи висновки, перевіряємо узгодженість між заголовком, метою, завданнями і висновками,

9. Міркуємо про перспективи наступних розвідок у цьому питанні

10. Проводимо самоконтроль виконаної **роботи** на змістовому, логічному, мовностилістичному рівнях. Перевіряємо текст статті:

10.1. на відповідність чинним правописним нормам;

10.2. на відповідність вимогам наукового стилю;

10.3. на відповідність оформлення цитат і посилань.

11. Оформляємо список використаних джерел за чинними стандартами.

Прокоментуємо деякі з пунктів. Важливо, щоб заголовок був коротким, лаконічним, однозначним, конкретним і відповідав основній проблемі. Алла Євграфова називає заголовок актуалізатором текстової інформації і визначає номінативну, інформативну, експресивно—апелятивну функції. Компоненти назви мають "пронизувати" увесь науковий текст, отже, чітко продумуймо, на чому саме хочемо сконцентрувати увагу читача, визначимо межі теми та обсяги наукової інформації, яка буде представлена у статті. Проблема заголовка цілком очевидно пов'язана з проблематикою тексту. Заголовок обмежує текст, наділяє його завершеністю, підпорядковує

певному задуму. Саме заголовок має властивість зв'язувати всі частини тексту.

Зважено поміркуймо над вступом, основною частиною і висновками. Корисно розробити її "каркас" – основні події та думки початку, середини та кінцівки. Це дасть змогу відчути ціле, з'ясувати, за чим стежитиме читач і як розвиватиметься ідея статті.

Поміркуймо, як зацікавити читача, щоб він ознайомився із статтею повністю. Відомо, що тримати увагу в напрузі дозволяє очікування чогось цікавого чи несподіваного.

Мета *вступу* – показати, що дослідження є розвитком, продовженням або спростуванням визнаних положень, полемікою з іншими напрямками або окремими науковцями. Пам'ятаємо, що у вступі мають знайти місце такі складові, як постановка проблеми та її актуальність, зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; науково–практичне значення того, що досліджуватиметься в основній частині; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання означеної проблеми; виокремлення питань, яким присвячується стаття; формулювання мети і завдання рукопису. Усі ці компоненти взаємопов'язані.

Зокрема, щоб акцентувати увагу на постановці проблеми, важливо проаналізувати останні праці, де це питання розроблено. Це важливо для розуміння предмета дослідження. Формулювання цілей статті уможливило конкретизацію постановку завдань. Необхідно також розглянути також і основні тези–відповіді на запропоновані завдання.

В *основній частині* подаємо повне обґрунтування отриманих наукових результатів. Ця частина роботи займає 2/3 обсягу тексту. Пам'ятаймо, усі міркування маємо викласти повністю, щоб читач зрозумів суть запропонованих ідей. Використовуючи маловідомі терміни, обов'язко подаємо їх тлумачення і джерело, якого ми при цьому дотримуємося. Не забуваємо, власне, і про факти, явища, які маємо певним чином представити, зібрати, класифікувати, згрупувати, описати й супроводжувати відповідним коментарем. *Стежмо, щоб стиль статті не набував рис наукоподібності, коли положення підміняються заплутаними і громіздкими викладами.*

Готуючи **висновки**, перевіряємо узгодженість між назвою, метою, завданнями вступу. Водночас простежимо, щоб висновки не повторювали вступ. Саме висновки визначають, чи повноцінним був діалог автора статті з читачем, чи досягнута мета теоретичної або експериментальної розвідки. Необхідно вказати, що в результаті наукового дослідження і виконання завдань зібрано відповідний матеріал.

Доцільним є також представлення чіткого бачення перспектив наступних досліджень з відповідної проблеми.

На цьому робота ще не завершена. На нас очікує самоконтроль виконаної роботи, який проводимо на змістовому, логічному, мовностилістичному рівнях. Зокрема, уважно поставимося до цитування, адже наявність у тесті чужих посилань, висловлювань, не взятих у лапки, розцінюється як списування. Гарна наукова стаття повинна бути написана простою і водночас зрозумілою мовою.

2.3.2. Мовні огріхи в науковій статті

Мовні огріхи – це відхилення від лексичної і синтаксичної поєднаності слів, словосполучень, самостійних речень. Огляд наукових статей підтверджує: наукова мова перебуває, на жаль, у критичному стані. Серед найпоширеніших мовних огріхів дослідники називають уживання термінів часто з порушенням питомої семантики, значне засмічення української наукової мови іншомовними словами, сплутування значень близьких за вимовою і написанням слів, порушення граматичних правил; схематизм, бездоказовість висунутих положень тощо.

Розглянемо деякі типові мовленнєві огріхи, виявлені в текстах наукових статей:

- автора наукової праці некоректно називають "він" чи вона;
- суржиковані слова: *опреділити*, *примініти*, *вияснити* тощо;
- неприродні для української мови усталені вислови: *в протилежність* - потрібно **на противагу**;

як можна швидше - потрібно **якнайшвидше, якомога швидше**),

приведений на рисунку – потрібно **показаний на рисунку**,
написана на мові – потрібно **написаний мовою**;

– переобтяження тексту запозиченими словами: апелювати (**звертатися**), домінувати (**переважати**), лімітувати (**обмежувати**), локальний (**місцевий**), превалювати (**переважати**), прерогатива (**перевага**), симптом (**ознака**), фіксувати (**записувати**);

– мовленнєва надмірність (багатослів'я) і мовленнєва недостатність. Серед форм мовленнєвої надмірності - плеоназм (від грецьк. *pleonasmos* — надлишок): *спільна співпраця, народний фольклор, основний лейтмотив, дублювати двічі, реальна дійсність*. Мовленнєва недостатність виявляється у випадковому пропущенні слів, потрібних для точного вираження думки;

– неправильний переклад мовних формул з російської мови:

рос.	укр.
главным образом	переважно
естетственным образом	природно, звичайно
каким образом	як
наилучшим образом	якнайкраще
некоторым образом	якось
подобным образом	так само
равным образом	а також
надлежащим образом	як слід
в отношении чего	в силу чого, стосовно.

Серед типових мовленнєвих огріхів, виявлених у текстах наукових статей - кальки:

слово **слідуючий** – калька з рос. "следующий", потрібно вживати слово *наступний* (наступний день); *подальший* (позначення абстрактних понять – життя, доля, робота).

О.Сербенська наводить і таку кальку *необхідний* та похідні *необхідність, необхідно*; це відповідники до російських *необходимость, необходимый, необходимо*.

Молоді дослідники не лише нехтують українськими *потрібний, неодмінний, треба, потреба*, а й сприяють активізації неукраїнських конструкцій *крайня необхідність*,

немає необхідності, при необхідності (замість конечна потреба; немає потреби, не треба, не варто; якщо (коли) треба, якщо (коли) є потреба.

2.3.4. Мовні кліше у науковій статті

(укладено на основі публікацій Л.Мацько, Н.Непийводи, Г.Онуфрієнко, Н.Зелінської, Г.Дядюри, О.М.Рудь)

Готуючи науковий текст, доречно урізноманітнюємо палітру мовних засобів (слів, словосполучень, виразів), вибір яких залежить від смислових відношень між частинами сформульованої думки.

Для передачі **мотивації актуальності теми і важливості дослідження** скористаємося такими мовними кліше:

Важливого значення набуває питання...

Однією з актуальних проблем ... сьогодні варто назвати ...

Соціальне значення теми визначається...

Серед проблем, пов'язаних із...,

Уважного ставлення дослідників останнім часом вимагає питання ...

У зв'язку з ... особливого значення набуває питання...

Проблема ... перебуває в центрі уваги...

заслуговує на особливу увагу... ; .. посідає важливе місце...;

. є актуальною...; .. давно є на часі...; . є цілком на часі...;

. є малорозробленою, ... дискусійною, ...недослідженою....

фрагментарно висвітлювалася в...

. не була об'єктом спеціального вивчення... •

Важливо ... дослідити... .. описати (здійснити опис)

... узагальнити... .. вивчити... .. встановити... .. пояснити...

... систематизувати... .. схарактеризувати (дати характеристику)..... класифікувати...

... визначити..... підсумувати..... проаналізувати..... з'ясувати... .. розробити...

... здійснити експеримент... .. простежити... .. виявити... .. експериментально перевірити...

Розгляд історії та сучасного стану розробки питання в науковій літературі оформлюємо такими мовними формулами:

• Прийнято вважати, що... • Загальновідомо, що... • На думку (кого?)...

• Відповідно до концепції...

Існуючі підходи щодо цього питання можна класифікувати так...

• Дослідженням цієї проблеми займалися...•

Цих поглядів дотримується (дотримуються)...

• Гіпотезу (передбачення) про... висунув (розробив) ...

• Початок напрямку (тенденції) покладено...•

Нову концепцію (ідею, гіпотезу, теорію тощо) розроблено..

Мета і завдання статті передбачають такі мовні засоби:

• Статтю присвячено питанню ...•

Метою статті є встановити ...визначити... проаналізувати (описати, схарактеризувати)...

• У статті порівнюється (порівнюються)...вивчається (вивчаються)...з'ясовується (з'ясовуються)...

Виклад суті дослідження у статті містить такі мовні кліше:

• Є підстави вважати...

• Умови та хід експерименту дозволяють висунути гіпотезу...

• Перевіriamo запропоноване припущення...

• Однією з найважливіших особливостей (чого?) ... є ...

Об'єкт дослідження характеризується такими особливостями:

Зібраний матеріал підлягає структуруванню...

• Матеріали обстеження дозволяють згрупувати (узагальнити, уточнити, конкретизувати)...

• За структурою можна виокремити...•

Нами зафіксовано (виявлено, з'ясовано, описано)...

Лексико–граматичні засоби впевненості:

– переконливою є позиція відомих учених...;

безумовно, що...; доведено, що...; загальновідомо, що...;

- є очевидним, що...; немає сумнівів щодо (чого?)...
 - Ці факти переконують у (чому?)...
 - Автор переконливо доводить, що...
 - Результати дослідження підтверджують справедливність (чого?)...
 - Можна з упевненістю (певністю) сказати, що...–
- Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що..

Лексико–граматичні засоби критики:

- Доцільно (доречно) викрити (зазначити) недоліки ...
 - Не можна не заперечити...
 - Не можна погодитися. – Навряд чи можна погодитись. –
- Автор, на наш погляд, помиляється стосовно...
- Є підстави дорікати в неточності, неуважності.
 - – Є серйозні розбіжності в поглядах на...
 - Можна спростувати наведену думку.
 - Автором ігноруються факти ...
 - Автор припускається неточностей...
 - Авторська позиція суперечить (чому?)...
 - Автором необґрунтовано стверджується, що...
 - Не зрозуміло, що автор має на увазі, стверджуючи (що?)...
 - Є дискусійним питання (про що?)...
 - Сумнів викликають наведені статистичні дані: ...
 - Низка сумнівів та зауважень виникає при ...

Лексико–граматичні засоби припущення:

- Припустімо, що... – Допустімо, що...
- Є підстави висунути гіпотезу...
- Маємо припустити, що...

Висновки, рекомендації, пропозиції оформимо такими мовними формулами:

- Отже, проведене дослідження (аналіз) підтверджує, що...
- Сформулюємо основні висновки та рекомендації...
- Підсумовуючи вище сказане, відзначимо, що...

Отже, стаття завершена. І все ж таки не поспішаймо віддавати її до друку. Є такий термін "вилежана стаття". Відкладімо роздруківку на день, кілька днів чи місяць (кожний вирішує індивідуально). Через певний час ще раз перечитаймо роботу, поміркуймо над структурою і змістовим наповненням. Можливо, "свіже" бачення проблеми дасть можливість удосконалити вступ, основну частину чи висновки. А ще пам'ятаймо "десять заповідань простого писання і редагування" (І.Огієнка) знаходимо такі: немає стилю "наукового" й "ненаукового", є тільки стиль ясний і неясний; писати так, щоб усі зрозуміли написане, наше писання може читати не зовсім підготовлений читач.

Контрольні запитання і проблемно–пошукові завдання

1. *Опрацюйте наукову статтю з актуальних проблем гуманітарних наук у контексті основних вимог до змісту, побудови та мовного оформлення.*

2. *Виділіть ключові слова в заголовках статей. Які заголовки влучно відображають проблему дослідження?*

"Лексико-стилістичні параметри тексту роману Олеса Гончара "Твоя зоря";

"Індивідуальний мовостиль Івана Драча";

"Михайло Грушевський про українську мову";

"Родина і національний ідеал людини";

"Критерії виділення і класифікації синонімів";

"Особливості вивчення майстерності письменника на уроках української літератури"

3. *У наукових статтях, уміщених у фахових виданнях вашого навчального закладу, визначіть об'єкт, предмет, методи дослідження.*

4. *Прочитайте наукову статтю (у скороченому варіанті). Визначте особливості побудови статті:*

постановку проблеми, її актуальність; обґрунтування отриманих результатів, мовні кліше, оформлення джерел.

Мовна особистість учителя в педагогічному дискурсі

В останні роки проблема мовної особистості набула актуальності в лінгвістиці, літературознавстві, філософії, культурології, психології, педагогіці. Науковцями здійснено теоретико–методологічний аналіз мовної особистості, схарактеризовано психолого–педагогічні аспекти формування мовної особистості учня, студента, майбутнього вчителя, науковця–гумантарія^{1,2}.

Водночас динаміка соціального й лінгвального буття, акцентування на особистості, яка вільно володіє ефективними комунікативними стратегіями і тактиками XXI століття, зумовлюють більш глибоке дослідження мовної особистості вчителя в педагогічному дискурсі. Твори відомих педагогів дають можливість осягнути творчу індивідуальність, "височінь ціннісного сходження" (С.Кримський), мовно–національні риси авторів. У межах статті з'ясуємо роль і функціональне навантаження деяких мовних засобів у філософсько–педагогічних текстах Януша Корчака, Василя Сухомлинського, Станіслава Качора, Зігмунта Вятровського, Івана Зязюна, зацентруємо увагу на особливостях риторичної культури педагогів світового рівня.

Людиною високої культури, делікатності і такту сучасники називали Януша Корчака. Багатий досвід лікаря і педагога допомогли польському досліднику глибоко пізнати світ дитинства і дитячої психології. На різні мови перекладені його повісті "Коли я знову стану маленьким", "Кайтусь–чарівник", "Літо в селі", "Щоденник", педагогічні трактати і педагогічно–публіцистичні нариси "Як любити дітей", "Право дитини на пошану", фейлетони. А повісті–казки "Король Матіаш перший" та "Король Матіаш на безлюдному острові", популярні як у дитячій, так і дорослій аудиторії, фахівці ставлять на одну сходинку із творами класиків світової дитячої літератури Дж.Свіфтом, Л.Керроллом, А.Ліндгрен.

¹ Волошина В. Мовно-жанрові особливості педагогічних праць В. О. Сухомлинського: Автореф. дис. ...канд. філ. наук: 10.01.02 /Нац. пед. ун-т імені М.Драгоманова.-К., 2006.- 22 с.

² Синиця І.А. Мовна особистість автора у науково-гуманітарному тексті XIX ст. (комунікативний, культурологічний, образно-стилістичний аспекти): Автореф. дис. ...канд. філ. наук: 10.02.02 // Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України. – К., 2007.- 38с.

У книзі "Як любити дітей" Януш Корчак висловлює цікаві міркування щодо впровадження в обіг слова "немовля": "Замість нав'язаного нам неологізму "грудничок"(грудна дитина) я користуюсь давнім словом "немовля". Греки говорили *perios*, римляни – *infans*. Якщо ж польська мова потребує нового слова, то навіщо було перекладати німецьке *Saugling*? НЕМОЖНА некритично користуватись словником старих і маловживаних слів"³. На сторінках творів й у виступах на радіо Януша Корчака часто зустрічається слово "дитина" і рідко "діти" – саме так педагог намагався підкреслити необхідність індивідуального підходу до дитини.

Художньо–педагогічні тексти автора спонукають поміркувати над логікою викладу, глибокодумністю кожного слова, речення, абзацу: "Будь самим собою, шукай свій шлях"; "Пізнай себе перш, ніж захочеш пізнати дітей"⁴. Короткі і надкороткі, непоширені, але бездоганно точні речення наче набігають одне на одне. Все прозоро, зрозуміло, просто, "і лише фахівець збагне, яке це високе мистецтво, як це важко – писати так просто"⁵.

Мовно–стилістичний аналіз творів увиразнює суть Корчаківського експерименту з двома казковими світами – світу дитинства і світу дорослих, і його прагнення через пізнання і самопізнання наблизити два вікові світи один до одного: Зберігши уміння дивитися на світ очима дитини, Я.Корчак, власне, сам закликає дорослих уважно і чуйно ставитися до переживань, потреб і турбот маленької людини. Своїми казками він переконливо довів, що дитина у сфері почуттів справді перевершує дорослу людину, а у сфері інтелекту не поступається, їй просто не вистачає досвіду.

Твори Януша Корчака справили величезне враження на Василя Сухомлинського, спонукали його назвати одну з книг "Серце віддаю дітям". Багатогранною, сформованою мовною особистістю бачив учителя директор Павлиської школи на Кіровоградщині. У час, коли "словесному вихованню" приділяли другорядну роль, його статті "Рідне слово", "Слово про слово", "Слово вчителя в моральному вихованні", "Слово до спадкоємця", "Слово до батьків", "Слово до учнів", книга "Серце віддаю дітям" спрямовувалися на формування культуромовної особистості. "У руках вихователя слово, –

³ Корчак Я. Когда я снова стану маленьким //В книге: Избранное.-К.: Рад. шк., 1988.-С.275.

⁴ Петровський М.Сум і надія доктора Корчака //Всесвіт.-1999.-№11.-С.162.

⁵ Корчак Я. Когда я снова стану маленьким//В книге: Избранное.-К.: Рад. шк., 1988.-С.342.

наголошував видатний педагог–гуманіст, – такий могутній засіб, як музичний інструмент у руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур у руках скульптора ... без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово – це нібито той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність".⁶

Комунікативно–доцільне й емоційно насичене, переконливе мовлення педагога–дослідника ефективно впливало на думки і почуття співрозмовників. Цьому сприяла і доступна форма викладу, легкість і простота, властива справжньому фахівцеві, котрий добре розуміє цінність науково–педагогічного пошуку, багатство лексики, розмаїття особистісних мовних кліше, увага на найдрібніших деталях мовного матеріалу.

Справжнім педагогічним бестселером дослідники вважають праці польського вченого Станіслава Качора. Заслуга творця педагогіки праці в зацентруванні уваги освітянської громадськості на пошук шляхів для того, щоб діти зростали мислячими, працьовитими, закоханими у свій край. Теоретичні викладки доказові, аргументовані, методично орієнтовані на проблему, ілюстровані виразними прикладами з власної практики⁷. Як ритор, Станіслав Качор добре розуміє психологію людей. Його енциклопедичні знання, гуманне серце виявляються насамперед у специфіці його спілкування з учнями і колегами. Наповнене духовністю, атмосферою невимушеної, корисної співпраці, творчістю пізнання, таке наукове спілкування ненав'язливо прилучає до нього інших.

Основними рисами мовної особистості талановитого польського дослідника, співзасновника педагогіки праці Зігмунта Вятровського теж уповні можна визнати діалогічність, відкритість, полікультурність, креативність. Мовнокомунікативні інтенції, репрезентовані в різноманітних художньо–зображальних засобах, влучних крилатих висловах, спонукальній модальності синтаксичних одиниць педагогічних праць⁸, виступів засвідчують: перед нами видатна

⁶ Сухомлинський В.О. Слово про слово // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. - К.: Рад. шк., 1977. - Т.5. Статті. - С. 160.

⁷ Kachzor S. Nauczyciel - odpowiedzialnos'c' za czlowieka //Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології: Зб. наук. праць /За заг. ред Н.Г.Ничкало.- Харків: НТУ "ХПІ", 2007.- С.354-360.

⁸ Wiatrowski Z. Autorytety I mistrzowie drugiej połowy XX wieku w naukach pedagogicznych w Polsce//Теоретичні та методичні засади розвитку

особистість, яка спонукає до пошуку і дослідження важливих проблем, виявляючи вимогливість у їх реалізації.

Педагогічний дискурс⁹ допомагає повніше розкрити своєрідність мовостилю директора Сахнівської школи Олександра Захаренка. Хвилюванням за вчителство був перейнятий виступ О.А.Захаренка на парламентських слуханнях про стан освіти в Україні у 1997 році. Педагог–академік наголошував на фанатичній відданості вчителів школі і дітям: "Якщо ще не все погано в світі, то це завдяки мудрості, вірі і впевненості нашого учителя, якого не зупинити і не залякати ні кризами, ні модними реформаціями. Любов'ю до дітей він жив, живе нині і довгі роки сятиме зорею в серцях тих, хто робить перші кроки боротьби за життя в новому світі".

У педагогічних роздумах Захаренка ("Гордієві вузли сучасної школи. Як їх розв'язати", "Школа над Россю", "Поспішаймо робити добро", "Поради колезі, народжені в школі над Россю", "Слово до нащадків", "210 шкільних лінійок", "Енциклопедія шкільного роду") визначено критерії професійно–мовленнєвої культури вчителя та шляхи її вдосконалення: обов'язкове знання норм сучасної літературної мови, використання їх як у формах усного, так і писемного мовлення; володіння термінологічною культурою й педагогічно орієнтованим етикетом, здібність до організації і проведення діалогу з використанням розмаїтості питань, аналіз власного мовлення, демонстрація учням акуратності і грамотності оформлення всіх видів записів, формування умінь аналізувати, зіставляти, аргументувати, вдосконалювати навички самостійної роботи з книгою (складання конспектів, тез, анотацій, рецензій), із словниками, довідниками, енциклопедіями.

Чудовий знавець дитячих душ, О.А.Захаренко доводив потребу вчителя у знаннях з медицини і психології. На думку директора школи, своїм переконливим словом учитель може застерегти учня від ладу душі, запобігти сердечній травмі або загоїти рану, яка кровоточить¹⁰.

Педагога хвилювали проблеми практичного й виховного аспектів мовної освіти, бо тільки задіявши їх, можна забезпечити формування в учнів мовного чуття (М.В. Гоголь називав це "мовним вухом") та мовного смаку, а відповідно й естетичного інтересу до

педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології: Зб. наук. праць /За заг. ред Н.Г.Ничкало. - Харків: НТУ "ХП", 2007. - С.24-29.

⁹ Захаренко О. А. Слово до нащадків. - К. : СПД Богданова А.М., 2006. – С.104.

¹⁰ Захаренко О. Поради колезі, народжені в школі над Россю. // Освіта України. – 2005. - №61-62.

рідної мови, бажання говорити нею гарно, вправно, з задоволенням. Одночасно й органічно з навчанням повинно здійснюватися мовне виховання і формування усвідомленої позитивної мовної поведінки.

Виразного національно-культурного забарвлення у педагогічних працях О.Захаренка набули власні назви: Криниця совісті, Поляна пам'яті, Дівочі гори. Ось Криниця Совісті, своєрідний психологічний асоціатив пам'яті голодомору у 1932–33 роках на Черкащині. Збудована вчителями, школярами, жителями села, щоб "людські душі не одгороджувалися завісою байдужості, черствості, жорстокості". Символи здоров'я і безсмертя, що закодовані в словах криниця, вода, поглиблюють семантику слова-символу совість. У криниці справді цілюща, остріблена вода, бо до першого, що вже у воді, з дванадцяти кілець прикріплені срібні ложки, виделки, ланцюжки, хрестики. Над куполом криниці великі і маленькі дзвоники з виکارбованими іменами понад тисячі померлих мешканців села, з яких чотириста вісімдесят символізують дітей (у війну загинуло 216 сахнівчан!). Під довгими рядками імен і прізвищ біліють рушники як незгасна пам'ять. А навколо Криниці Совісті – 5 скульптур, які виготовував уродженець села Сахнівки, народний умілець І. Куц. Тут і трагічна постать матері, яка втратила чоловіка і 8 дітей, і дідуся з ціпком, який звів на цвинтар більше 100 померлих, і батько з донькою, яка так не хоче вмирати, і мати з сином, що діляться останнім сухариком, а в центрі – мати, яка напуває освяченою водою вже мертву дитину.

Кожному з нас необхідно побути біля такого пам'ятника, можливо, тоді краще усвідомимо біль Олександра Захаренка: "Я все віддав би, аби чарівність живої природи примножувалась, не маючи меж, аби суспільство (маленьке і велике) жило за законами Совісті, залишаючи після себе не пустелю та озонові дири, а скарби людської доброти..."¹¹.

Мовотворчість автора педагогічних роздумів представлена й оригінальними захаренкізмами:

"До серця учня – через захопленість";

"Майбуття школа – це щоденна приємна втома від творчої праці";

"Школа без мрії – що птах без крил";

"Культура – у внутрішньому світі людини";

¹¹ Захаренко О. Поради колезі, народжені в школі над Россю. // Освіта України. – 2005. - №59-60.

"Поспішайте зробити добро людям, поспішайте, не запізнитесь!"

"Щоб людина довше жила, треба, щоб не старіла душа. А що ж таке душа? Мабуть, це просто внутрішній наш світ"

Мрійте, фантазуйте, перетворюючи бруд сучасної кризи, реальії сьогодення в красу вашого буття.

Досить різнобарвно представлено виражальний потенціал синтаксис ускладнених, неповних структур і односкладних речень, які експресивно і психологічно увиразнюють текст, роблять його динамічним, інформаційно наповненим, спонукають читача до діалогу з автором.

"Поспішаймо роботи добро. Духовне добро. Воно в стократ цінніше від матеріального. Повторімося в наших вихованнях прекрасними рисами національної культури, патріотичним духом любові до свого народу, любові до вищої якості людини – творчості!"¹²

Вартує уваги мова епістолярію О.Захаренка. У листуванні виражена індивідуальність і своєрідність таланту засновника Авторської школи, висока культура письма, чутливість у використанні лексики, свіжа думка, живе слово, звернене до потреб сьогодення. Лексика листів Захаренка різноманітна в функціонально-стилістичному відношенні. Ось хвилююче-шанобливий, теплий та дружній початок листа учителеві математики В. Чмихало:

"Дорогий учителю, істинний поборнику математичної науки! Вклоняюсь Вам, схиляю свою голову перед людиною, яка у свої 85 років у нинішні тяжкі роки нашого оціпеніння залишилася вірною шкільній великій науці".

А це оптимістично-бадьорий лист-звернення, лист-прохання кожному, хто допоможе у створенні "Енциклопедії шкільного роду": *"Я розумію Ваші труднощі, складність вишукати час, зібратися з думками, про що написати. .. Сядьте сьогодні і, не відкладаючи, напишіть відповідь. Зніміть тягар зі своїх плечей і нам вселить надію на здійснення заповітної мрії".*

У кожній з фундаментальних праць видатного українського філософа, культуролога, мистецтвознавця, педагога Івана Андрійовича Зязюна ("Естетичний розвиток особи", "Естетичний досвід особи", "Педагогічна майстерність", "Краса педагогічної дії", "Педагогіка добра: ідеали і реальії") у життєвих барвах постає Краса Особистості

¹² Захаренко О.А. Поспішаймо робити добро: Роздуми педагога-академіка про долю освіти і дитини, вчителя і родини, краю і Батьківщини. - Черкаси, 1997. - 28 с.

педагога і повсякденних буднів його праці. Прозорості і змістовності, ясності думок і їх логічній єдності, смислового навантаження і проблемності автор досягає органічним поєднанням філософських і педагогічних термінів з ліричним струменем образності метафор, епітетів, порівнянь. За кожним словом захоплюючих книг і статей радість і тривоги, рефлексії непересічної особистості науковця–естета щодо освіти, педагогічних і суспільно–політичних проблем, духовних цінностей учнівської і студентської молоді.

Іван Андрійович досконало володіє культурно–історичним досвідом свого народу. Чимало влучних лексем, фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів, цитат, з якими познайомився у творах Т.Шевченка, І.Котляревського, Лесі Українки, Панаса Мирного, М.Коцюбинського, І.Франка, І.Нечуя–Левицького, С.Руданського в сільській бібліотеці, опанував у шкільних гуртках "Уроки красномовства", "Рідний край", "Театральні зустрічі" і студії художнього слова в Київському державному університеті імені Т.Г.Шевченка видатний педагог–гуманіст поклав в основу власних афоризмів. Ці вислови є свідченням високої культури мовомислення і психологічного впливу на аудиторію.

Серед вічних професій учительська посідає особливе місце: вона – початок усіх професій. Змінюються умови й засоби виховання, та незмінним залишається головне призначення вчителя – навчити людину бути Людиною.

Учитель, його майстерність, його талант – невичерпне джерело багатства народу, який прагне до інтелектуальної, етико–естетичної культури в часи усіляких потрясінь і негараздів.

Учитель має бути вчителем протягом усього життя.

Я творчим учителем вважаю того, з ким учням радісно.

...обдарований учитель продовжує свою справу в талановитому учневі.

...талант розвивається через талант.

Дитина – не глина, з якої можна виліпити все, що завгодно, вона активна особистість, яка бере з освітньо–виховних впливів лише бажане для неї.

Талановитій людині треба завжди пам'ятати, що шлях до зірок пролягає через труднощі...

Труднощі – це переборення життєвих суперечностей.

У мовній палітрі науково–педагогічного дискурсу І.А.Зязюна увиразнюється семантико–стилістична парадигма слів педагогічної тематики: *школа, навчання, талановиті діти, учитель*. За кожною із цих лексем – національна педагогічна картина світу, а наскрізними, об'єднуючими, увиразнюючими елементами, ключовими концептами

педагогічної майстерності виступають концепти "радість" і "краса". Для учнів – це бадора, бурхлива, солодка радість шкільного життя, для вчителя – краса і радість від педагогічної праці, радість педагогічної творчості. Фактор радості пов'язаний з необхідністю задоволення потреби в самоствердженні, в реалізації відповідного рівня домагань.

*... Чим більше позитивної почуттєвості одержує дитина в перші шкільні роки, тим необхіднішою буде самоствердження її життєвою радістю і любов'ю від процесу навчання, від спілкування з учителем, з учнями у школі*¹³.

У книгах і статтях майстра з особливою щирістю і професійним хистом змальовані образи учителів–просвітителів, які добре усвідомили важливу освітню закономірність: Свого часу талановиті вчителі села Пашківка на Чернігівщині навчали малого Івана досконало володіти "красивим, еластичним, вишукано інтелігентним мовленням". В юності успішному становленню Івана Зязюна як філософа і педагога сприяли наукові діалоги з викладачами Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка П.Копніним, В.Шинкаруком, В.Кудіним, П.Овчаренком. Своєю повагою до студентів, лекторською майстерністю, вмінням доторкуванням філософської проблематики до всіх життєвих сфер, відданістю ідеї, чесністю і порядністю, щирістю, людяністю, інтелігентністю, добротворністю яскраві особистості виховували відчуття величчя світової філософії, закладали основи естетико–інтелектуальної культури й естетичного саморозвитку і спонукали до наполегливої естетико–педагогічної діяльності. То ж педагогічна робота стала для нього справжнім мистецтвом, за допомогою якого молодому викладачеві І.Зязюну "вдавалося входити у внутрішній світ студентів і переживати з ними дивні катарсичні стани"¹⁴.

Прагнення підсилити естетичний вплив на слухача і читача, розширити межі слововживання спонукає дослідника уводити в педагогічний дискурс авторські неологізми філософського призначення: *позитивна почуттєвість, педагогічна чарівність, інтелектуальна чарівність, естетичний діалог, краса педагогічної дії, олюднення Людини, педагогічна майстерність, колективний загальнопланетарний інтелект, педагогічна естетика, театр естетичної досконалості* та ін.

¹³ Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук-метод. посіб. – К.: МАУП, 2000. – С.174.

¹⁴ Там само, С.69.

Енергія мовотворення добре презентована оригінальними епітетними словосполученнями і порівняннями, які приваблюють слух соковитими барвами:

...лекція закінчилася гучними оплесками, неначе гарний, художньо–повноцінний концертний номер.

Сьогодення загострює потребу дослідження риторики мови науковця. Доповіді і виступи Івана Зязюна, насичені філософсько–креативною енергетикою наукового пошуку, – справжня окраса численних освітянських форумів, зборів Академії педагогічних наук, вчених спеціалізованих рад.

Зачаровує емоційно насичене, колоритне, потужне мовлення носія філософсько–педагогічної культури: спокійний, щирий, наповнений животворною енергією і всеперемагаючим оптимізмом голос, приємний різнобарвний тембр, уміння говорити чітко, виразно, емоційно, впевнено і щиро, модулюючи темп мовлення й інтонації. Публічне виголошення промови, лекції вражає точністю, внутрішньою й контекстною тонічністю кожного слова, розмаїттям особистісних мовних кліше і тональних рисунків, емоційною насиченістю фрази, психологічними і логічними паузами, легкістю і простотою викладу.

Лекція, переконує І.А.Зязюн, завжди авторська, завжди єдина, неповторна, завжди мистецький твір, якщо маєш здатності відповідно його подати. Не нав'язувати студентам систему якихось знань, а разом з кожним із них заглибитися в таємниці надзвичайно цікавої і оригінальної науки про почуттєвий світ людини і його вияв у процесі сприймання реальної дійсності, творів мистецтва та інших витворів людського розуму і людських рук, у процесі творчої самореалізації людини. Талант лектора – у титанічній, копіткій праці над промовою. Щоб спілкування не звелось односторонньої активності, Іван Андрійович вважає за потребу активізувати увагу і думку слухачів: вибудовує монолог як уявний діалог у формі роздуму вголос, навчає студентів проектувати логіку розвитку виступу, виділяти в ньому окремі частини, не залишаючи поза увагою їх взаємозв'язок, а також аналізувати і корегувати зміст свого виступу перед аудиторією за її реакцією – здатності утримувати в полі уваги головну думку і послідовність її доказу, вміння невимушено вести бесіду, переконувати, сугестувати.

Власною освітньою і громадською діяльністю відомі педагоги переконливо доводять: саме рідне слово, виплекане в сім'ї і "відшліфоване" з допомогою вчителів, є головним знаряддям засіву людяності в дитячих душах, засобом ціннісного бачення світу, філософсько–світоглядним чинником "Я".

6. Ознайомтеся з мікуваннями вчених стосовно цитування. Чи погоджуєтеся Ви з автором? Відповідь обґрунтуйте.

6.1. Основним аргументом більшості робіт сучасних молодих дослідників є цитата. Про факт фіксованого в сучасних наукових текстах збільшення обсягу цитування, ймовірно, можна говорити pro et contra. З однієї сторони, вставлене в потрібне місце авторитетне висловлювання набуває статусу знайденого доказу. Високий індекс довіри до цитування пояснюється культурологічно важливим фактом континуальності наукового пізнання, яке за визначенням ремінісцентне, і кожне окреме дослідження – від тез до монографії – своєрідний "інтелектуальний гніт" (Ю. Хабермас). Особливо небезпечно, якщо такий сотворений по волі цитуючих авторитаризм ґрунтується на маловиразних, хрестоматійних, що переходять з роботи в роботу цитатах. Звичка до копіювання чужих думок – найбільша небезпека для наукової етики і для самої науки. У творчому плані копіювання принизливе і безперспективне.

(Л. Синельникова)

6.2. ...джерела в науковій роботі повинні бути лише первинними. Що категорично забороняється – це цитувати основного автора за текстом, процитованим іншими. Узагалі у серйозній роботі ніщо не цитується за цитатами.

(Е. Умберто)

7. Поясніть поняття "некоректне цитування" з наукових джерел. Сформулюйте правила наведення й оформлення цитат.

8. Як ви розумієте поняття "плагіат"? Прочитайте міркування науковця Умберто Еко стосовно плагіату і висловіть власне бачення цієї проблеми.

Плагіатом у науковому середовищі вважають, окрім списування, ще й використання експериментальних даних конкретного дослідіу, запозичення текстології рукописів, що й досі не розшифрували, використання готової статистики. І все це без посилання на джерело (оскільки, депонуючи ваш диплом

у деканаті й у бібліотеці університету, ви тим самим публікуєте його). Це крадіжка чужого розуму.

9. З'ясуйте, що є спільного й відмінного між текстом наукової статті та анотації, реферату, рецензії на неї.

10. Охарактеризуйте основні компоненти наукової статті.

11. Проаналізуйте заголовки наукових статей у фахових (педагогічних, філологічних) виданнях. З'ясуйте особливості оформлення заголовків наукових статей.

12. Підготуйте словник бажаних і небажаних словосполучень для використання у науковій статті.

13. Проаналізуйте статтю, подану у фаховому журналі (на вибір):

- визначте тему, основну проблему, головну думку;
- з'ясуйте мету і завдання автора;
- поміркуйте, чи узгоджується назва статті з основним змістом;
- проаналізуйте композицію статті, висновки;
- оцініть доречність застосування мовних засобів.

14. Прочитайте статтю з проблем вашого дослідження. Складіть бібліографічний опис статті, тези, анотацію статті.

Література до теми:

Алексієнко Л.А. Науковий текст і його автор //Українське мовознавство. – К.: Вища шк., 1985. – Вип.13. – С. 122 – 126.

Євграфова А. Заголовок як актуалізатор текстової інформації //Електронна бібліотека Інституту журналістики. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <<http://www.jorn.univ.kiev.ua>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: Навч. посіб. – К.: "Центр навчальної літератури", 2006. – 312 с.

Тема 2.4

Науковий відгук і наукова рецензія

Зміст

- 2.4.1. Особливості наукової рецензії
- 2.4.2. Відгук наукового керівника
- 2.4.3. Відгук наукового опонента
- 2.4.4. Мовні ознаки відгуку і рецензії

2.4.1. Особливості наукової рецензії

Наукова рецензія – це аналіз певного наукового джерела (або джерел), в якому мають знайти місце такі компоненти:

- коментар основних положень (тлумачення авторської думки);
- власне бачення проблеми/ питання, яку розглядає автор;
- узагальнена аргументована оцінка;
- висновки про значення роботи.

Цей науковий жанр виник у XIX – на початку XX ст. з метою забезпечити оперативне реагування на помітні наукові досягнення.

Наукова рецензія виконує функції *інформування*, тобто ознайомлення з науковим твором (або кількома творами) й *оцінювання та осмислення* в науковому соціумі певного наукового знання. Окрім того, сьогодні виділяється також і прагматична та рекламна функції рецензії, якщо необхідно зацікавити аналізованим твором потенційних читачів.

Автором рецензії, як правило, є фахівець тієї ж галузі або спорідненої, до якої належить і рецензована наукова стаття, монографія, підручник і навчальний посібник, кваліфікаційна робота чи дисертація.

Основні тематичні блоки рецензії: автор, уявний адресат, зміст, призначення. Основні елементи рецензії:

- об'єкт і предмет аналізу;
- актуальність теми;
- короткий зміст;

- формулювання основної тези;
- загальна оцінка;
- недоліки, пропозиції, побажання;
- висновки.

Об'єктом оцінювання служать насамперед:

- повнота, глибина, всебічність розкриття теми;
- новизна та актуальність поставлених завдань і проблем;
- коректність аргументації і системи доказів;
- достовірність результатів;
- переконливість висновків.

Етапи рецензування (за Г. Онуфрієнко)

1. Визначимо предмет наукового аналізу (доповідь, реферат, журнальна стаття, навчальний посібник тощо).

2. З'ясуємо ступінь актуальності теми дослідження (для певної галузі знань, розв'язання практичних завдань тощо).

3. Проаналізуємо зміст наукової роботи і з'ясуємо ступінь її новизни й оригінальності у розв'язанні певних питань, проблем тощо.

4. Окреслимо теоретичне і практичне значення рецензованої роботи.

5. Схарактеризуємо виявлені недоліки та прорахунки в рецензованій роботі за умови аргументування власних зауважень.

6. Об'єктивно, лаконічно, ясно й чітко подамо загальну оцінку роботи.

7. Сформулюємо висновки з урахуванням виду та жанру рецензованого наукового джерела, його мети і поставлених автором завдань.

8. Перевіримо записаний текст рецензії на узгодженість між змістом і формою та на відповідність чинним мовним/мовленнєвим нормам.

9. Здійснимо самоконтроль виконаної роботи.

10. Відредагуємо (в разі потреби) текст рецензії.

Особливість рецензії полягає й в умінні рецензента спілкуватися, вести уявний діалог з автором твору або читачами.

Ця робота є доволі складною, відповідальною і вимагає від рецензента, окрім достатнього вільного часу, не тільки високого професіоналізму, а й сформованості та досконалості багатьох практичних умінь і навичок для забезпечення об'єктивності, якості, ґрунтовності й переконливості оцінювання.

Подано зразок рецензії на книгу:

Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови.–К.: ВЦ "Академія", 2007.– 360 с. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Поява цієї книги цілком закономірна з огляду на проблеми формування і розвитку професійної мовленнєвої культури особистості та сучасних концепцій викладання української мови за професійним спрямуванням. Суспільству третього тисячоліття необхідні передусім фахівці, які мають не лише глибокі спеціальні знання, а й отримали ґрунтовну мовнокомунікативну підготовку, володіють нормами сучасної української літературної мови, вміло вибудовують конструктивний діалог, активно включаються у творчий процес міжособистісної комунікації.

Водночас відсутність належної реалізації державної мовної політики, виробничий запит насамперед на російську та іноземну ділову мову, двомовне оточення, невиписаність мовних обов'язків у посадовій інструкції, мовна "вседозволеність" і "безнаказаність", часто небажання змінювати власний мовний стиль – причини численних термінологічних неточностей, "слів–покручів", мовних калёк, неправильного вживання частиномовних форм, порушення синтаксичного зв'язку і логіки висловлювання, недостатнього рівня розвитку риторичних навичок і вмінь, що аж ніяк не сприяє мовно–фаховому зростанню, негативно позначається на мовному іміджі держави.

Змінити ситуацію на краще покликаний курс української мови за професійним спрямуванням, запроваджений у вищих навчальних закладах на зміну традиційному курсу "Ділова українська мова", що далеко не повною мірою забезпечував знаннями й уміннями професійного спілкування. Однак, незважаючи на появу оригінальних програм курсу (наприклад, навчальна програма Л.Струганець, Е.Палихати, М.Фігур, укладена відповідно до вимог кредитно–модульної системи організації навчання, спрямована на набуття навичок оперування професійною термінологією як когнітивно–комунікативним стереотипом, роботи з текстами спеціальної тематики,

моделювання мовної поведінки у професійній сфері), існуючі підручники не охоплюють достатньою мірою питань професійної риторики, культури професійної діалогічної мови. Часто наявне й ототожнення термінів "ділова мова" і "мова професійного спілкування".

Рецензований навчальний посібник презентує цілісну інноваційну концепцію інтегрованого навчального курсу "Культура української фахової мови", що ефективно реалізується крізь призму етнокультурних і соціолінгвістичних змін, факти когнітивної, комунікативної лінгвістики, риторики, лінгвокультурології, комунікативно-діяльнісного, особистісно-орієнтованого підходів. Цей підхід засвідчує аналіз теоретичної і практичної частин. У тексті йдеться, власне, про мову професійного спілкування, що функціонує в межах певної професійної сфери і виявляється як в офіційно-діловому, так і в науковому, розмовному стилях.

Перед нами, безперечно, підручник нового покоління. Першочергове місце в інноваційній освітній парадигмі займає наука (знання), технологія, соціально-культурні цінності, тріада "студент – підручник – викладач", проблемний підхід, діалоговий режим спілкування, самостійна пізнавальна діяльність. Наскрізна концептуальна ідея книги – формування креативної мовної особистості, яка має розвинуте чуття мови, мовний смак, досконало володіє мовним етикетом, знайома із кращими зразками мовної поведінки, відшліфованими у процесі культурного розвитку нації, та спрямована на толерантне мовленнєве спілкування.

Виразною особливістю книги є відхід авторів від сухого академізму, доступна форма викладу, лаконічність, логічна послідовність, системність, вивіреність уживаних термінів, коректно виписані "місточки" між темами, за якими вбачаємо тривалий серйозний пошук, наукову спостережливість, загострену увагу до найдрібніших деталей мовного матеріалу.

Розгляд теоретичних засад курсу, чому присвячено **перший розділ**, виступає основою для розвитку дослідницької думки в наступних розділах. Автори розглядають загальні відомості з курсу культури сучасної української мови, визначають чинники впливу на формування культури мовлення, подають стилістичну диференціацію сучасної української мови. Розкриваючи поняття мовної норми, акцентують увагу передусім на загальномовну (охоплює всі одиниці мови і прийоми їх організації), літературну (правила опрацювання мовлення, впорядкованість), стильову і стилістичну.

Посібник можна вважати до певної міри піонерським завдяки запропонованій успішній спробі осмислення сутності професійної мовнокомунікативної компетенції як "сформованої системи професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності" (с.18). У праці доводиться, що важливим чинником впливу на становлення і розвиток цієї якості є креативність особистості. Дійсно, розвиток професійної мовнокомунікативної компетенції відбувається відповідно до здатності людини навчатися, її предметних знань та попереднього досвіду і здійснюється в межах ситуативного контексту, пов'язаного з навчанням та спеціалізацією.

У розділі чітко виписано поняття мовної освіти, мовного виховання, мовленнєвої поведінки, рівні мовної культури, що відіграють важливу роль у суспільному самоутвердженні й самовизначенні фахівця. Слушну аргументацію наведено щодо *мовного смаку* (системи ідейно-естетичних і психолінгвістичних орієнтацій соціальної групи мовців чи окремого мовця щодо мови, динаміки суспільної мовної свідомості) і *мовного чуття* (індивідуальної системи підсвідомих оцінок, що ґрунтується на літературних нормах і мовних ідеалах). Аналізуючи ознаки тексту, автори розширюють коло проблемних питань щодо показників зв'язності, членованості, інформативності, завершеності, збагачуючи їх висвітлення необхідним матеріалом стосовно гіпертексту з нелінійною структурою.

Другий розділ присвячено опису й інтерпретації специфіки культури наукової і професійної української мови. Розкрито стильові ознаки наукового стилю (абстрагованість, принцип відкритої логічності, точність, ясність, об'єктивність), охарактеризовано основні наукові жанри (монографія, стаття, анотація, дисертація, тези, підручник, посібник, курсова, дипломна, магістерська робота. Подано корисні поради щодо оформлення наукової роботи, зразки оформлення бібліографічного опису, зокрема віддалених і локальних (електронних) ресурсів.

Можливо, обмежений обсяг праці (та й, відповідно, передбачувана головна мета книги) не дали змогу розкрити питання становлення і розвитку наукового стилю української мови глибше. У межах підрозділів лише згадуються сподвижники наукової мови П.Куліш, М.Костомаров, М.Драгоманов, І.Франко, І.Огієнко, І.Верхратський, М.Грушевський, К.Михальчук, А.Кримський, В.Сімович. О.Курило. Українська наукова мова має давні традиції,

отже, добре, аби ці видатні особистості, діяльність "Українського наукового товариства" спонукали дослідників до розробки окремого курсу "Культура наукової української мови" для магістрів.

Вважаючи, що одним із перших кроків в оволодінні мовою професійного спілкування є засвоєння термінології відповідної галузі знання, автори пропонують синтетичну парадигму бачення функцій та ознак мови професійного спілкування (її діалогічності, чистоти, виразності, естетичності, стійкої тенденції до інтернаціоналізації, вербальних і невербальних засобів вираження спеціальних реалей, категорій і понять). У розділі проаналізовано основні способи творення загальнонаукових, міжгалузевих і вузькогалузевих термінів у сучасній українській мові (наповнення специфічним значенням загальноновживаних слів, термінологічна деривація, запозичення з подальшою фонетичною і граматичною адаптацією).

Місткий і глибокий **третій** розділ, де зосереджено увагу на культурі ділової української мови. Розширено характеристику законодавчого, юрисдикційного, дипломатичного, адміністративного підстилів, розкрито текстові норми. Результатом прекрасного знання авторами динаміки лінгвального і соціального буття, а також потреб студентської аудиторії є добротно представлений (40 сторінок) підрозділ "Мовні засоби текстового зв'язку". Передусім упадає в око коректність і виваженість підходу до розгляду лексичних, морфологічних, синтаксичних особливостей офіційно-ділового стилю. Сильною стороною розділу є те, що автори залучають широкий фахово-мовний матеріал з урахуванням соціолінгвістичних змін (наприклад, серед уведених для аналізу і заміни слів іншомовного походження українськими простежуємо *бізборд* – *панно*, *стенд*; *бізнес-ланч* – *діловий обід*, *дайджест* – *оглядовий збірник*, *дилер* – *біржовий посередник*, *екзит-пол* – *опитування на виході*; *кастинг* – *конкурсний відбір*, *промоушин* – *заохочення*, *прайс-лист* – *оцінник*, *спіч-райтер* – *складач промов*).

Читач знайде кваліфікований аналіз часто вживаних паронімів, семантичних еквівалентів, лексичних запозичень, типових мовних зворотів, частин мови, позамовних стилетвірних чинників, особливостей усної ділової мови, етикету ділової мови.

Особливо відзначимо **четвертий і п'ятий розділи** рецензованої навчальної книги, де ґрунтовно розглядається культура публічної монологічної та професійної діалогічної мови. Студентів, усіх, "хто прагне ефективно використовувати мовний ресурс у ділових ситуаціях", зацікавить історична інформація, характеристика сутності і специфіки названих вище мовнокомунікативних категорій, родо-

жанрової диференціації сучасної монологічної публічної мови (коротка довідка про соціально–побутове, академічне, соціально–політичне, дипломатичне, судове, церковно–богословське красномовство), особливостей ділової бесіди і телефонної розмови.

Поради мовознавців дійсно корисні і потрібні як початкуємим, так і досвідченим ораторам. Наголошуючи на тому, що публічна мова повинна навчати, подобатися і зворушувати, автори подають власне бачення етапів підготовки виступу (інтенції, диспозиції, елокуції, меморії, акції, релаксації), а також міркування–поради щодо виголошення публічної промови (техніки мовлення, дихання, голосу, дикції, темпу, пауз, інтонації, наголосу). Викладацький досвід підтверджує істинність слухних зауважень: підготовка промови – це не стільки збір інформації, скільки виношування власних думок з певної теми та її глибоке осмислення. Відповідно, секрет успіху й ефекту промови – у гармонійному поєднанні вербальних і невербальних складників публічного спілкування.

Інноваційним, на нашу думку, є підрозділ "Оратор і аудиторія", де поряд із традиційним представлено образ оратора в політиці та бізнесі (мови, жестів, міміки, зовнішності промовця, його одягу і манер), з'ясовано функції нової професії *спічрайтингу* (специфічної PR–технології, яка полягає в підготовці й написанні PR–тексту, призначеного для усного виконання, а також консультування промовця щодо організації публічного виступу) та *спічрайтера*, спеціаліста, який готує промови і редагує тексти виступів відомих людей, здійснює консалтинг (консультування) клієнта).

Недостатнє володіння мистецтвом ефективної усної переконуючої комунікації помітно знижує професійний рейтинг. Саме цим імпульсовано детальний розгляд поняття суперечки як основи професійної дискусивно–полемічної мови, її ознак, передумов, членування, доведення, видів суперечок для встановлення істини й успіху, їх відмінність від дискусії, полеміки, диспуту, дебатів. Зміст професійної мовнокомунікативної компетенції збагатять знання прийомів суперечки – *коректних*, що відвертають увагу опонента від думки, яку необхідно провести без критики; відтягують заперечення, і *некоректних*, які спонукають до зміни теми, заплутування думки, використання аргументу до публіки й особистості, демонстрування надмірної психологічної та інтелектуальної самовпевненості.

Відзначимо, при подальшому змістовому розширенні окремі підрозділи можуть слугувати спецкурсами з теорії аргументації, культури телефонної розмови, дискусивно–полемічної мови.

Розділи вдало ілюструються корисними порадами, супроводжуються чіткими і конкретними висновками, узагальнюючими таблицями, рисунками. Корисним для студентів, викладачів, вчителів вважаємо короткий термінологічний словник–довідник орфограм і пунктограм. Продумано дібрано літературу, класифіковану на посібники і монографічні видання, словники, Інтернет–ресурси. Щоправда, при підготовці другого видання посібника бажано було б укласти лоцію імен авторів і мовних понять. Це зробило б посібник більш зручним для користування.

Оригінальна за своїм задумом, глибока за повнотою висвітлення і переконливою обґрунтованістю висунутих положень, коректністю і достовірністю книга слугуватиме професійним орієнтиром у формуванні мовнокомунікативних компетенцій.

2.4.2. Відгук наукового керівника

Відгук – це стисла форма письмової оцінки наукової роботи (курсового, дипломного, магістерського, кандидатського чи докторського дослідження). Обсяг відгуку може коливатися від 2–3 до 5–7 сторінок (для кандидатських і докторських дисертацій).

Охарактеризуємо особливості відгуку наукового керівника / консультанта.

На курсове, дипломне, магістерське дослідження науковий керівник подає відгук, що містить також і елементи рецензії.

У заголовку такого документа вказуються основні вихідні дані: зазначається курс навчання студента, назва факультету і навчального закладу, прізвище, ім'я та по батькові виконавця роботи, назва роботи.

У документі повинні знайти відображення такі елементи:

- зв'язок теми з актуальними проблемами сьогодення науки,
- теоретичне і практичне значення розробки теми,
- композиційна структура роботи,
- творче використання наукової і методичної літератури з даної проблеми,
- якісна і кількісна характеристика зібраного матеріалу,
- ступінь самостійності студента у виконанні роботи,

- характеристика висновків і узагальнень,
- повнота списку використаної літератури і культура цитування,
- стан грамотності та якість оформлення,
- позитивні якості та недоліки роботи.

Керівник оцінює вміння студента логічно мислити, організовувати свою роботу, працювати з науковою літературою, проводити теоретичні та експериментальні дослідження, робити висновки з отриманих результатів. Поряд із зазначенням позитивного в роботі керівник указує і на недоліки.

Відгук–рецензія завершується тим, що керівник визначає відповідність роботи всім вимогам, які є обов'язковими для цього рівня наукових досліджень і оцінює роботу за чотирибальною системою. У кінці відгуку ставиться підпис наукового керівника.

Науковий керівник кандидатської дисертації характеризує рівень розвитку дослідницьких умінь і навичок, ступінь самостійності в роботі. Зокрема оцінює вміння дисертанта:

- критично працювати з науковими довідковими джерелами (в тому числі іноземною мовою) і вичленовувати актуальність проблеми дослідження,
- організувати роботу над змістом структурних частин,
- обґрунтовувати цінність отриманих результатів і висновків, їх відповідність поставленим цілям і завданням, оригінальність і новизну представленої в роботі практичної частини.

Науковий керівник подає оцінку дотримання графіку виконання роботи і ступеня відповідальності молодого дослідника, його організованості і відповідальності. Висновковим положенням відгуку є пропозиція стосовно допуску наукової роботи до захисту.

Зразок відгуку наукового керівника:

ВІДГУК

**про дипломну магістерську роботу
студентки Сумського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти**

**спеціальності "Управління навчальними закладами"
Скоробагатько Вікторії Сергіївни
"Організація філологічної науково-дослідницької діяльності
учнів МАН України
(на прикладі Сумського територіального відділення)"**

Вікторія Скоробагатько обрала для дослідження досить цікаву, складну і перспективну тему. Йдеться про зростання навчально-наукових вимог до знань і вмінь випускників загальноосвітніх закладів, сформованість їх дослідницької компетенції.

За останнє десятиріччя з'явилася низка ґрунтовних праць, автори яких з'ясовують роль науково-дослідної роботи в діяльності сучасного вчителя. Водночас малодослідженим у контексті дисертаційних праць залишаються питання організації науково-дослідної роботи у територіальних відділеннях Малої академії наук.

Дипломна магістерська робота відповідає державним документам про вищу і середню школу, ґрунтується на методологічному опрацюванні сучасних досліджень педагогіки і психології.

Перший розділ – теоретичний, тут добре подано ключові поняття дослідження. З переважною більшістю критеріальних ознак науково-дослідної роботи можна погодитися. Однак, корисно було б ознайомитися також з ширшим і глибшим аналізом наявного в педагогічній практиці досвіду філологічної дослідницької діяльності школярів.

На сторінках другого розділу подано аналіз стан організації філологічної дослідницької діяльності школярів у Сумському територіальному відділенні МАН України, визначено тенденції розвитку такої діяльності в сучасних соціокультурних умовах.

Вірогідність результатів і висновків забезпечується методологічним обґрунтуванням вихідних положень дослідження, взаємозв'язком розділів наукової роботи, системним аналізом літературних джерел, використанням комплексу взаємодоповнюючих методів, які адекватні меті і завданням дослідження.

Однак дипломна робота не позбавлена певних недоліків: важливо було більш детально проаналізувати навчально-методичну базу дослідження у контексті проблеми; доцільно було б також посилити аналітичність характеру висновків.

Дипломна магістерська робота В.Скоробагатько є структурно завершеним дослідженням, відповідає вимогам, що висуваються до дипломних робіт і заслуговує високої оцінки. І в наукового керівника, і в рецензента дипломної магістерської роботи є підстави звернутися до

державної екзаменаційної комісії з пропозицією врахувати самостійність підходів авторського пошуку, ретельність в опрацюванні літературних джерел, що в разі успішного прилюдного захисту може якісно вплинути на підвищення оцінки наукової роботи.

Науковий керівник

2.4.3. Відгук наукового опонента

Такий відгук складаємо на підставі вивчення дисертації та праць здобувача, опублікованих за темою дисертації. У відгуку мають знайти місце відповіді на такі питання:

- актуальність обраної теми з урахуванням її тісного зв'язку із державними чи галузевими науковими програмами, пріоритетними напрямками розвитку науки й техніки;
- ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації;
- ключові проблеми дослідження;
- значення рецензованого дослідження для науки і практики;
- достовірність основних результатів, новизна, повнота їх викладу в наукових фахових виданнях;
- можливі конкретні шляхи використання результатів дослідження;
- дотримання вимог щодо мовного оформлення дисертації;
- відповідність змісту дисертації спеціальності, за якою вона подана до захисту);
- ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

У відгуку про кандидатську дисертацію важливо вказати, що ця праця є завершеною, в ній отримані нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності вирішують конкретну наукову задачу, або в якій отримані нові науково обґрунтовані теоретичні і (чи) експериментальні результати, що в сукупності є суттєвими для розвитку конкретного напрямку певної галузі науки.

У відгуку про докторську дисертацію необхідно повно й аргументовано довести,

– які конкретно нові науково обгрунтовані результати в певній галузі науки отримані, що ці результати в сукупності вирішують важливу наукову проблему;

або

–які отримані нові науково обгрунтовані розробки в певній галузі науки, що забезпечують розв’язання значної прикладної проблеми;

або

–які отримані нові науково обгрунтовані теоретичні і (чи) експериментальні результати, що в сукупності є значним досягненням для розвитку конкретного напрямку певної галузі науки.

Кожний з мовних зворотів (наприклад, "значний науковий інтерес", "суттєвий внесок" "крок до вирішення проблеми") слід підтвердити відповідними аргументованими положеннями.

Головний критерій відгуку – критичний підхід до дисертації. Від ретельності експертизи, аргументованості й повноти висновків опонента значною мірою залежить оцінка дисертації спеціалізованою вченою радою, об’єктивність рішення щодо присудження наукового ступеня.

Зразок відгуку на дисертацію

ВІДГУК

офіційного опонента ...про дисертацію (ПІБ)

"ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНИХ УМІНЬ

У МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ

У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ",

подану на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

за спеціальністю 13.00.04 – "Теорія і методика професійної освіти"

У дотриманні в державі принципу верховенства права пріоритетна роль належить юристам. Сучасний правник має постати перед національною громадою і як висококваліфікований фахівець, і як повновартісна україномовна особистість з усвідомленим володінням нормами сучасної української літературної мови, наявністю умінь будувати усний дискурс фахової комунікації.

Усе це свідчить про актуальність рецензованої дисертації, концептуальні положення якої ґрунтуються на основних засадах Конституції України та нормативно-правових актів.

Цінність роботи вбачаємо в наявності "наскрізної" ідеї (риторичні уміння, сформовані у процесі професійної підготовки, є вагомим чинником успішної професійної діяльності майбутнього правника), у розробленні, теоретичному обґрунтуванні і дослідній перевірці представленої ідеї, в "самостійному житті" авторської методики.

Проведена експертиза виконаних завдань підтверджує: дисертанті вдалося розглянути проблему формування риторичних умінь майбутніх правників у контексті осмислення надбань античної, вітчизняної і сучасної риторики, а також надбань психолого-педагогічної науки. Щоправда, іноді порушення послідовності у викладі не завжди сприяють створенню чіткої уяви про те чи інше ключове поняття.

З урахуванням сучасних теоретичних підходів до риторичної діяльності як мисленнєво-мовленнєво-комунікативної діяльності, дослідниця виділяє критерії сформованості риторичних умінь і достатньо кваліфіковано обґрунтовує на основі цих критеріїв якісні характеристики рівнів. Разом з тим дисертантка слушно наголошує на умовності такого розподілу, оскільки процес формування означеної інтегративної властивості особистості ґрунтується на взаємопроникненні різних видів критеріїв.

Використані методи діагностики у практиці вищої школи сприяли визначенню фактичного стану сформованості риторичних умінь у студентів-випускників і практичних працівників. Погоджуючись з більшістю висновків констатувального дослідження, вважаємо, що автору варто було б більш якісно провести експертну оцінку навчально-методичного забезпечення.

Семирічний термін дослідно-експериментальної роботи на юридичних факультетах вищих навчальних закладів спонукав дисертантку представити формування риторичних умінь у майбутніх правників як багатовимірний процес якісних змін психологічної сфери особистості, що відбувається поетапно, в логічній послідовності та за визначених авторкою педагогічних умов, розгляд яких подається з урахуванням психолого-педагогічної характеристики студента-юриста.

Дослідниця, як показує аналіз другого розділу, виходила з того, що підвищення рівня сформованості риторичних умінь забезпечується, якщо викладачі здійснюють науково обґрунтований відбір професійно-орієнтованого навчального матеріалу з риторики і систематично

використовують його в навчально-виховному процесі, формуючи відповідні установки у студентів, а сам процес ґрунтується на реалізації ефективних форм, методів, прийомів у навчально-пізнавальній, науково-дослідницькій діяльності та під час переддипломної практики. Визначивши зміст, структуру, критерії і рівні сформованості риторичних умінь, окресливши коло педагогічних умов, дисертантка обґрунтує логіку процесу формування риторичних умінь на різних етапах професійної підготовки майбутніх правників, збагачених відповідним професійно-орієнтованим матеріалом.

Навчально-дослідницька і науково-дослідницька діяльність відігравали в цьому процесі системостворюючу роль. У цьому зв'язку доцільно уточнити, чому ж, як показує рисунок 2.1 (с.85), дослідна робота, починається з 3-4 семестру, а що ж здійснювалося в першому-другому семестрах у контексті означеної проблеми.

Мета запропонованої системи (у дисертації це однак нечітко визначено: називається також і схемою, і методикою) - полягала у формуванні у студентів-юристів особливого стилю мислення, що сприяє виробленню умінь застосовувати прийоми спростування чи заперечення під час судових дебатів, формувати задум висловлення на основі стратегічного і тактичного законів риторики, переконливо розкривати суть справи, аргументувати, добираючи відповідні мовні і мовленнєві засоби, а також у розвитку професійно-риторичних здібностей студентів, готовності до самостійного творчого пошуку.

Цілеспрямоване педагогічне керування оптимально інтенсифікувало, про що свідчать кількісні дані, суттєві зрушення в показниках рівнів сформованості риторичних умінь респондентів за кожним із критеріїв, підтвердило припущення щодо потреби й ефективності окреслених на попередньому етапі педагогічних умов.

Найбільш суттєвими результатами дослідження, що містять новизну, вважаємо визначення поняття "риторичні уміння правників" і теоретичне обґрунтування їх змісту, виокремлення критеріїв та рівнів сформованості риторичних умінь у майбутніх правників, теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування риторичних умінь майбутніх правників, що отримали підтвердження у дослідно-експериментальній роботі. Подальшого розвитку набуло положення про необхідність професійно орієнтованої риторичної складової у системі професійної підготовки майбутніх правників.

Вірогідність наукових результатів і висновків забезпечується логіко-системним аналізом літературних джерел, використанням комплексу взаємодоповнюючих теоретичних та емпіричних методів, які адекватні меті, гіпотезі, завданням дослідження, впровадженням і

використанням результатів дослідження у викладанні риторичних курсів, у навчально-методичних посібниках з риторики для вищої юридичної школи та курсів підвищення кваліфікації юридичних працівників.

Рецензоване дослідження поглиблює й доповнює сучасну педагогічну науку в контексті формування риторичної культури фахівців різного профілю. До подальших напрямів досліджень можна віднести проблеми риторичної культури викладачів юридичного ВНЗ; виявлення риторичного потенціалу позанавчальних форм організації діяльності студентів-юристів; взаємодію профільної школи і ВНЗ юридичного профілю в розвитку риторичних умінь; порівняльний аналіз професійно-орієнтованої риторичної підготовки правників в Україні і за кордоном; оновлення навчально-методичного супроводу для студентів-юристів у контексті сучасної риторики.

Однак, дисертація не позбавлена і певних дискусійних моментів:

- наукова робота значно б виграла, якби автор у вступі, формулюючи актуальність і ступінь дослідженості проблеми, чітко окреслив термінологічне коло, яким оперує, концептуальну ідею, надав завершеності меті дослідження;

- у першому параграфі бажано було б спочатку розкрити вплив сучасних тенденцій на систему фахової підготовки юриста та якісне оновлення її підсистем, з'ясувати проблеми такої підготовки в сучасних соціокультурних умовах, місце, роль, потреби риторичної складової в цій системі, а потім розглянути риторичну діяльність і риторику як вагомий чинник професіоналізму правника; слід було б удосконалити назви параграфів 1.1 і 1.2, 2.1. і 2.2, враховуючи їх змістове наповнення;

- дискусійним вважаємо визначення поняття "риторичні уміння правників", усе ж слід було виходити з того, що це інтегративна властивість особистості, а функціональні обов'язки правника набагато ширші;

- доцільно посилити аналітичність характеру якісних результатів дослідно-експериментальної роботи;

- потребують корекції деякі праці у списку використаних джерел;

Висловлені зауваження та побажання не є принциповими для загальної позитивної оцінки дисертації, зміст якої відображений у наукових публікаціях, апробований на міжнародних і всеукраїнських фахових конференціях і семінарах. Автореферат, 2 методичні посібники, 20 статей, 6 з яких надруковані у журналах та збірниках праць, затверджених ВАК України, адекватно віддзеркалюють структуру, головні положення

та висновки дисертації. Рисунки, таблиці, що містяться в роботі, достатньо наочні. Усе це дає підстави стверджувати про наукову зрілість дисертантки, вміння досліджувати складні питання професійної педагогіки і накреслювати перспективи подальших пошуків у цій галузі науки.

Дисертація "Формування риторичних умінь у майбутніх правників у процесі професійної підготовки" - самостійне, структурно завершене дослідження, яке за рівнями наукової новизни, теоретичного і практичного значення, обґрунтованості отриманих результатів відповідає вимогам ВАК України щодо кандидатських дисертацій, а її автор, ПІБ, цілком заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – "Теорія і методика професійної освіти".

Дата

Офіційний опонент

2.4.4. Мовні ознаки відгуку і рецензії

(узагальнено на основі наукових джерел)

Для означення предмету аналізу скористаймося такими висловами: *в рецензованій роботі... ; в аналізованій статті, у рукописі книги; праця автора.*

Актуальність теми: робота присвячена актуальній темі...; актуальність теми зумовлена...; цілком очевидно, що;

Короткий зміст: дослідження складається зі вступу, ... розділів, висновків, ... додатків; на початку дослідження (статті, монографії, дисертації) автор указує на...; Автор (учений, науковець) доводить, що...

Формулювання основної тези: основна проблема дослідження полягає у...

Позитивна оцінка наукової роботи:

безумовно, достоїнством роботи є;

очевидним є актуальність порушених проблем;

робота цінна тим, що в ній представлені різні підходи до;

праця відзначається багатим фактичним матеріалом;

...нестандартним підходом до аналізу порушених проблем;

звернення до цієї проблеми є актуальним;

думка автора про ...є перспективною;

ця теза формулюється автором чітко (ясно, доказово, впевнено);

висновки автора впливають з аналізу значного фактичного матеріалу;

оцінюючи роботу в цілому...;

отже, рецензована робота...;

автор виявив уміння аналізувати, систематизувати, узагальнити матеріал....;

заслугою дослідника є...;

дослідження, без сумніву, поглиблює...

Робота вирізняється ... значним фактичним матеріалом, ... оригінальним підходом до аналізу та вирішення поставлених завдань, ... високою інформативністю;

Автор доводить (підтверджує) свою думку значним ілюстративним (статистичним, експериментальним) матеріалом...

Автор справедливо (слушно) зазначає (аргументовано доводить, чітко визначає, детально аналізує, ретельно розглядає, уважно простежує, доказово критикує)...

Автор уважно аналізує погляди опонентів...

Ідея автора ... досить продуктивна (плідна, оригінальна, новаторська)...

Праця важлива нестандартними підходами до вирішення...

Думка автора ... видається перспективною

Зазначені недоліки мають суто локальний (рекомендаційний) характер і не впливають на остаточні результати дослідження

Думки (положення) автора про ... сформульовані чітко (довказово, переконливо...)

Висновки автора достовірні й результативні. Вони ґрунтуються на аналізі значного фактичного матеріалу...

Безперечною заслугою автора варто вважати новий підхід до вирішення... запропоновану класифікацію... способи узагальнення...

Негативна оцінка наукової роботи:

автору не вдалося показати, що...;

автор допускає неточності;

залишилися невисвітленими питання, що мають безпосереднє відношення до проблеми;

до недоліків роботи слід віднести надлишкову категоричність висновків автора;

суттєвим недоліком праці є бездоказовість аргументації;

автор залишає без відповіді такі питання, як ...

викликає сумнів теза автора про те, що ...;

варто було б посилити в роботі ...;

означені недоліки носять локальний характер і не впливають на кінцеві результати роботи...;

наявні недоліки не знижують високого рівня роботи, це, швидше, побажання до подальшої роботи...;

Серед недоліків дослідження – надмірна (невиправдана) категоричність висновків автора

Суттєвий (серйозний) недолік роботи полягає у... (непереконливості доказів, спрощеному підході до... відсутності чіткої характеристики... відсутності критичної оцінки)...

До прорахунків роботи належать...

Методично робота побудована нераціонально, варто було б скоротити...

Поза розглядом дослідження залишилися питання...

Автор не розглянув питання, що безпосередньо стосуються теми дослідження

Мовні засоби для вираження **дискусійних питань** наукової роботи:

Автор достатньо повно аналізує сучасний стан проблеми. Разом з тим, на нашу думку, цей аналіз міг би бути поглиблений і розширений.

...це робить міркування автора декларативними;

Занадто категоричними, на наш погляд, виглядають твердження автора про те, що...

Варто відзначити певні дискусійні моменти...

Така постановка питання не є однозначною...

Однак, цікаві думки не підкріплені фактами... роздуми автора здаються декларативними...

Водночас, на нашу думку, аналіз міг бути глибшим і змістовнішим...

Справедливо вказуючи на... автор помилково вважає, що...

Деякі положення автора залишаються бездоказовими, зокрема й такі...

У роботі (статті, дослідженні, монографії і т.д.) відчутно не вистачає ілюстративного та фактичного матеріалу, тому висновки автора здаються децю некоректними...

На підтвердження цієї тези автор наводить кілька аргументів (прикладів, даних), які не завжди переконливі...

Незважаючи на дискусійність (неоднозначність) основної концепції (положень, висновків, рекомендацій) цієї праці, варто відзначити її значення та актуальність для...

Висновки:

Отже, аналізована робота має важливе значення для ...;

Робота заслуговує високої (позитивної) оцінки...

Робота відповідає всім вимогам, може бути оцінена позитивно, а її автор заслуговує на присудження ... (наукового ступеня...)

Контрольні запитання і проблемно–пошукові завдання

1. Випишіть мовні кліше, які використані у відгуках і рецензіях. Поміркуйте, чи правомірно вжиті ті чи ті мовні формули. При потребі, замініть іншими мовними одиницями.

1.1. У дисертаційному дослідженні І.Каменська здійснила досить вдалу спробу подати внутрішній семантичний зріз прозової спадщини Ольги Кобилянської. Розгляд змісту рецензованого автореферату засвідчує, що здобувач глибоко осмислила суть проблеми. Дисертантка чітко визначила об'єкт, предмет, мету і методологію дослідження.

Слід відзначити струнку і логічну структуру роботи, спрямовану на виконання поставлених дослідницею завдань. Відчутна ґрунтовна обізнаність І.В.Каменської з працями з аналітичної психології, психоаналізу К.-Г.Юнга, Е.Фромма, етнології й етнопсихології В.Січинського, Є.Онацького, О.Кульчицького, М.Костомарова тощо.

Подавучи міфемний аспект повісті Ольги Кобилянської “Ніоба”, Ірина Василівна проводить паралелі з однойменною поезією Лесі Українки, звертається до концепцій міфу К.Леві-Стросса, К.Хюбнера,

О.Лосева, характеризує семантику підтексту твору, пропонує оригінальні спостереження стосовно символів, знаків, архетипів тощо. Авторка доводить (і підтверджує це відповідним аналізом), що невід'ємною складовою художнього набутку Ольги Кобилянської є містика.

Аналіз зразків малої прози ідеї Ольги Кобилянської дослідниця спрямовує на розкриття письменницею національної психології, світовідчуття жінки. При розгляді феміністичної проблематики звертається до літературного досвіду змалювання жінки у творчості Тараса Шевченка.

Науковий доробок дисертантки достатньою мірою апробований. Запропонований підхід до аналізу художньої прози Ольги Кобилянської розширює уяву про особистість митця, доповнить вивчення творчості письменниці у курсі історії української літератури кінця XIX – початку XX століть.

1.2. У магістерському дослідженні здійснено вдалу спробу на основі фольклорних творів, а також творів художньої літератури охарактеризувати образ жінки-бранки і запропонувати методичні рекомендації щодо опрацювання цих творів у шкільній практиці. Дослідниця глибоко осмислила суть проблеми, достатньо переконливо демонструє свою науково-дослідницьку спроможність.

На основі всестороннього розгляду літературних джерел з даної проблеми Ганна Валеріївна чітко визначає об'єкт, предмет і завдання дослідження, використовувані методи. У сформульованих нею меті, гіпотезі, визначених завданнях простежується чіткий взаємозв'язок. Висвітлення питань магістерської роботи відзначається належною логікою та повнотою.

Разом з тим вважаємо за потрібне звернути увагу на мовні недоліки, що рясніють на сторінках роботи, логічну побудову висновків до кожного з розділів, а також загальних.

Магістерське дослідження Г.Романченко є самостійним. Розроблені магістранткою теоретичні положення та отримані експериментальні дані можуть бути використані вчителями української мови і літератури загальноосвітніх закладів.

1.3. Аналіз змісту рецензованого автореферату показує, що здобувач глибоко осмислила суть проблеми підготовки майбутнього вчителя-філолога до проведення народознавчої експедиційної роботи з унями загальноосвітньої школи.

Дослідження характеризується неординарністю у вирішенні питань підготовки студентів-філологів до проведення народознавчої експедиційної як у методологічному, так і в теоретичному та методичному планах. Зокрема, визначивши готовність до такої роботи як інтегративну якість, що містить у собі обсяг знань із дисциплін народознавчого циклу, потреби, мотиви, інтереси, практичні уміння та навички, психологічну установку на досягнення мети в організації народознавчих експедицій (с.3, 8) (на нашу думку, така структура не викликає заперечень), В.Денисенко здійснила достатньо ґрунтовний ретроспективний аналіз підготовки вчителів до експедиційної роботи.

Авторкою запропоновано цілий комплекс педагогічно ефективних форм і методів застосування народознавства у навчальній, виховній, науково-пошуковій підготовці майбутніх учителів. Серед них - збагачені народознавчим матеріалом навчальні дисципліни фахового, суспільного, психолого-педагогічних блоків, введення нових курсів, зокрема історії народознавства в іменах, української міфології, етнології, українського дитинознавства, низки спецкурсів. На особливу увагу заслуговує спецкурс "Мовленнєвий етикет та ритуальне мовлення українців".

1.4. Дипломне дослідження Титаренко Інни виконувалася як складова теми науково-дослідної лабораторії кафедри української літератури Глухівського державного педагогічного університету "Формування національно-мовної особистості майбутнього вчителя української мови і літератури".

Дипломниця сумлінно опрацювала значну кількість літературних джерел: довідники, монографії, статті, методичні посібники, а також матеріали краєзнавчого музею м.Кролевець, звіти фольклорної та літературно-краєзнавчої та етнографічної практик студентів Глухівського державного педагогічного університету. З метою апробації результатів дослідження працювала в одній із шкіл м.Кролевець, виступала на всеукраїнській та вузівській конференціях, які проводилися в Києві та Глухові, перед студентами першого курсу філологічного факультету ГДПУ. Робота Титаренко Інни отримала схвальну оцінку як серед учнівського, так і студентського і вчительського колективів.

2. Ознайомтеся з уривком рецензії на дисертаційну працю. Які мовні кліше використовує автор і з якою метою?

"...Я ознайомився з рукописом, який викликав дуже багато зауважень і дійшов висновку, що автор не володіє математичним апаратом, яким оперує, не володіє фактичним матеріалом, безпідставно маніпулює даними, а результати не обґрунтовані ні теоретично, ні експериментально..."

У багатьох випадках не можна зрозуміти, до яких результатів автор має безпосереднє відношення, а які запозичені з літературних джерел.

Здобувач не володіє фактичним матеріалом, яким оперує...

У тексті наявні численні мовні помилки, наприклад: приймав участь (правильно — брав участь), наступне (таке), з ціллю (з метою), "вносить... внесок" ("є внеском").

3. Проаналізуйте рецензію у фаховому журналі. Зверніть увагу на композицію рецензії, вживання мовних формул і термінологію.

Леонід Ушкалов
З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
XVII–XVIII СТОЛІТТЬ. – Харків, 1999.

Книгу, як і людину, зустрічають по одягу, а сприймають за змістом. Ще не заглибившись у зміст нової книги д.ф.н. Ушкалова Леоніда із захопленням сприймаєш чудову суперобкладинку, добротну оправу, крейдянний папір, симпатичні малюнки Уляни Мельникової, високий поліграфічний рівень. **"Харківська школа"**, як іменується серія, виставила планку на досить високий відмітці не тільки поліграфічно, а й, що найголовніше, – високим науковим рівнем.

Наукові дослідження Леоніда Ушкалова серед медієвістів здобули наукове визнання і широко експлуатуються вузівськими вченими при читанні лекцій, проведенні спецкурсів і спецсемінірів, при написанні наукових праць з проблем українського літературного бароко.

"З історії української літератури XVII–XVIII століть" складаються із 13-ти окремих досліджень, п'ять із яких друкуються вперше, а інші вже були апробовані на сторінках різних наукових видань, але до рецензованого видання ввійшли часом у суттєво відмінній редакції, що засвідчує сумлінну працю дослідника і не формальне ставлення до систематизації окремих досліджень в цільній монографії, в якій і розглянуто 13 окремих проблем бароко, що й надає книзі характеру комплексного дослідження.

Так у першому нарисі *"До тебе взиваю Ісусе прекрасний"* піддано скрупульозному аналізу христологічні мотиви в бароковій

поезії – тринітарну проблематику, мотиви проображення, Різдва, Страстей, співрозп'яття, дочасне життя Спасителя, яке для всіх релігійних письменників барокової літератури – "пресовершенный ест всѣхъ добродѣтелей образ", якого шукали всі, починаючи з наречених Христових і закінчуючи богословами. Шукали ідеальний образ, а не просто "пресовершенный", найдосконаліший. А Петро Могила називав три способи наслідування ідеальному образу – подавляти власну волю і сповняти волю Бога; нести свій хрест у житті і йти вслід за Богом, нести ідею Правдивою Церкви.

З відомих причин релігійна, духовна поезія в нашому літературознавстві не досліджувалися, у вузівських курсах не вивчалися. Тому цей розділ–дослідження сприймається з поглибленим інтересом, бо вводить нові тексти, понятійну, термінологічну лексику, розширює в науковому плані і предмет і об'єкт дослідження. Це дуже важливо. І все ж видається надто категоричним твердження, що "українське бароко вирізняється на тлі європейської літературної традиції XVII–XVIII ст. передовсім власною **всеосіяжною релігійністю**". Так, церква завжди прагнула монополізувати все духовне життя людности, врешті, як і кожна нова ідеологія, і в силу традиції багато чисто світських проблем набувало релігійних форм аж до національно–визвольних рухів, які часто набували характеру міжконфесійних змагань. Із трьох означених Петром Моголою дороговказів тільки вимога визнання Правдивої Церкви є релігійною. А вимога відрізати і винищити власну волю, щоб виконувати волю самого Бога є морально–етичною настановою, що легко звільнюється від релігійних догм, бо насправді є вимогою йти шляхом добра, милосердя, самопожертви, а за приклад – життя Христа. А вже вимога до кожного нести свій хрест, то і в епоху Бароко і в епоху постмодернізму була суттю і повстримності, і покірності, і певної неминучості.

Але окрім чисто релігійної поезії, духовної поезії творилися жанрово–тематичні комплекси героїчної поезії, любовної лірики, поезія низького бароко у формах бурлеску і травестії (творчість мандрівних дяків), а ще козацьке літописання, домові літописи, мандрівна проза аж до поетичних переспівів новел із "Декамерона" Бокаччо. Процес секуляризації йшов безупинно, невідворотно і релігійна література не витіснялася, а на кожному історичному етапі ставала меншою.

Тут посилання на авторитет Петрова і Чижевського не є переконливим. Та й незрозуміло, чому посилання подається за "Русским вестником" 1880р., а не за "Трудами Киевской духовной

академії" чи окремим виданням 1911р. І все ж, не дивлячись на явне перебільшення і деяку категоричність – це прекрасний розділ, глибоке, аргументоване дослідження. Освоєно понад 80 джерел на площі в 10 сторінок!

Лаконічність – ознака наукового стилю Л.Ушкалова. Розділ *"Що є свобода? Добро в ній яке?"* – займає якихось 8 сторінок, на яких з'ясовано філософське зацікавлення епохи Бароко проблемою свободи, осягнення суті свободи літературою епохи, визначено місце свободи в ієрархії національних вартостей. Це проблемне дослідження–лекція, настільки густа за фактажем, раціональна за добором матеріалу, що читається просто із захопленням. Тут можна посперечатися хіба що знову ж таки із категоричним твердженням буцим ейдос "золотої вольності" "виipleканий передовсім сарматизмом" (с.28). А чому не Середньовіччям? Не будемо брати до уваги ще недоведеної автентичності "Велесових книг", де вже "золота вольність" виipleкана, а "Повість врем'яних літ"? а "Слово о полку Ігоревім"? Просто в XVII–XVIII століттях це поняття розширювалося, здобулось на нове наповнення, стало складовою національної ідеї XVII ст.

Цілком новаторським є дослідження про засвоєння літературою Бароко патристичної літератури *"Правду Августин співав"*. З'ясована проблема, подано готову лекцію для викладача вузу на тему, яка досі в програмах з курсу давньої літератури студентській аудиторії не пропонувалася.

І так найвищої наукової оцінки заслуговує кожна стаття в монографії "З історії української літератури XVII – XVIII століть". Тому зупинюсь на кількох загальних міркуваннях, які викликає прочитання монографії Л.Ушкалова.

Оскільки сучасної історії давньої української літератури ще не написано (експлуатуємо Грушевського, Чижевського, Возняка, Петрова), то краще звучало б "До історії", а не "З історії".

В супровідних роз'ясненнях автора і видавництва нема вказівки на адресат: кому автор і видавництво адресують цю працю. Навіть якщо визначена мета – "оприлюднити доробок науковців, чії праці здобули світове визнання". Думаємо, що стосовно праць Л.Ушкалова тут пересадів нема. Але відносно читача. Відсутність підрядкового перекладу із грецької, латинської, польської мов, подекуди із німецької та англійської мов позбавить можливості студента, учителя, закоханого в медієвістику широкого загалу любителів старої літератури повною мірою сприйняти величезний і багатоцінний матеріал.

Книга розрахована на ідеального філолога–медієвіста, а їх навіть серед професорської братії 1–2 на весь університет. Тому все–таки переклад текстів і термінологічних понять іншими мовами доцільно було б подати в перекладі сучасною українською.

Можна відзначити мовний стиль автора як зразковий, повчальний для молодих дослідників, але окремі лексичні знахідки автора виглядають вичурно, пуристично, як, скажімо *"мисленики"*–*філософи* (а чому не любомудри?) чи *"письмівка моя"* – в значенні "підкреслення моє" та інші. Але стоїмо на тому, що творити, відроджувати національну понятійну лексику необхідно.

І останнє, бо колись Дашкевич написав рецензію, яка за обсягом перевершила рецензовану працю М.Петрова. Щоправда, всі ми і досі читаємо працю Петрова і мало хто знає рецензію Дашкевича. Все ж одна думка не дає спокою: а чи буде "Київська школа", "Львівська школа", "Чернівецька школа" і чи буде хтось коли–небудь координувати працю науковців і оприлюднювати праці бодай визнаних світом українських літературознавців? Чи це приватна справа кожного?

Сьогодні ж ми вітаємо "Харківську школу" в особі Л.Ушкалова і, справді, "з вождєленієм" поглядаємо на ту висоту, на якій він виставив власну наукову планку.

3 травня 2000 року Професор В.В.Яременко,

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

4. Напишіть рецензію на дипломну роботу, використовуючи наведені нижче стереотипні мовленнєві формули:

У рецензованій роботі подано аналіз; багатий фактичний матеріал, наведений у роботі автора, підтверджує; у цілому відзначаючи позитивні якості роботи, не можна не сказати про окремі помилки і неточності; в роботі подано огляд...

Автор стверджує, що...; отже, основна думка полягає в тому, що...; дослідник справедливо відзначає, доказово критикує; впевнено показує; спростовує тезу про те, що...; необґрунтовано стверджує, що...; вдало вирішує питання; занадто категорично пише; глибоко аналізує; чітко визначає; спрощено показує; детально аналізує.

5. *Напишіть рецензію на одну із статей, поданих у фаховому журналі.*

6. *Прокоментуйте подані міркування вчених.*

Категоричність взагалі не властива науковому мисленню. Довгий і нелегкий шлях наукового пізнання привчив учених до обережних формулювань і суджень. А звідси – застосування такого засобу, який філологи називають літотою (применшенням). Літота передається різними мовними засобами – лексичними, граматичними, композиційними.

Отже, у який спосіб можна пом'якшити негативну оцінку? Ось кілька варіантів:

1. Наголосити на суб'єктивності негативної оцінки, підкреслити не повну впевненість у своїй оцінці, а також визнати можливість альтернативних рішень.

2. Відзначити об'єктивні обставини, що не дають змоги уникнути недоліків (нерозробленість проблеми, недостатній обсяг роботи і под.) – тут можна або прямо сказати про об'єктивні труднощі, або висловити свою думку у формі рекомендацій і побажань.

3. Використати евфемізми: а) замінити негативний вислів антонімічним позитивним (залучення більшої кількості експериментальних даних дозволило б ... – тут підкреслюється не той факт, що даних було мало, а те, що їх могло б бути більше, а отже, було багато); б) додати слова, що пом'якшують висловлювання (відносно, цілком, досить, приблизно, щось, дещо, трохи, мабуть, правда, справді, щоправда, за умови, на жаль і под.).

4. Розташувати негативну оцінку поряд з позитивною. Найкраще, як уже зазначалося, починати з позитивного. А якщо вам вдасться, спробуйте розташувати позитивну оцінку і до, і після негативної – це, на думку психологів, найефективніший засіб впливу.

5. "Приховати" негативну оцінку. У цьому випадку використовується не якийсь мовний засіб, а сама логіка викладу. Спеціальних слів, речень і т. ін. для негативної оцінки тут і не треба.

Література до теми:

Зелінська Н. В. Наукова рецензія у жанровій палітрі української публіцистики XIX – початку XX ст.: проблематика, структура, особливості викладу // 36. пр. Наук.-досл. центру

періодики. – Львів: Львів. наук. бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, 2004. – Вип. 12. – С. 186 – 201.

Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: Навч. посіб. – К.: "Центр навчальної літератури", 2006. – 312 с.

Змістовий модуль 3

Культура усного наукового мовлення

Тема 3.1

Виступ із науковим повідомленням

Зміст

3.1.1. Комопозиційно–логічна побудова усної наукової доповіді, повідомлення, виступу.

3.1.2. Етапи підготовки виступу. Іntenція, диспозиція, елокуція, меморія, акція, релаксація. Техніка мовлення, потенційна мова жестів.

3.1.3. Культура аудіювання доповіді

3.1.4. Лексико–граматичні конструкції у науковій доповіді.

3.1.5. Наукова стаття і науковий виступ: спільне і відмінне.

3.1.1. Комопозиційно–логічна побудова усної наукової доповіді, повідомлення, виступу

Яка б логічно не була вибудована стаття, це ще не остаточна підстава для її успішної презентації на конференції. Саме конференції дають великі можливості для апробації отриманих результатів, тут демонструються, ілюструються, роз'яснюються матеріали, які розкривають сутність пропонованих новинок. Однак, напевне, в кожного траплялися

випадки, коли начебто добре "відшліфована" стаття не знайшла очікуваного відгуку у слухачів. Цьому можуть бути різні причини. Сьогодення загострює потребу витлумачення нової ідеології наукового текстотворення та текстосприймання або, на переконання багатьох дослідників, риторики наукового мовлення. Аспекти такого підходу були означені ще В.Виноградовим, М.Бахтіним.

Розглянемо композиційно–логічну побудову наукового виступу з урахуванням методичних порад Л.Мацько, Л.Кравець, Г.Онуфрієнко, Г.Сагач.

Наукова доповідь, науковий виступ – це жанр наукового стилю, який припускає розгорнуте повідомлення на спеціальну тему на конференції вчених, засіданні вченої ради, наукового товариства.

Етапами підготовки наукового виступу є:

- 1) інтенція (винайдення);
- 2) диспозиція (розташування);
- 3) елокуція (словесне оформлення думки);
- 4) меморія (запам'ятовування);
- 5) акція (публічне виголошення виступу);
- 6) релаксація (ослаблення напруження).

Розглянемо ці етапи детальніше.

На *етапі інтенції* формуємо задум і визначаємо мотивацію виступу (чого ми очікуємо від цього заходу), тему, мету, ідею, коло інформації (наукові і науково–популярні праці, художні твори, результати соціологічних досліджень тощо) та завдання її інтерпретації у виступі. Важливе значення має назва теми. Заголовок повинен бути зрозумілим, відображати зміст промови і зацікавлювати слухачів.

Особливо ретельно продумаємо перші хвилини виступу і загальну логіку викладу матеріалу.

"Важливо пам'ятати, що підготовка промови – це не стільки збір інформації, скільки виношування власних думок з певної теми, глибоке осмислення її", – слушно зазначає академік Л.Мацько. Отже, на *етапі диспозиції* складаємо деталізований план виступу: вступ має пробудити інтерес слухачів, основна частина буде логічним продовженням питань вступу, презентує авторське бачення проблеми, у висновках узагальнимо основні

думки та ідеї виступу. Визначаємо проблеми дискусійного характеру, добираємо фактичний матеріал, прогнозуємо можливі запитання слухачів і відповіді.

Звернемо особливу увагу до висновків виступу. Вони мають яскраво і коротко відображати найважливіші аспекти виступу.

На *етапі елокуції* здійснюємо стилістичне оформлення виступу: перевіряємо матеріали на відповідність логіці викладу, точності інформації, чинним мовним/мовленнєвим нормам. Не вживаймо розмовні слова, жаргонізми, суржикові елементи, складні синтаксичні конструкції.

Нарешті текст виступу написаний. Проте не варто розраховувати на те, що цей текст ми прочитаємо. Уявімо, що аудиторія не буде оснащена кафедрою і доведеться тримати записи перед собою. Така несподіванка призведе до зайвого хвилювання і зніяковіння. До того ж відсутність безпосереднього контакту зі слухачами теж негативно впливає на сприйняття промови.

Краще, як показує досвід, виступати з опорою на текст. Це справляє враження вільного володіння матеріалом і додає впевненості оратору. Отже, опануймо текст риторично, тобто виділимо місця, де необхідні психологічні або логічні паузи. Функції контакту виконують дієслова *з'ясуємо, простежимо, розглянемо, охарактеризувати, уточнимо, пояснимо, відзначимо, порівняємо, зіставимо; розмежуємо, продемонструємо*. Тренування допоможе перевірити написаний матеріал, провести хронометраж, унести необхідні уточнення і виправлення, відпрацювати інтонацію.

Акція, або публічне виголошення промови відзначається контактом з аудиторією. Досвід показує, не варто одразу починати виступ. Подивімося на присутніх, посміхнімося і промовімо перші фрази виступу, звертаючись до залу, а не до своїх записів. Виступаючи, думаємо насамперед про зміст, говоримо впевнено і зрозуміло.

Важливу роль при цьому відіграє різноманітність тональних рисунків, чистота і ясність тембру, гнучкість, рухомість, адаптивність, а також емоційна насиченість фрази і сугестивність (здатність голосу навіювати емоції і впливати на

поведінку адресата). Чітка вимова слів указує на внутрішню дисципліну, нечітка, "розпливчата" вимова свідчить про невпевненість оратора; занадто голосне і квапливе мовлення створює враження, що намагається нав'язувати свою позицію, а занадто тихе й уповільнене мовлення іноді заважає сприйняттю смислу тексту.

Своєрідне поєднання певних інтонаційних елементів у мовленні доповідача (збільшення інтенсивності голосу, різномовна структура фраз, емотивні інтонеми, інтонеми важливості тощо) засвідчує індивідуальний інтонаційний стиль. О.Філіпова переконливо доводить, що це своєрідна інтонаційна манера мовлення, що виявляється у перевазі тих чи тих варіантів інтоном, що використовуються у професійно значущих жанрах мовлення.

Психологічній підготовці й оратора, й аудиторії до спілкування сприяють паузи. Для більш чіткого осмислення тексту використовуємо також і логічні паузи.

Найкращою позою для виголошення промови є нескуте стояння за столом, кафедрою, трибуною з трохи піднятою головою й розправленими плечима. Вдивляймося у слухачів. Якщо відчули, що вас перестали слухати в залі відбувається рух, змініть темп мовлення, наведіть яскравий приклад.

Виступаючи, фрази промовляймо чітко, виразно й емоційно. А ще пам'ятаймо: не можна зловживати увагою, добре, коли виступ триває чітко визначений час або навіть на одну - дві хвилини менше за регламентований.

Після виступу проаналізуємо її змістову і композиційну сторони крізь призму спілкування з аудиторією, її сприйняття адресатом, характер концентрації уваги. З'ясуємо основні причини ослаблення уваги слухачів, проаналізуємо ефективність прийомів контакту з аудиторією, уточнюючі, доповнюючі, коректуючі, проблемні відповіді на питання аудиторії.

У наукових джерелах добре описано і особливості культури аудіювання доповіді. Розглянемо деякі з порад.

1. Сприймаючи на слух наукову інформацію, намагаймося визначити в ній головне за зміною інтонації, темпу, голосу, за

паузами, які завжди передують висновкам, за риторичними і проблемними запитаннями.

2. При аудіюванні доповіді, повідомлення спробуймо переробити зміст почутого, максимально лаконізуючи інформацію, але без втрати головного і цінного в ній.

3. Намагаймося відкидати неголовне, надлишкове; уникати фраз, що дублюються;

4. При потребі здійснимо можливе переконструювання речень.

5. Здійснимо самоконтроль, з'ясувавши, чи:

а) всю головну інформацію згідно з темою відбито в конспекті;

б) не порушено логічний зв'язок під час скороченого запису інформації;

в) всі використані символи та аббревіатури є абсолютно точними відповідниками слів і словосполучень;

г) залишилася точною інформація при здійсненні переконструювань речень;

д) не припустилися ви орфографічних, лексичних та граматичних помилок при записуванні.

6. Відредагуємо за результатами самоконтролю зміст, структуру та мовне оформлення одержаного конспекту.

3.1.5. Наукова стаття і науковий виступ: спільне і відмінне

Наукова стаття і науковий виступ мають спільні й відмінні риси. Серед спільних рис виділимо аргументованість, логічність, інформативність, структурованість, лаконічність. Однак наукова стаття як жанр писемної мовної комунікації має визначений розмір, цитування і посилання відповідно на список використаних джерел. Надрукована, стаття має широку аудиторію читачів, представлена на Інтернет-сайті, уможливорює контакт через електронне листування.

Науковий виступ як жанр усної мовної комунікації орієнтований на 10 – 20 хвилин, має відповідно певний інтонаційний рисунок, відзначається емоційністю, безпосереднім контактом зі слухачами і аналізом їх реакції, але

обмежений аудиторією.

Зближує ці різновиди наукового стилю особистість, котра відзначається високою методологічною культурою, фундаментальною підготовкою, володінням секретами ефективного "живого" слова, "науковою іскоркою", тонким відчуттям наукового стилю, толерантністю, науковою ерудицією, діалоговою взаємодією.

Контрольні запитання і проблемно-пошукові завдання

1. Прочитайте роздуми українського мовознавця Р.Зорівчак щодо ролі голосу. Поміркуйте, яке значення має голос для науковця, котрий виголошує доповідь? Які ознаки такого голосу?

...словозахисник, професор Львівського національного університету імені Івана Франка, дійсний член НТШ О. Сербенська вважає голос найкращим інструментом, що його створив Господь Бог: "Голос - це сукупність різних щодо висоти, сили й тембру звуків, які видає людина за допомогою голосового апарату. У кожної людини голос має свій тембр - своєрідне забарвлення, силу, звучність, які багато в чому залежать не лише від фізіологічних, вроджених особливостей, а й від того, чи людина вдосконалює свій голос, дбає про добру, чітку дикцію.

Звертаючи велику увагу на писемне мовлення, ми часто не зосереджуємося на тому, щоб гарно висловлюватися, виробляти свій голос, уміти, так би мовити, "ставити" його, пізнавати його діапазон, знати дію резонаторів, голосових зв'язок, визначати оптимальну тональність.

Не забуваймо, що успіх спілкування часто залежить від якості голосу, його тембру. Голос має широку палітру характеристик. Недаремно у "Словнику епітетів української мови" (За ред. С.Я.Єрмоленко. - К.: Довіра, 1998 р.) зафіксовано понад 300 означень до слова "голос" (і цей ряд ще не є вичерпаний!). ..

Вочевидь, диктори, актори, промовці, поети та вчителі повинні бути надзвичайно уважні до свого голосу та постійно над ним працювати.

2. У чому виявляється індивідуальний стиль мовлення доповідача? Наведіть приклади мовних і мовленнєвих одиниць, які відображають індивідуальність науковця. Які інтонаційні елементи маркують індивідуальний інтонаційний стиль?

3. Прокоментуйте вислів російського лінгвіста Г.Богіна "Мовлення розкриває зміст особистості, яка це мовлення продукує".

4. Прочитайте уривок зі статті О.Сербенської "Мовлене слово у життєсвіті Івана Франка" вголос. Визначте мовні засоби, якими характеризує відома дослідниця І.Франка як оратора. Виконайте інтонаційний рисунок наукового тексту. Відзначте, які слова ви вимовите з інтоною важливості, емотивності, образності.

Яким було живе слово самого Франка? Як він сам реалізував свою подиву гідну комунікативну силу? Що диктувало йому тип мовної поведінки? ...Тексти багатьох творів з ознаками дискурсивності, а особливо спогади Франкових сучасників, дають змогу відтворити хоча б деякі характерні особливості живого слова письменника, передати неповторність мовної особистості однієї з найважливіших постатей нашої культури...

У виступах Франка на вічах, як згадують сучасники, вражала легкість його мови, ясність та зрозумілість кожної думки; вони справляли „колосальне вражіння”. Звичайно, говорив недовго, але мав дивовижну здатність вичерпати „геть усе”, що вимагала тема і сама ситуація...

Сучасники не завжди були однастайні в тому, чи можна вважати Франка визначним оратором, а деякі таки стверджували, що він не був красномовцем... Можливо, Франкова манера говорити не вкладалася в традиційні рамки красномовства: домінували розум, врівноваженість, емоції переважно були приглушені.

5. Напишіть рецензію на усну наукову доповідь з урахуванням характеристики ознак мовлення:

виразне /монотонне; вільне /скуте; легке /складне для сприйняття; інформативно насичене /ненасичене;

переконливе /непереконливе; природність /неприродність інтонації.

6. Що означає поняття "інформаційна новизна"? Які основні шляхи досягнення інформаційної новизни проголошеного тексту?

7. Якими засобами можна перебороти "кризу уваги" в аудиторії?

8. З'ясуйте різницю між написаним текстом наукової доповіді та його усним варіантом.

9. Підготуйте план наукового виступу на одну з тем:

"Будь-яка промова повинна бути складена так, як жива істота, у неї має бути тіло, голова, ноги, до того ж ттулуб і кінцівки повинні відповідати цілому " (Платон).

"Точно використовуйте слово, і ви позбавите світ від половини непорозумінь" (Р. Декарт).

"Час – найкращий цінитель наукових праць" (Л. Пастер).

"Слово володіє магічним даром відкривати людині саму себе в слові. Завдяки слову людина здатна відкривати для себе увесь світ" (М.Жулинський)

"Мовна індивідуальність виділяє людину як особистість, і чим яскравіша ця особистість, тим повніше вона відображає мовні якості суспільства" (О.Потебня).

"Мова – відкрита система, що піддається впливам і сама впливає. Така відкритість сприяє її збагаченню, стильовій розбудові" (Таміла Панько).

"Мусимо усвідомити, що свою мову треба вчити все життя. Треба вдосконалювати її, домагатися вишуканості і естетичної довершеності..." (Олександра Серб еньська).

10. Прокоментуйте таблицьку "Наукова стаття і науковий виступ: спільне і відмінне"

Наукова стаття	Спільне	науковий виступ
Розмір 6–24 стор. жанр писемної мовної	аргументованість логічність	обсяг 10–20 хвилин жанр усної мовної

комунікації широка аудиторія; контакт через листування	інформативність лаконічність	комунікації інтонаційний рисунок обмежено аудиторією; безпосередній контакт зі слухачем; аналіз реакції слухачів
---	-------------------------------------	---

11. Заповніть таблицю "Мовні засоби, що виражають індивідуальність доповідача".

прийоми привернення уваги	інтонаційні засоби
тропи фігури мовлення	варіанти інтоном паузи наголос темп мелодика

12. Прочитайте уривок виступу магістранта. Проаналізуйте, якою мірою виступ відповідає вимогам до таких жанрів. З якою метою автор виділяє окремі слова і словосполучення?

Високоповажний голову!

Вельмишановні члени державної екзаменаційної комісії!

Шановні присутні!

Вашій увазі пропонуються результати магістерського дослідження на тему "Формування культурознавчої компетенції майбутнього вчителя-словесника (на прикладі народознавчих дисциплін)".

Актуальність проблеми визначається якісно новими вимогами до особистісних якостей, професійної компетенції вчителя-словесника. Навчальні заклади чекають на такого фахівця, котрий буде обізнаний з таємницями філології, володіє навичками ораторського і ділового стилю спілкування, розуміється в питаннях історичного розвитку рідного народу, знає, шанує і пропагує його духовну культуру, дотримується принципів народної етики і моралі в повсякденному житті, тобто буде професійно компетентним.

У багатогранному спектрі складових професійної компетенції

вагоме місце відводиться **культурознавчій компетенції**, що логічно пов'язана з мовною, літературознавчою, психолого-педагогічною, комунікативною тощо і реалізується у знаннях матеріальної та духовної культури рідного народу, історичного розвитку української нації, фольклору, традицій, звичаїв і обрядів рідного народу, а також в уміннях використовувати культурознавчі знання у педагогічній діяльності.

Існуючі **протиріччя**, зокрема між потребами загальноосвітніх закладів у вихованні висококультурного громадянина своєї держави і реальним станом підготовки майбутніх учителів-філологів у педагогічних університетах; високим культурознавчим потенціалом народознавчих дисциплін, їх культурознавчою спрямованістю, здатністю до інтеграції з іншими філологічними дисциплінами та обмеженням використанням цього потенціалу в навчально-виховному процесі (*що показав аналіз практичної діяльності вчителів української мови та літератури*) підтвердили потребу такого дослідження.

Об'єктом його є процес формування професійної компетенції майбутнього вчителя-словесника, а **предметом** – формування культурознавчої компетенції студентів філологічного факультету педагогічного університету при вивченні народознавчих дисциплін.

Мета дослідження полягає в теоретичному та експериментальному обґрунтуванні педагогічних умов, форм і методів формування культурознавчої компетенції майбутнього вчителя-словесника при вивченні народознавчих дисциплін.

Понятійний апарат дослідження подано на сторінках ..., тому дозвольте на цьому не зупинятися. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

Характеризуючи особливості “**культурознавчої компетенції**”, ми зупиняємося зокрема аналізі поняття “**культурознавча свідомість**”, що виступає передумовою процесу формування особистості, має складну структуру з превалюючою роллю духовності (при цьому за основу беремо характеристику В.Біблера і діалогову концепцію культур М.Бахтіна), а також – на особистісних характеристиках студентського віку.

На формування культурознавчої компетенції студента-філолога, що отримує фах „Учитель української мови і літератури, зарубіжної літератури і українознавства”, впливає кожна складова системи професійної, зокрема народознавчої підготовки: навчально-виховна, науково-дослідницька, практична діяльність. Як поліфункціональна система матеріальної та духовної культури народознавство

синтетично поєднує в собі пізнавальну, соціальну, семіотичну, комунікативну, гедоністичну, просвітницьку і культурно-професійну функції.

Результатом сформованості культурознавчої компетенції є певний рівень потребово-мотиваційного, пізнавального та діяльнісного компонентів готовності особистості майбутнього вчителя-словесника.

Порівняння навчального плану спеціальності „Учитель української мови і літератури, зарубіжної літератури і українознавства” ГДПУ з відповідними навчальними планами **Миколаївського** (де читаються українська міфологія, фольклористика, історія народознавства в іменах, українське дитинознавство, етнологія, націологія, народні художні промисли, етнолінгвістика) та **Уманського** (діє науково-дослідна лабораторія „Етнологія Черкаського краю”), а також університетів **Росії і Польщі** дало можливість прослідкувати, наскільки ефективною є система народознавчої підготовки в цих закладах, а також спонукало до розроблення елементів удосконалення моделі формування культурознавчої компетенції майбутнього вчителя-словесника.

Зокрема **на I етапі** формування культурознавчої компетенції відбувається на основі опанування наступних навчальних дисциплін: історії України, фольклору, літературного краєзнавства, української та зарубіжної культури, фольклорної практики; **на II етапі** – на основі вивчення народознавства, історичного краєзнавства, української діалектології, безвідривної педагогічної та діалектологічної практик; **на III етапі** – етнодемографії, етнографічного музеєзнавства, спецкурсів “Етнолінгводидактична компетенція вчителя-словесника”, “Народознавчий аспект вивчення української літератури” та безвідривної педагогічної практики; **на IV етапі** – на основі вивчення основ українознавства, етики, естетики, педагогічна практика; **на V етапі** – методики викладання українознавства, етнографії України, етнопсихології, етнопедагогіки, етнографічної практики.

Розробляючи програму дослідно-експериментальної роботи, ми припускали, що формування культурознавчої компетенції майбутніх вчителів-словесників у вищих педагогічних навчальних закладах буде ефективним за умов інтеграції знань про культуру в усі складові професійної підготовки майбутніх педагогів; дотримання принципу діалогу культур; створення різноманітного культурознавчого середовища у процесі викладання дисциплін народознавчого циклу; реалізації педагогічних умов формування культурознавчої компетенції майбутнього вчителя-словесника у

навчально-пізнавальний, пошуково-дослідний, позааудиторний роботі з народознавства.

Реалізація системи формування культурознавчої компетенції студентів-філологів здійснювалася в аудиторний і позааудиторний час.

Викладання дисциплін народознавчого циклу ми спрямували на ознайомлення майбутніх учителів-словесників з культурним надбанням народу. Курс лекцій з народознавства, що пропонувався студентам також у вигляді **електронного посібника**, система практичних занять, самостійна робота були спрямовані на **підсилення міжпредметних зв'язків** з мовознавчими, літературознавчими, іншими культурознавчими дисциплінами, формування вмінь студентів працювати у „діалозі культур”.

Пошуково-дослідницька народознавча діяльність спрямовувалася на вивчення особливостей матеріальної і духовної культури жителів різних регіонів України і знайшла відображення у студентських рефератах, курсових роботах, фольклорно-етнографічних дослідженнях студентів, звітах етнографічної практики, яка проводилася **за складеною нами програмою, в повнотекстовій базі фольклорної та етнографічної практик**. Пошуково-дослідницька народознавча діяльність сприяла формуванню інших складових професійної компетенції майбутнього вчителя-словесника – мовної, літературознавчої, психолого-педагогічної, інформаційної, дослідної.

Позааудиторна робота здійснювалася шляхом відвідувань культурних центрів, проведення факультетських та загальноуніверситетських заходів.

Позитивними наслідками проведеної роботи стало збільшення обсягу культурознавчих знань студентів, підвищення емотивного компоненту, розширення комунікативних умінь, стійка потреба до професійного самовизначення, до науково-дослідницької роботи на межі філології і народознавства, готовність до здійснення роботи з формування культурознавчої компетенції школярів. Результати засвоєних теоретичних знань і практичних умінь студентів узагальнювалися у творчих та пошукових роботах.

Наукова новизна і теоретична значення отриманих результатів проведеного дослідження полягає у розробці технології поетапного формування культурознавчої компетенції студентів-філологів при вивченні дисциплін народознавчого циклу в педагогічному університеті

Практичне значення дослідження пов'язане з тим, що сформульовані положення і висновки, методичні рекомендації можуть

бути використані в аудиторній і позааудиторній роботі, самовихованні, пошуково-дослідній роботі з народознавства.

Основні положення й результати дослідження **обговорювалися** на засіданнях кафедри української літератури ГДПУ, повідомлялись на звітній викладацькій та студентській наукових конференціях, на VII Всеукраїнській науково-практичній конференції “Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість”, Всеукраїнському методологічному семінарі “Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи”. За матеріалами дослідження опублікована одна стаття, підготовлено електронний курс народознавства для дистанційного навчання, програму та повнотекстову базу фольклорної та етнографічної практики.

Дякую за увагу!

13. Ознайомтеся з уривком виступу наукового керівника дисертації. Які мовні кліше використані у відгуку?

Шановні колеги! Шановні члени спеціалізованої вченої ради! Сьогодні на захист в нашій раді винесена дисертаційна робота ПІБ, яка присвячена, на мій погляд, досить актуальній, я б навіть сказав, і психологічно, і науково гострій науковій проблемі, яка протягом особливо останнього часу стала об'єктом гострої дискусії в науковій періодиці, на наукових конференціях ...

Дисертаційна робота є результатом десятирічних пошуків, наукових пошуків цієї молоді людини. Я маю на увазі його роботу ще в Малій Академії наук, до вступу в наш університет на початку 1990-х рр., коли він ще був школярем і зацікавився цією проблематикою. Потім продовжив під час навчання в університеті, на історичному факультеті, і, звісно, і в аспірантурі після закінчення. Причому під час от цієї своєї роботи, особливо коли він був студентом, він дуже активно брав участь в різного роду фахових студентських олімпіадах, наукових конкурсах і т.д., і неодноразово виходив переможцем, призером цих конкурсів...

Третє, на що мені хотілося б наголосити, як науковий керівник, я вважаю, що в цій дисертаційній роботі використано максимально можливе коло історичних джерел з означеної проблематики, причому виявлених не тільки в архівосховищах, наукових бібліотеках України, нашого регіону, а й за кордоном...

...робота написана грамотною науковою мовою. Він вдало, з моєї точки зору, вдало полемізує з своїми опонентами з цієї

проблематики, причому робить це дуже коректно, виважено, і з відповідним обґрунтуванням власної версії.

...ця дисертаційна робота, з моєї точки зору, повністю відповідає вимогам Вищої Атестаційної комісії, вона є завершеним, абсолютно самостійним дослідженням науковим, яке певною мірою заповнює ті прогалини, що існують в сучасній історіографії з цієї проблематики. Дякую за увагу.

14. Ознайомтеся з уривком виступу рецензента дисертації. Які мовні кліше використані у рецензії?

Актуалізація у навчальних програмах з української мови і літератури текстоцентричного підходу, введення у шкільну філологічну підготовку елементів лінгвістичного аналізу тексту посилює увагу дослідників до вивчення індивідуального мовного стилю письменників. На часі дослідження і мови педагогічних творів. Отже, дослідження Ольги Вегери, присвячене жанрово-стильовому аспекту педагогічного дискурсу директора Сахнівської середньої школи на Черкащині Олександра Антоновича Захаренка, є, по суті, новаторським.

Представлене на розгляд дослідження ґрунтується на методологічному опрацюванні сучасних положень як вітчизняного, так і зарубіжного мовознавства. У цілому коректно виокреслений понятійний апарат. Змістове наповнення вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків спрямоване на досягнення відповідної мети.

Проведена експертиза виконаних завдань переконливо доводить, що автору вдалося розглянути теоретичні засади дослідження: сутність і специфіку понять "українська лінгвостилістика", "мова художньої літератури" "індивідуальний стиль", „мовна особистість”, "текст", "дискурс", "педагогічний дискурс". Ґрунтуючись на працях відомого педагога, а також на лінгвостилістичних студіях, авторка презентує мовний портрет О.Захаренка.

Цікавими і слушними є пояснення молодій дослідниці стосовно творчої манери педагога, аналіз художньо-зображальних засобів у педагогічних текстах, індивідуально-авторських власних назв.

Представлені авторкою висновки відповідають на поставлені на початку роботи завдання.

Водночас дипломна робота не позбавлена певних дискусійних моментів: наукова робота значно б виграла, якби автор у вступі,

формулюючи актуальність і ступінь дослідженості проблеми, чітко окреслив термінологічне коло, яким оперує, визначаючи понятійний апарат;

- з метою розкриття мовної особистості О.Захаренка бажано було б детальніше розглянути текстотворчі особливості діалогу;

- у роботі є трапляються стилістичні огріхи, що іноді порушують органіку наукового стилю дисертації.

Однак, ці зауваження в більшості є дискусійними. Дипломна робота О.Вегери є самостійним, оригінальним дослідженням з актуальної мовної проблеми, відповідає вимогам, що висуваються до дипломних робіт і заслуговує високої оцінки.

Література до теми:

Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 360 с.

Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Вища школа, 2003. – 311 с.

Сагач Г.М. Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації: Навч. посіб. – К., 2003. – 255 с.

Сербенська О. Культура усного мовлення: Практикум: Навч. посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2004. – 216 с.

Сербенська О. Мовлене слово у життєсвіті Івана Франка // Збірник праць кафедри української преси і Дослідницького центру західноукраїнської преси. Вип.7 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

Филиппова О.В. Профессиональная речь учителя. Интонация: Учебн. пособие. – М.:Флинта: Наука, 2001. – 192 с.

Тема 3.2

Мовленнєва поведінка в усній науковій дискусії, полеміці

Зміст

3.2.1. Оратор і аудиторія. Мистецтво ефективної усної переконуючої комунікації.

3.2.2. Дискусія і полеміка. З історії дискусії. Правила коректного ведення дискусії.

3.2.3. Наукові конференції як засіб вияву культури наукової мови.

3.2.1. Оратор і аудиторія

У довідникових виданнях подається таке визначення академічного красномовства. Це ораторське мистецтво в науковому і науково–педагогічному спілкуванні, мовленнєва майстерність лектора, автора наукової доповіді, опонента, рецензента.

Яким же має бути оратор? Упродовж сторіч "шліфувалися" вимоги до образу оратора наукового заходу: Такими вимогами вважають новизну, доцільність, оригінальність, системність, стислість, повноту викладу, оптимальність стилю.

Слушними є міркування відомого стиліста і ритора Л.Мацько, що стосуються образу оратора. Домінуючими вимогами до такої особи, вважає дослідниця, залишаються його добродійність, здатність викликати довіру у слухачів. Оратор не може бути байдужим до предмета промови, йому необхідна захопленість до справи. Талант оратора – це велика праця над удосконаленням свого власного мовлення, це постійний пошук чогось нового у сфері риторики.

Звичайно, важливо оцінити мовленнєву майстерність оратора, тобто характеристику мовної здатності, високий ступінь мовленнєвої культури особистості. Мовленнєва майстерність включає наявність індивідуального стилю мовлення, її багатство і виразність, уміння коротко, ясно і точно будувати свою думку і переконувати слухачів.

Діалог формує діяльну, активну позицію учасників. Крім того, це відвертий самоаналіз, внутрішній прихований процес професійно–особистісного становлення, стимул самовдосконалення, саморозвитку, постійного оновлення. Дійсно, за висловленням німецького поета і публіциста Генріха Гейне, під час наукового діалогу "один алмаз полірує інший..."

Достатньо фахово виписаний образ оратора, т. зв. риторичний ідеал у книгах "Про риторичне мистецтво" Феофана Прокоповича. Відомий філософ і літератур наголошує на почесності місії оратора і на його патріотичності.

Відомі оратори вказують на і таку обов'язкову вимогу, як оцінювання аудиторії, її соціального складу, віку, статі), ступеня однорідності, що визначається мотивами слухачів, а також культуру критики, уміння висловлювати необхідні для загальної справи критичні зауваження, що не ображають почуття гідності співбесідника; тактовність і доброзичливість у висловлюванні критичної оцінки.

Необхідність володіння академічним красномовством сучасними дослідниками пояснюється, власне, сутністю самого предмета науки риторики: це теорія і мистецтво мовлення, мистецтво мислити, теорія і практика досконалого мовлення (саме тут виявляються такі ознаки мовлення, як доказовість, ефективність, доцільність, чистота, точність, дійовість), учення про мовленнєве виховання особистості, правилах і нормах мовної поведінки.

Серед порад, які виділяють сучасні дослідники стосовно володіння академічним красномовством, звернемо увагу і на такі:

- пошук доцільного образу оратора (особистість, воля, настрій мовця);
- практичний досвід, аналіз власних виступів і виступів інших колег;
- вивчення законів і правил риторики як науки;
- постійне ознайомлення з ораторською творчістю різних епох;
- тренування в регулярному написанні текстів і виголошенні промов;
- заняття з техніки мовлення.

3.2.2. З історії дискусії

Правила коректного ведення дискусії

Дискусії запровадили ще в Стародавній Греції. На сьогодні добре відомий метод "сократичної бесіди", тобто метод

питань та відповідей. Особливе місце в сократівському методі займали "іронія" та "майєвтика" (за формою), "індукція" та "визначення" (за змістом). Головні засоби, наприклад, іронії своєрідні натяки, порівняння спрямовувалися на активізацію процесів мислення.

Значну увагу дискусії і діалогу приділяли Сократ, Платон, Аристотель. Видатні грецькі філософи вважали, що пізнання та розкриття сутності проблеми неможливе без урахування думки іншої людини. Дискусії Платона будувалися на основі розробки системи аргументів (доказів). Поширеними способами аргументації в дискусіях були "супровідні" методи: ілюстрації, конкретизації за допомогою фактів, аналогії, знаходження суперечностей тощо.

У дискусіях у середні віки використовувалися питання для обговорення, одне питання могло розглядатися з різних боків. Організатором дискусії був лектор, який обирав тезу і заперечення. Кожному з учасників важливо було необхідними аргументами підтримати тезу і відповісти на питання.

У курсі риторики, запропонованого Ф.Прокоповичем у Києво-Могилянській академії, до проведення дискусії подавалися, зокрема, і такі поради:

1....Дуже важливо глибоко вивчити питання, з якого буде дискусія, а також точку зору супротивника.

2....Кожна сторона якнайбільше має піклуватися про ясність мови, уникати всього, що робить мову темною і двозначною.

3. ...Не треба зловживати прикрасами та показним блиском – це завжди викликає підозру в хитрощах, відшукати істину можуть лише простота й щирість.

4....Подумай також про те, що буде відповідати на твої запитання опонент, передбач його несподівані відповіді.

5....Але насамперед необхідне суворе і старанне дослідження власних тез – на істинність, на помилки.

6....Дотримуйся миру й спокою, стримуй безладний крик... Чи від крику аргументи стають переконливішими, а відповіді мудрішими?

7....Скромність і дружня прихильність між тими, хто сперечається, повинні зберігатися як непорушний закон... Міра у всьому – найкраща річ!".

Сучасне розуміння дискусії наступне – це публічне обговорення певної проблеми або групи питань на зборах, конференції, у пресі з метою досягнення істини. Характерною ознакою дискусії є відсутність тези і наявність єдиної теми. Як правило, завдання дискусії полягає в досягненні певної згоди учасників щодо дискутованої теми.

На основі наукових джерел (Л.Мацько, Л.Кравець, Г.Онуфрієнко) подамо етапи підготовки наукової дискусії:

1. Визначимо орієнтовні "межі теми" дискусії, переконаємося, що всі слова і поняття теми та проблеми дискусії ми чітко й повно розуміємо. У разі потреби скористаємося авторитетними науковими і словниково–довідковими виданнями.

2. З'ясуємо основні структурні компоненти дискусії та їх роль в обговоренні означеної теми:

2.1. Початок (встановлення контакту із співрозмовниками; визначення мети, проблем і актуальності дискусії; активізація уваги);

2.2. Інформування (виклад інформації в обраний спосіб: повідомлення, пояснення, опис, характеристика);

2.3. Власне дискусія: аргументація (коректне наведення доказів на захист сформульованих тез);

2.4. Контраргументація (коректне наведення доказів для нейтралізації антитез, заперечень, непогоджень із співрозмовником);

2.5. Прийняття рішення;

2.6. Підбиття підсумків.

3. Визначимо джерела інформації з дискутованої теми й ознайомимося з ними.

4. Порівняємо різні підходи, вибудуємо власний погляд на дискутовану проблему або приєднаємося до певної тези чи позиції автора.

5. Побудуємо свої дії як учасника дискусії:

5.1. Спрогнозуємо вірогідні заперечення і зауваження співрозмовника, визначимо можливі контраргументи й оптимальну форму реакції на них з метою переконання.

5.2. Оберемо коректні прийоми утримання уваги співрозмовників.

6. Визначимо можливі варіанти завершення дискусії, оберемо найдоцільніший.

7. Проаналізуємо свою мисленнєво–мовленнєву діяльність під час дискусії.

Дискусія і суперечка (спір) – близькі види складного вербального аргументаційного процесу. Вони поділяються за метою і манерою проведення. Суперечки існують задля істини і перемоги. Дискусія є, власне, науковим спором, у процесі її заздалегідь готується науковий матеріал, який подається пропонентом і піддається сумніву опонентом. Манера проведення дискусії відрізняється (в ідеалі) високою культурою поведінки, неупередженості і вимагає від сторін високого рівня компетентності щодо предмету спору. Ефективним засобом як переконання, так і формування нових поглядів вважається також полеміка. При спільних рисах дискусія і полеміка мають відмінні риси.

<i>дискусія</i>	<i>полеміка</i>
мета – з'ясувати й зіставити різні точки зору, шукати та досягати певного ступеня згоди між учасниками або спільного рішення стосовно тези дискусії. Учасники, протилежні сторони називаються опонентами.	мета– захистити й утвердити власну думку через спростування думки супротивника, перемогти супротивника.
Тема дискусії формулюється заздалегідь, засоби і прийоми дискусії повинні бути коректними і прийнятними для всіх учасників.	Учасники, протилежні сторони називаються суперниками, конкурентами. У полеміці допускається експресивність, ситуативність.

Дискусія і диспут. Диспут – це заздалегідь підготовлена публічна суперечка. У давні часи диспути були обов'язковою умовою отримання наукового ступеня або прийняття на роботу

до університету. Це був своєрідний іспит на право працювати у новій ученій корпорації. Ураховувалася насамперед техніка захисту або заперечення.

Проведення диспуту мало чітку організаційну структуру: виступали відповідно ректор, декан, магістри, а потім інші присутні. З логічно сформульованих положень робилися висновки і розвивалися аргументи. Один із учасників диспуту повинен був помітити помилку супротивника і заперечити. Такі турніри привчали не тільки до ретельного вивчення проблеми, а й розвивали вміння застосувати доцільні діалектичні методи і прийоми (розкладати факти в логічній послідовності, абстрактно мислити тощо).

Мовні засоби суперечки, дискусії, полеміки. Ці усні жанри наукової комунікації вимагають досконалого володіння словом, правильного і доречного використання його виражальних засобів.

Зазвичай, вступ у суперечку виражається такими висловами: *Дозвольте заперечити; положення ... видається сумнівним; це положення потребує більш ґрунтовної аргументації.*

Мовною формою вираження доведення (доказу) – форми мислення, що обґрунтовує правильність суджень, є складні мовні конструкції, що становлять логічний ланцюг умовиводів (*доказом може бути; приклад може бути витлумачений інакше, якщо*). Структура доведення включає такі складові, як теза – судження, істинність якого має бути доведена, аргументи (базові параметри доведення, судження, за допомогою яких доводиться теза, положення, з яких виводиться істинність або хибність тези). Важливою вимогою до аргументації є, безумовно, сумлінність, чесність і об'єктивність подання аргументів.

Спростування аргументів може містити такі конструкції: *факти не підтверджуються; ці аргументи недостатньо переконливі.*

3.2.3. Наукові конференції як засіб вияву культури наукової мови

У контексті інтелектуально-креативних вимог професійно-педагогічної діяльності такі підсумкові заходи виступають ефективним засобом активізації навчально-пізнавальної, науково-дослідної діяльності, реалізації набутих здібностей і стимулювання потреби у творчому оволодінні знаннями, засобом об'єктивного вияву обдарованої студентської молоді.

Слово **конференція** походить від латинського *conferential*, що означає "збори, нарада представників певних держав, партійних, громадських, наукових організацій з метою обговорення і вирішення певних питань".

Наукові конференції вважаються невід'ємною формою висвітлення підсумків наукової роботи (реферату, курсової, дипломної чи магістерської роботи) і разом з тим є ефективним засобом об'єктивного виявлення та відбору обдарованої студентської молоді, реалізації їх творчих здібностей, стимулювання потреби у творчому оволодінні знаннями, активізації навчально-пізнавальної діяльності.

Як правило, на звітну студентську наукову конференцію після обговорення на засіданнях гуртка, проблемної студентської групи за рекомендацією наукового керівника пропонуються кращі студентські роботи з української філології чи методики. Кращі – насамперед з позиції власне письмового розкриття теми дослідження.

Традиційні ознаки поняття "конференція" на сьогодні збагатилися рисами, властивими телеконференціям, які з допомогою електронної пошти, відео– і аудіокомунікацій дозволяють організувати інтерактивний діалог і полілог серед віддалених один від одного фізичних користувачів.

І все ж конференція – це лише верхівка "наукового айсбергу". Проведена на відповідному рівні, тобто, на яку студенти прибудуть з метою поспілкуватися з однодумцями, а не для отримання автоматичного заліку тощо, конференція повинна не лише підтвердити належний рівень виконаної наукової роботи, а й показати студента-дослідника як мовну толерантну особистість. Саме на таких заходах, під час наукових дискусій виробляється самостійність, оригінальність висловлювання, вміння обґрунтовувати чи спростовувати хибні

думки, здійснюється опанування мистецтвом аргументованої полеміки. Цим самим набувається професійний досвід, відбувається суспільне визнання в середовищі фахівців.

Відсутність такої підготовки і практики призводить до того, що доповідачі часто не виявляють умінь дискутувати, виступають, не "відриваючись" від конспекту. Досвід проведення всеукраїнських конференцій засвідчує також і далеко не належний рівень культури наукового мовлення, наявність у виступаючих численних лексичних і граматичних помилок, канцеляризмів, "заплутаної" книжної лексики, надмірного вживання слів іншомовного походження.

Серед причин мовних недоречностей наукових виступів – спрямованість підготовки у навчальному закладі насамперед на здобуття професійних знань, а не на формування вмінь професійного спілкування і професійного мислення.

Ефективним прийомом тренування виступу може бути самоаналіз його диктофонного запису, адже більшість із студентів не чули власного голосу. Остаточне тренування виступу, а також перевірку готовності використання допоміжних засобів демонстрування ілюстративних матеріалів доцільно провести в тій аудиторії, де буде проводитися конференція.

Мова доповідача повинна бути виразною, граматично правильною. Як радить доктор Лаура Горак, доповідач має бути впевненим у собі: "Подивіться в очі слухачеві і посміхніться – це змінює стан вашого розуму і вашої аудиторії. Розбудіть інтелект свій і слухачів. Напишіть цікаві вступи і висновки, вивчіть їх напам'ять. Продумайте власний зовнішній вигляд, поставу промовця, виразність жестів, їх природність, відповідність змісту формі викладу".

Пам'ятаймо і поради відомого українського вченого Д.Ревуцького: коли хочеш переконати слухача або читача в правдивості запропонованої теми, треба, щоб:

- а) слово твоє було зрозумілим;
- б) тема була переконливо обґрунтована;
- в) мовлення багатим, правильним і приємним;
- г) той, хто прагне бути бажаним співрозмовником, повинен багато знати, особливо історію, філософію, етику,

естетику.

Не менш важливим прийомом збереження наукової інформації, отриманої студентами на конференціях, введення її в науковий обіг, як показує практика, є підготовка і випуск вузівських збірників. Вважаємо, що студентські наукові статті, доповіді з викладом проміжних або кінцевих результатів дипломного, магістерського дослідження повинні зайняти належне місце у цих збірниках. Підготовка і випуск таких видань практикується сьогодні в окремих, але, на жаль, поки що не в більшості вищих навчальних закладів України.

Незважаючи на певне зрушення в науково-дослідній роботі студентів у цілому в Україні, існує низка причин, які стримує їх науковий пошук. Серед таких причин – затримка публікації студентської статті (до моменту друку студент, як правило, вже закінчує заклад), оплата (іноді досить висока для студента) за друкування матеріалів, не завжди належне відзначення кращих публікацій, кращих виступів студентів тощо. Та й перегляд програм конференцій (звітних, міжвузівських, всеукраїнських) показує, наскільки важливо з метою морального стимулу подальшого наукового пошуку студентів, здійснення тісного співробітництва "студент – викладач – науковець" разом із прізвищами учасників обов'язково подавати і назву їх доповіді, і прізвище наукового керівника.

Як же ефективно активізувати наукові конференції? Що можна реально в умовах вищої школи зробити з метою подальшого залучення (за бажанням, а не за примусом) студентів до участі у вузівській, усеукраїнській, міжнародній конференціях? Проблем тут, звичайно, чимало. Але при бажанні керівництва і самих молодих дослідників їх можна намагатися вирішити.

При підготовці конференції і вузівського, і всеукраїнського характеру, організаторам, керівникам підрозділів університету, студентській науковій раді досить важливо продумати низку організаційних заходів: контингент доповідачів (курс, група), контингент слухачів, відповідна реклама в газеті, приміщення, висвітлення ходу конференції в засобах масової інформації, відзначення кращих доповідей,

моральне і матеріальне стимулювання. Надзвичайно важливо випускати збірники студентських статей або до початку або одразу після проведення такого заходу: це б давало можливість студентам ретельніше підготувати статтю у збірник, а доповідь за матеріалами наукової роботи – до виступу.

Керівництву навчального закладу, студентській науковій раді необхідно передбачити кошти на відрядження здібних студентів до інших університетів з метою участі у студентській конференції. Це б збагатило молодих науковців новими знаннями і вміннями, розширило їх кругозір. Вважаємо, що в роботі конференції, і не лише всеукраїнської, міжнародної, а й вузівської, варто передбачити участь як студентів даного університету, так і, за відповідним узгодженням, студентів з інших вищих навчальних закладів. Саме за таких умов можна мріяти про університет як сучасний навчально-науково-інноваційний комплекс, що відповідає міжнародним стандартам.

Проблемно–пошукові завдання

1. Проаналізуйте тематику студентської наукової конференції вашого навчального закладу. Запропонуйте власний варіант її організації.

2. Проаналізуйте одну з доповідей наукової конференції за такими ключовими словами: методологія, концепція, новизна, висновки, актуальність.

3. Підготуйте повідомлення про хід вашого наукового дослідження на студентський семінар.

4. Підготуйтеся до ролі "рецензента" на науковій конференції з теми "Мовне обличчя сучасного міста".

5. Які спільні і відмінні ознаки писаного тексту наукової доповіді та його усним (виголошеним) варіантом?

6. Наведіть фрази та кілька прийомів активізації уваги слухачів, завдяки яким досягається контакт між доповідачем і слухачами.

7. Ознайомтеся з порадами К.Тухольського для ораторів. Що нового ви для себе знайшли в цих порадах? Прокоментуйте стиль тексту.

Короткі речення. Короткі речення. Короткі речення.

Ясний план у голові – і якомога менше на папері. Факти – або звернення до почуттів. Оратор – не енциклопедія. Енциклопедія є у людей вдома.

Один і той самий голос втомлює. Говори не більше сорока хвилин. Не шукай ефектів, які не ведуть до головної мети. Трибуна безжальна: людина на ній більше оголена, ніж на пляжі.

Пам'ятай: чим коротша промова, тим менше шансів провалитись.

8. Проаналізуйте виступ професора А.Погрібного на відкритті Першого (Установчого) Конгресу Всеукраїнського педагогічного товариства імені Григорія Ващенка. Зверніть увагу, як автор викладає суть теми, аргументує свій виклад, наскільки уміло, виразно використовує риторичні засоби – метафори, синоніми, повтори, запитання тощо, якою мірою апелює до чуттєвої сфери, говорить щиро про свої почуття.

Вельмишановне зібрання! Пані, панове! Колеги!

В історії новітнього часу важко назвати інший народ, з духовними світочами котрого, звичайно, як і з самим народом, доля повелася б так жорстоко, як зі світочами українців й України. Згадаймо щонайтипівіші варіанти: фізичне знищення наших духовних провідників, як правило, далеко не у розповні їхніх діл і літ (несть числа розпізнавальним іменам-символам! – і то, власне, аж до нинішнього дня!); не лиш добровільне, а й вимушене струшування плодів видатного розуму до чужого городу іншої, не своєї науки і культури, а то значить – брутальне експропріювання могутніх інтелектів українського народу, що з волі чужинців-колонізаторів ураз ставали здебільшого чи то "общерускімі", чи то "советськімі" (розпізнавальні символи – Микола Гоголь, Костянтин Ушинський, Сергій Корольов); створення видатним талантам таких умов життя і праці, що глибину мислі, свою прозорливість вони могли фіксувати у

ліпшому разі у з ризиком ведених щоденниках або в інших творах, що не назначалися до друку (за приклад нехай послужить хоч би Олександр Довженко); безчесні маніпулювання недорозвинутою свідомістю позбавленого власної державності народу, завдяки чому істинні світочі сприймалися ним як зрадники, відступники (найяскравіший приклад – Іван Мазепа), а справді заблуклі на зрадницьку, відступницьку стежу персони – як звитяжці, як достойники (розпізнавальний символ, хоча зовсім не з числа світочів, – Юрій Коцюбинський); нарешті – вельми масовий варіант – відторгнення видатних світочів од рідного народу, приречення на незнання останнім не то їхніх справ, а й самих їхніх імен. Маємо також безліч розпізнавальних символів цього варіанту, як-от донедавна і Олександр Архипенко, і Євген Маланюк, і Олександр Кошиць, і, безумовно ж той, чиє світле ім'я і чий великі справи спонукали нас збиратися сьогодні на цьому представницькому Конгресові.

Варто одразу ж наголосити: як Костянтин Ушинський є найбільшим українським педагогом 19-го сторіччя, так Григорій Ващенко сягнув високих злетів української педагогічної думки у столітті нинішньому, двадцятому – точніше у 20–60-х роках. Складене з двох частин – в Україні та Німеччині, в еміграції – життя Г. Ващенко (1878–1967), а головне те, що в багатьох своїх творах він різко розвінчує антинаукову, антинаціональну, фарисейську сутність офіційної радянської педагогіки, стало причиною того, що у свою Вітчизну, в Україну Г.Ващенко повертається тільки у наші дні.

І з яким неоціненним духовним скарбом він повертається! Крім вже виданого в нас "Виховного ідеалу", що мав би стати педагогічним катехізисом кожного свідомого українського освітянина, він вертає до нас ще й з такими працями, які, віримо, неодмінно невдовзі вийдуть і опис яких він дав у своїй автобіографії. Цитую лише дешицу і прошу звернути увагу вже на самі назви праць Г. Ващенко: "Загальні методи навчання", "Завдання виховання української молоді", "Релігія і майбутнє людства", "Основні лінії в розвитку советської педагогіки і школи", "Виховання волі і характеру", "Макаренко – найбільший советський педагог", "Проект системи освіти в самостійній Україні" (вдумаймося в цю останню назву: у час, коли було винищено найменші паростки українства, Гр.Ващенко, твердо вірячи у дочасність комуністичного режиму, складає оцей проект системи освіти у звільненій від імперського ярма, незалежній Україні. Чи скористалися ми з цього проекту? Якою мірою спромоглися скористатися?).

А ще праця під особливо промовистою назвою "Хвороби в галузі національної пам'яті". Вдумаймося також і в цю останню назву, яка, як на мене, є водночас і вельми точним діагнозом, що фіксує водночас і недостатність національної пам'яті (така ж згубна річ для нації, як і серцева недостатність для людини), і переобтяженість її різного роду антинауковим шлаком. Чи ж не тому, поставлю питання, ми й говоримо про значну частину нашого вчительства як про особливо консервативну частину суспільства, що воно, вчительство, якраз і виявилось великою мірою враженим отією хворобою національної пам'яті. Спроможеться бо назвати наш пересічний вчитель того ж Макаренка, про експеримент якого стосовно трудового виховання позитивно писав Гр. Ващенко у 20-х рр., зате після сталінської канонізації воєнізовано-казармених принципів котрого та розповсюдження їх на всю систему шкільництва піддав цього педагога, що перебував на космополітичних позиціях, різкому осудові. Ще назве наш пересічний вчитель Василя Сухомлинського...

А кого ще назве наш вчитель, окрім Макаренка та Сухомлинського? За незначними винятками – нікого, і, до речі, не назве він не тільки Григорія Ващенка. Бо ж цілі неоціненні пласти української педагогічної думки, що вбирають у себе одвічну народну педагогіку, такі унікальні, світової значимості речі, як "Повчення Володимира Мономаха", далі –набутки козацької педагогіки, Гр. Сковорода, а вже в новітніх часах – вагомі педагогічні набутки таких наших національних світочів, як, крім згаданого К. Ушинського, Бориса Грінченка, Софії Русової, Івана Огієнка, Августина Волошина, Степана Сірополка – усі ці педагогічні розсипи, всі ці скарби, повторюю, лишаються ще невідомими для нашого вчителя...

Тому і маємо сьогодні такі жахливі хвороби національної пам'яті вже у масштабах усього українського суспільства, тому і живемо за ситуації все ще не розпрямленої, як слід, національної гідності...

Власне, для того й повертається Гр. Ващенко, аби допомагати будувати Українську державу, з високою мрією про яку він прожив усе своє життя.

Сердечно вітаючи всіх, хто присутній нині у цій залі, оголошую Установчий Всеукраїнський Конгрес педагогічних товариств ім. Гр. Ващенка відкритим.

9. Розмірковуючи про якості оратора, Цицерон писав: "...Оратор повинен володіти дотепністю діалектика, думками філософа, словами ледве не поета, пам'яттю законодавця, голосом трагіка, грою кращих лицедіїв".

На які здібності особистості оратора, що забезпечують ефективність публічного виступу, вказує Цицерон?

10. Які, на вашу думку, існують засоби розвитку ораторських здібностей?

11. Охарактеризуйте основні прийоми встановлення контакту з аудиторією у процесі публічного виступу. Як можна визначити, чи існує в оратора контакт з аудиторією?

12. Що спільного і відмінного між поняттями "дискусія", "полеміка", "дебати", "диспут"?

13. Які основні вимоги до поведінки полемістів? Які полемічні прийоми можуть використовуватися в ході дискусії?

14. Підготуйте текст наукового виступу за темою дослідження з урахуванням відповідних вимог до цього наукового жанру. Поміркуйте і дайте відповіді на такі питання: як уникнути хвилювання, поводити себе перед аудиторією, читати чи розповідати текст, користуватися жестами, як завоювати увагу і симпатії аудиторії.

Тема 3.3

Комп'ютерна презентація наукового виступу

Зміст

3.3.1. Інформаційна культура сучасного дослідника

3.3.2. Мета і ознаки електронної презентації наукового виступу.

3.3.1. Інформаційна культура сучасного дослідника

Динамізм глобальних змін у світі з його яскраво вираженою інформатизацією, тенденції розвитку українського суспільства з орієнтацією на широкоосвічену і гармонійну особистість

детермінують потребу усе більш широкого використання інформаційних технологій (мульти-медіатехнологій, Інтернет-технологій) у сфері освіти і науки. Відповідно до інноваційної освітньої парадигми поняття "навчити" – означає "навчити учитися", самостійно здобувати, аналізувати, інтерпретувати інформацію, прагнути до постійного вдосконалення, саморозвитку, самореалізації.

Серед дванадцяти стратегічних пунктів Середньострокової стратегії Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури на 2002 – 2007 роки, затвердженій на 31-й Генеральній конференції ЮНЕСКО у 2001 році увага акцентується на забезпеченні загального доступу до інформаційних і комунікаційних технологій, які в науковій літературі визначаються як сукупність методів, засобів зберігання, опрацювання, передавання, подавання різноманітних повідомлень і даних, які суттєво впливають на характер виробництва, наукових досліджень, освіти, культуру, побут, соціальні взаємини і структури.

Такі інновації вводяться насамперед з метою покращити підготовку мобільних фахівців XXI століття. Пояснення стосовно змін в освіті пропонуються у Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи (Париж, 1998). У документі зокрема зазначається, що нова інформаційна технологія не применшує потреби у викладачах, хоча видозмінює їх роль у навчальному процесі, основоположне значення набуває постійний діалог, що перетворює інформацію у знання і розуміння. Вищі навчальні заклади, спираючись на переваги і можливості, які надаються новими інформаційними і комунікаційними технологіями на засадах відкритості, рівноправності і міжнародного співробітництва повинні забезпечувати якість освіти шляхом участі у цих технологіях, розробці навчальних матеріалів і обміну досвідом, застосування інноваційних технологій у галузі викладання, підготовки кадрів, наукових досліджень, забезпечуючи таким чином, загальну доступність знань, створення нових форм навчального середовища, починаючи від засобів дистанційної освіти до повноцінних "віртуальних" вищих навчальних закладів і систем, здатних скорочувати відстань та розробляти високоякісні системи освіти з урахуванням культурної самобутності кожної країни.

На кардинальні зміни, що відбуваються у формі та змісті навчання на засадах інформаційних технологій, указує блискавичне насичення освітнього простору новими термінами і терміносполуками на позначення дистанційної форми навчання (distance learning, distance education і похідні online learning, online education, virtual education), учасників дистанційної освіти (virtual student, cyberlecturer, e-learner), на позначення інформаційної комп'ютерної мережі Інтернет (information superhighway, e-mail, web-page), віртуального розкладу занять (virtual timetable), електронних навчальних програм, матеріалів, лекцій та семінарів (cyberseminar, cyberlecture, online course, teleseminar, telecourse, electronically delivered digital materials), віртуальної грамотності (virtual literacy) тощо. Літера "е" в окремих вище наведених словах означає, що інформація циркулює в електронно-цифровій формі, ідеально пристосованій для комп'ютерів.

Отже, важливою рисою дослідника є інформаційна культура, комп'ютерна грамотність, вміння працювати з постійно оновлюваною електронною інформацією світового рівня, що зосереджена у всесвітній мережі Інтернет. До традиційних джерел пошуку інформації додалися нові on-line-джерела інформації: публікації в Інтернеті, електронні бібліотеки, Web-форуми, телеконференції, Web-сайти університетів, інформаційні агентства, електронні науково-педагогічні журнали.

Ефективним засобом формування культури наукового мовлення виступає відеозйомка фрагментів наукових семінарів, студентських конференцій з наступним аналізом поведінки доповідача. Зарекомендувала себе і форма обміну науковою інформацією зі студентами інших закладів з допомогою електронної пошти.

3.3.2. Мета і ознаки електронної презентації наукового виступу

Добре, коли науковий виступ супроводжується комп'ютерною презентацією. Так називають послідовність слайдів, на яких можуть бути текстові і візуальні матеріали (рисунки, фотографії, діаграми, музика, відеоролики). Текстові матеріали становлять *електронний текст*, писемне текстове

мовної. Не менш важливими є вміння вільно, нормативно послуговуватися національною науковою мовою в усіх її підстилях, представляти аналітико-синтетичну інформацію та адекватно викладати її як у письмовій, так і в усній формах.

Слайд 3. Сьогодення заaktuалізовує слова українського вченого І.Огієнка про те, що **"наука чужою мовою не пускає в людині глибокого коріння"**.

Витіснення державної мови "на периферію наукового життя", чужоземний інформаційно-культурний тиск детермінують недостатній автоматизм у володінні українською науковою мовою. Вадами наукового тексту залишаються численні стилістичні, орфографічні, пунктуаційні помилки.

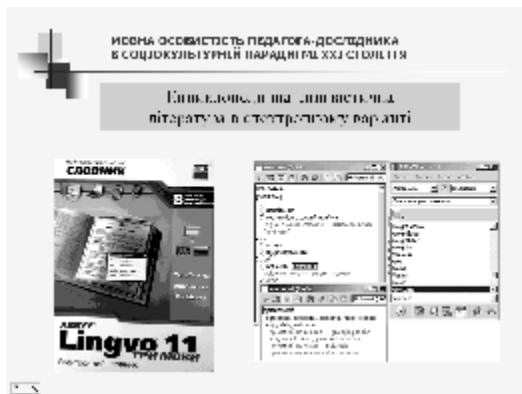
Слайд 4. Окреслимо тенденції, що впливають на мовну культуру сучасного педагога-дослідника, представимо шляхи формування означеної якості на прикладі авторського спецкурсу.

Слайд 5. Серед очевидних пріоритетів початку двадцять першого століття – культурологічний підхід до науково-дослідницької діяльності, інтегративність освіти з наукою, культурою, мистецтвом. В обґрунтованій відомим ученим-літературознавцем М. Бахтіним концепції *"людини культури"* переконливо доводиться, що *особистість – не замкнута й ізольована річ у собі; вона відкрита для світу людей, для спілкування, для діалогу.*

Слайд 6. Це значно розширює поняття **"наукового діалогу"**, що відображає цілеспрямовану, діяльну, активну позицію його учасників, внутрішній процес професійно-особистісного становлення, виступає стимулом самовдосконалення, саморозвитку та постійного оновлення.

Слайд 7. Розвиток мовної культури дослідника відбувається і технологічно. *"Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004 – 2010 роки", Міжгалузева науково-технічна програма "Інформація. Мова. Інтелект" (Слайд 8)* регламентують проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень у галузі лінгвістичної технології; створення системи Всеукраїнського лінгвістичного діалогу (інтелектуальних мовно-інформаційних систем нового покоління, нової енциклопедичної та лінгвістичної літератури, навчальних підручників в електронних варіантах).

Слайд 9 Українським мовно-інформаційним фондом в онлайн-мовному варіанті розроблена інтегрована лексикографічна система "Словники України", де представлені п'ять словників – орфографічний, транскрипцій, фразеологічний, синонімів, реєстрових слів);

Слайд 8 Створюється новий 20– томний тлумачний словник української мови (зараз є 18 томів). Таку інтелектуальну пошукову систему в Інтернеті планується спорядити акустичними функціями (засобами озвучення текстового матеріалу), ілюстративну частину буде розширено шляхом додавання медіафрагментів – графіки, анімації, відео тощо. Інформаційно–лінгвістична система Словника еволюціонуватиме і як дослідницька.

Слайд 10 Формування і реалізація творчих якостей майбутніх дослідників залежить від особистісних якостей викладачів, котрі мають поєднувати в собі наукову ерудицію, володіти сучасними освітніми технологіями, педагогічним професіоналізмом, оперативно реагувати на неперервно мінливі вимоги до професійної компетентності, знати і розуміти інтегративні процеси в науці й освіті, здійснювати їх взаємодію і синтез. Особистим прикладом (фундаментальною підготовкою, блискучим читанням лекцій, відомими широкому загалу читачів книгами, скрупульозним ставленням до проведення експериментальних досліджень, володінням секретами ефективного "живого" слова, "науковою іскоркою", тонким відчуттям наукового стилю, толерантністю старше покоління вчених мотивує самостійний пошук молодих дослідників.

Якісна риса – це діалогова взаємодія викладача–науковця і студента–дослідника. Саме науковий діалог допомагає формувати самостійність, відповідальність, відкритість, спонукає до розвитку мовленнєвих умінь представити власну думку в гармонії форми і змісту, зіставити її з думкою іншого автора, володіти реплікою і паузою, вербальними і невербальними засобами вираження спеціальних реалей, категорій і понять.

Слайд 11 Розкрити ці та інші питання, а також поглибити знання студентів і магістрів про науковий стиль української мови, розширити уявлення про українську наукову мову, опанувати технології роботи із сучасним українським науковим текстом передбачаємо у спецкурсі "Культура наукової української мови".

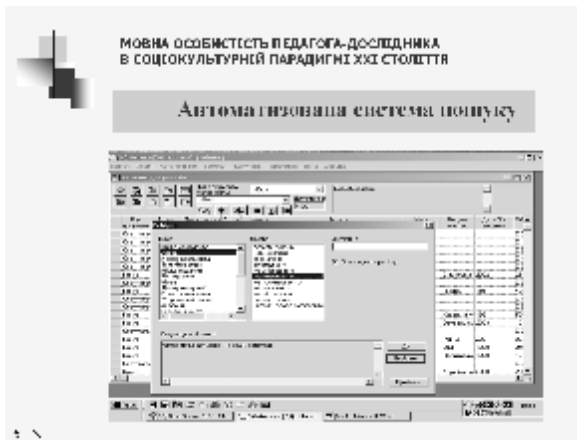
Слайд 12 Три змістові модулі спрямовуємо на набуття молодими дослідниками знань правил побудови і культури читання наукового тексту, особливостей конспектування, анотування та реферування наукових джерел, мовних засобів організації наукової інформації, обов'язкових вимог до оформлення цитат, списку використаних джерел, мовних кліше для написання рецензії та відгуку, композиційно–логічної побудови усної наукової доповіді.

Студенти вчаться працювати з навчальною, навчально–методичною, науковою, довідниковою літературою; здійснювати пошук і систематизацію наукової інформації, її інформаційно–пошукове, аналітико–критичне, творче прочитання,

Слайд 13–14 Сьогодні цей процес значно спрощується завдяки автоматизованій системі пошуку, де представлено:

- *електронний алфавітно–предметний покажчик;*
- *електронний систематичний каталог авторефератів;*
- *електронний каталог статей (книг) тощо.*

Набути основи бібліотечно–бібліографічної культури необхідно кожному досліднику.

Слайд 15. На заняттях пропонуємо різноманітні завдання і тренінги на формування мовно–дослідницької культури: вправи на переклад мовних формул з російської мови:

Слайд 16. Педагогічними умовами формування мовної культури студента–дослідника, я показує практика, є насамперед:

- Ø висока мовна культура викладача–наставника;
- Ø залучення студента до діяльності наукової лабораторії викладача;
- Ø орієнтація студента на розвиток сучасного стилю наукового мислення;
- Ø проблематизація змісту навчального матеріалу;
- Ø інформаційне забезпечення науково–дослідної роботи студента

Отже, майбутнє за креативною особистістю педагога–дослідника з виразними національними рисами, який стимулює потяг до істини, розвиває нестандартність і гнучкість мислення, прагнення до саморозвитку і самовдосконалення. Дякую за увагу.

Проблемно–пошукові завдання

1. Розробіть фрагмент виступу з проблем власного дослідження із залученням технічних засобів навчання.

2. Розробіть комп'ютерну презентацію з проблем власного дослідження.

3. Проаналізуйте наукову статтю і науковий виступ на одну й ту ж тему. У науковій статті знайдіть мовні засоби і охарактеризуйте їх смислове навантаження.

3.1. наукова стаття

Електронний навчально–методичний комплекс "Словесник" як засіб активізації самостійної роботи студентів–філологів

Аналізуються структура і змістове наповнення електронного навчально–методичного комплексу "Словесник", спрямованого на забезпечення активізації самостійної навчально–пізнавальної, науково–, пошуково–дослідної діяльності студентів, системи практик

на факультеті української філології педагогічного університету. Подається експертна оцінка запропонованого засобу.

(Актуальність теми) Важливою рисою вчителя української мови і літератури двадцять першого століття при незаперечній ролі його фундаментальної та психолого–педагогічної підготовки має стати інформаційна культура, комп'ютерна грамотність, вміння працювати з постійно оновлюваною електронною інформацією. Оволодіння основами інформаційно–комунікативних технологій і методикою їх використання забезпечує індивідуально–орієнтований підхід, сприяє вираженій мотивації до конструювання нових моделей навчальної діяльності.

(Ступінь дослідженості проблеми). На вдосконаленні наявного та створенні нового навчально–методичного, інформаційного забезпечення навчання у педагогічних ВНЗ в умовах кредитно–модульної системи організації навчального процесу наголошувалося в Лісабонській конвенції та Болонській декларації, у Середньостроковій стратегії Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури на 2002 – 2007 рр., на Всесвітньому Саміті з питань Інформаційного Суспільства (2003). Різноманітні аспекти навчання на основі інформаційних технологій розглядаються в публікаціях українських та зарубіжних дослідників (Р.Гуревич, М.Жалдак, М.Згуровський, Г.Козлакова, Н.Морзе, Є.Полат, Дж.Рассел, С.Сисоєва, П.Стефаненко, Р.Тайлер, С.Христочевський, О.Штиров, І.Щукіна та ін.). Дедалі більшу увагу шляхам впровадження інформаційно–комунікаційних технологій як ефективного засобу формування професійної компетентності приділяють вищі навчальні заклади.

Однак аналіз освітніх ресурсів Інтернету дав можливість виявити низку недоліків у цій галузі: на сьогодні поки що відсутній повноцінний комплекс інформаційних освітніх послуг (не є численними консультаційні Web–пункти, віртуальні бібліотеки); нечітко обґрунтовано переваги раціонального поєднання комп'ютеризованого навчання із традиційним; програмні засоби не завжди відповідають психолого–педагогічним вимогам.

(Мета і завдання статті) У межах статті висвітliamo окремі аспекти розробки і використання електронних навчальних книг як ефективного засобу формування професійної компетентності майбутніх педагогів, проаналізуємо структуру і змістове наповнення електронного навчально–методичного комплексу "Словесник" (далі – ЕНМК), запропонованого нами для активізації самостійної роботи студентів–філологів.

(Хід дослідження) Хоча електронні посібники все частіше використовуються в навчальному процесі, на сьогодні поки що не існує їх чіткого визначення. На думку дослідників (А.Кривошеєв, П.Підкасистий, О.Тищенко, С.Христочевський та ін.), такий навчальний засіб представляє собою програмно-методичний комплекс, що складається з конкретного навчального курсу або розділу і дозволяє самостійно чи з допомогою викладача опанувати такий курс [9; 10; 12; 15; 17; 18]. У своєму дослідженні ми користуємося тлумаченням цього поняття, яке подає С.Христочевський: "програмно-методичний засіб, що забезпечує можливість самостійно або з допомогою викладача опанувати навчальний курс чи його розділ" [17].

Як правило, електронні навчальні засоби будуються як набори слайдів і складаються із презентаційної частини, де міститься основна інформаційна частина, та вправ для визначення оцінки знань. Важливими вимогами побудови навчального засобу виступають повнота викладу, структурування матеріалу, забезпечення індивідуалізації, доступності, використання голосових і візуальних образів, організація зворотнього зв'язку (вправи, тести, діалоговий режим) тощо. З урахуванням вище зазначених положень в якості інформаційної підтримки навчально-пізнавальної, науково-, пошуково-дослідної діяльності, системи практик на факультеті української філології педагогічного університету нами було розроблено електронний навчально-методичний комплекс "Словесник" (далі – ЕНМК). Комплекс представлений на лазерному диску, містить Web-посібники "Український фольклор", "Вступ до слов'янської філології", "Мовне родинознавство", "Етнолінгводидактична культура вчителя-словесника", "Педагогічні ситуації в українській художній літературі", "Наукова робота студентів-філологів", що виступають відповідниками до існуючих авторських книг на паперових носіях, а також інформаційно-пошукова система "Традиційна культура Східного Полісся".

Мету впровадження такого комплексу вбачали в побудові цілісної системи інформаційного забезпечення взаємопов'язаних складових професійної підготовки – навчально-пізнавальної, науково-дослідної діяльності, комплексу практик – на засадах культурознавчого, особистісно-, компетентісно зорієнтованих підходів, удосконаленні насамперед інформаційної та дослідницької компетентності студентів-філологів.

Працюючи над розробкою ЕНМК, ми враховували загальні підходи вчених [1; 2; 3] щодо процесу створення комп'ютерних

засобів. Електронні посібники готувалися у вигляді локального web-сайта, який може бути легко завантажений в Інтернет у середовищі Macromedia Dreamweaver 4. Навчальний текстовий матеріал ЕНМК подано у форматі HTML у вигляді Web-сторінок. Це відкрита інформаційна система, збагачена гіпертекстовими посиланнями на відповідну сторінку цього ж або інших електронних навчальних засобів, статичними ілюстраціями, аудіофрагментами. Комп'ютерна розробка уможливило мобільне використання фрагментів різних посібників одночасно, хоча кожний з них є автономним.

Особливість комплексу ми передбачали у багаторівневому характері представленої інформації у культурологічному, регіональному, психолого-педагогічному, дослідницькому напрямках для бакалаврів, спеціалістів, магістрів, тісний взаємозв'язок між посібниками на основі гіперпосилань, відкритість оболонки для внесення змін у навчальний матеріал, якість пізнавальної інформації, її естетична цінність, що сприяє мотивації навчання і формуванню інтересу до виконання завдань пошуково-дослідницької діяльності, розрахованість на користувача зі шкільною комп'ютерною грамотністю. До того ж електронні книги варіативні у виконанні: цим засобом можна надати зручної для читання форми, кольору фону, букв, при потребі роздрукувати певну частину тексту.

Web-практикуми *"Український фольклор"* (для студентів 1 курсу), *"Вступ до слов'янської філології"* (для студентів 2 курсу) *"Етнолінгводидактична культура вчителя-словесника"* (для студентів 3 курсу) містять Web-сторінки, де представлено програми відповідних навчальних курсів, літературні та Інтернет-джерела, модулі, зміст яких реалізується у відповідних темах, систему тестових, контрольних, творчих, проблемних завдань, словник термінів, тематику наукових робіт.

Web-посібник *"Мовне родинознавство"* як додаток до спецкурсу *"Етнолінгводидактична культура вчителя"* побудований з урахуванням ідеї взаємопов'язаного вивчення мови і культури на основі діалогу мов і культур: наповнений регіональним лінгвокраєзнавчим матеріалом, багатоваріантними формами контролю навчальних досягнень і сприяє, як показала дослідна робота, формуванню лінгвокультурознавчої компетенції майбутнього педагога.

Web-сторінки Web-практикуму *"Педагогічні ситуації в українській художній літературі"* (для студентів 3–5 курсів) з літературним матеріалом (фрагменти із творів української художньої літератури XIX – XX століть, де знайшли відображення проблеми шкільної освіти) насичували системою завдань і запитань, які орієнтують студентів на глибоке осмислення педагогічних ситуацій і

спрямовані на формування культури педагогічного спілкування: поміркувати над психологією спілкування між учителем і учнями, навчитися виявляти педагогічні закономірності, обґрунтовувати власні позиції щодо вирішення різноманітних педагогічних ситуацій на основі прочитаного тексту.

У тісному взаємозв'язку з попередніми складовими ЕНМК був представлений електронний посібник *"Наукова робота студентів-філологів"* (для студентів 1–5 курсів, магістрантів). На Web-сторінках подано особливості виконання й оформлення наукових робіт із сучасної української літературної мови, історії української літератури, методики викладання української мови і літератури, мова і стиль досліджень.

Інформаційно-пошукова система "Традиційна культура Східного Полісся" створювалася з урахуванням існуючого досвіду українських та російських навчальних закладів: фольклорно-етнографічного курсу "Засік" Кіровоградського ДПУ, інформаційно-пошукової системи "Етнографія народів Росії" Санкт-Петербурзького ДУ, інформаційно-пошукових систем "Традиційна культура Російської Півночі", "Етнографічна діяльність музеїв Росії". У запропонованій системі представлено комплекс навчально-організаційних і навчально-методичних матеріалів для проведення фольклорної, діалектологічної, етнографічної та педагогічної практик. Web-сторінки містять програми цих практик і методичні рекомендації до їх проведення. Система збагачена елементами аудіовізуальної інформації, представленої у формі фотографій, народних пісень, зокрема Сумщини.

Експертне оцінювання допомогло здійснити подальшу ґрунтовну корекцію змісту книг, вдосконалити їх комп'ютерну презентацію. Експертизу електронних книг здійснювали викладачі і вчителі української мови і літератури. Викладачі інформатики оцінювали наявність діалогового режиму спілкування, підтримку броузерами, функціональність, простоту навігації, швидкість завантаження, відповідність рівню комп'ютерної техніки, наявності в навчальному закладі, дизайн-ергономіку, типи модулів навчального матеріалу (текстові модулі, гіпертекстові посилання, статичні ілюстрації, відео- і аудіофрагменти); модулі діагностики знань, систему багаторівневої допомоги. Експерти внесли пропозиції вдосконалити систему навігації та контролю, уникнути зайвих гіперпосилань, подавати невеликі порції інформації, розміщені у 2–3 екрани, зауважили на тому, щоб назви електронних файлів співпадали з назвами тем розділів.

Викладачі–психологи оцінювали психологічний супровід (урахування індивідуальних і вікових особливостей, вплив на розвиток професійної компетентності), мову (науково доцільну, зрозумілу), діалоговий режим спілкування, дизайн–ергономіку (читабельність інформації, комфортність (простоту) у використанні, естетику (поєднання фону і кольору шрифту), технічне забезпечення (швидкість завантаження, пошуку відповідної інформації, забезпечення гіпермедійності).

(Висновки). Загальна оцінка придатності електронних книг була позитивною. Використання ЕНМК дозволило викладачам і вчителям доповнити процес викладання навчальних дисциплін комп'ютерними технологіями, підвищити власну інформаційну культуру; студентам – отримати додатковий засіб інформації, поліпшити якість навчання, удосконалити професійну компетентність. Використання ЕНМК, як виявило опитування респондентів, сприяло формуванню умінь самостійного набування знань, здійснення інформаційної, навчальної, дослідницької діяльності, удосконаленню практичних навичок оперування комп'ютерними засобами навчання в ході засвоєння філологічних знань.

Презентація тексту на локальних серверах, у відкритому освітньому просторі (ЕНМК "Словесник" представлений на освітньому порталі "Діти України" (<http://www.children.edu-ua.net>) та в електронній бібліотеці Тернопільського НПУ (<http://www.tnpu.edu.ua>.) спонукала більшу кількість користувачів (учнів профільних класів, учителів, студентів) працювати з навчальним матеріалом. Зокрема, поданий матеріал, за відгуками з електронної пошти, дозволив вчителям і викладачам різних регіонів України збагатити навчальні заняття і дослідницьку роботу.

Продовжуючи вдосконалення ЕНМК "Словесник", плануємо уникнути низки недоліків у комплектуванні електронних навчальних курсів: не завжди вдало підібрані елементи дизайну, нечіткі розміри шрифтів, які повинні спеціально впроваджуватися у програму технічної реалізації такого видання, не послідовно враховуються індивідуально–психологічні аспекти спілкування з такими книгами. Дослідно–експериментальна робота підтвердила також потребу впровадження в систему професійної підготовки майбутнього вчителя–словесника предметної інформатики, вивчення і використання спеціальних засобів інформаційних технологій, найбільш характерних для педагогічної галузі.

(Перспективи дослідження). Досвід використання нових інформаційних технологій дозволив виокремити ті напрями роботи, які потребують удосконалення: необхідність активізації формування

комплексної комп'ютерної діагностики, упровадження елементів комп'ютерної психології, комп'ютерної дидактики, комп'ютерної етики, оперативної та об'єктивної оцінки теоретичних знань і практичних умінь студентів, підвищення зацікавленості у студіюванні навчального матеріалу; розвитку здібностей, стимулювання науково-пошукової діяльності.

Список використаних джерел:

1. *Аверин Д. В.* Размышление об электронных учебниках // Мир русского слова. – 2002. – №1. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <<http://www.learning-russian.gramota.ru/journals.html>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
2. *Беспалько В.П.* Теория учебника: Дидактический аспект. – М.: Педагогика, 1988. – 161 с.
3. *Чернилевский Д.В.* Дидактические технологии в высшей школе: Учебн. пособие для вузов. – М.: ЮНИТО–ДАНА, 2002. – 437 с.

3.2. Науковий виступ

Електронний комплекс "Словесник" як засіб активізації самостійної роботи студентів

Важливою рисою вчителя при незаперечній ролі його фундаментальної та психолого-педагогічної підготовки має стати інформаційна культура, комп'ютерна грамотність, уміння працювати з постійно оновлюваною електронною інформацією, зокрема з електронними посібниками.

В якості інформаційної підтримки на факультеті української філології педагогічного університету нами було впроваджено електронний навчально-методичний комплекс "Словесник".

Комплекс містить Web-посібники "Український фольклор", "Вступ до слов'янської філології", "Мовне родинознавство", "Етнолінгводидактична культура вчителя-словесника", "Педагогічні ситуації в українській художній літературі", "Наукова робота студентів-філологів", що виступають відповідниками до існуючих авторських книг на паперових носіях, а також інформаційно-пошукову систему "Традиційна культура Східного Полісся".

Мету впровадження такого комплексу вбачали в побудові цілісної системи інформаційного забезпечення взаємопов'язаних складових професійної підготовки – навчально-пізнавальної, науково-дослідної діяльності, комплексу практик – на засадах культурознавчого, особистісно-, компетентісно-орієнтованих підходів, удосконаленні насамперед інформаційної та дослідницької компетентності студентів-філологів.

Опанування курсів становило певну систему, де кожен елемент: лекції – практичні – колективна та індивідуальна самостійна науково–дослідницька робота – виконував певну практичну функцію підготовки майбутнього вчителя–словесника до педагогічної діяльності. В основі викладу тем враховувалися принципи наступності, професіоналізації, діалогізації, етнокультурознавчого підходу, єдності навчання і виховання.

Навчальний текстовий матеріал подано у форматі HTML у вигляді Web–сторінок. Це відкрита інформаційна система, збагачена гіпертекстовими посиланнями на відповідну сторінку цього ж або інших електронних навчальних засобів, статичними ілюстраціями, аудіофрагментами. Комп'ютерна розробка уможливило мобільне використання фрагментів різних посібників одночасно, хоча кожний з них є автономним.

Web–практикуми *"Український фольклор"* (для студентів 1 курсу), *"Вступ до слов'янської філології"* (для студентів 2 курсу) *"Етнолінгводидактична культура вчителя–словесника"* (для студентів 3 курсу) містять Web–сторінки, де представлено програми відповідних навчальних курсів, літературні та Інтернет–джерела, модулі, зміст яких реалізується у відповідних темах, система тестових, контрольних, творчих, проблемних завдань, словник термінів, тематику наукових робіт.

Web–посібник *"Мовне родинознавство"* як додаток до спецкурсу *"Етнолінгводидактична культура вчителя–словесника"* був побудований з урахуванням ідеї взаємопов'язаного вивчення мови і культури на основі діалогу мов і культур: наповнений регіональним лінгвокраєзнавчим матеріалом, багатоваріантними формами контролю навчальних досягнень і сприяв, як показала дослідна робота, формуванню лінгвокультурознавчої компетенції, стимулював мисленнєво–мовленнєву діяльність майбутнього педагога.

Web–сторінки Web–практикуму *"Педагогічні ситуації в українській художній літературі"* (для студентів 3–5 курсів) з літературним матеріалом (фрагменти з творів української художньої літератури XIX –XX століть, в яких знайшли відображення проблеми шкільної освіти) насичували системою завдань і запитань, які орієнтують студентів на глибоке осмислення педагогічних ситуацій і спрямовані на формування культури педагогічного спілкування.

На Web–сторінках електронного посібника *"Наукова робота студентів–філологів"* подано особливості виконання й оформлення наукових робіт із сучасної української літературної мови, історії української літератури, методики викладання української мови і літератури, мова і стиль досліджень.

Електронні книги були варіативними у виконанні: їм можна було надати будь-якої зручної для читання форми, кольору фону, тексту, розміру шрифту, при потребі роздрукувати частину чи весь посібник у цілому.

В інформаційно-пошуковій системі *"Традиційна культура Східного Полісся"* представлено комплекс навчально-організаційних і навчально-методичних матеріалів для проведення фольклорної, діалектологічної, етнографічної та педагогічної практик. Web-сторінки навчальних практик містять програми цих практик і методичні рекомендації до їх проведення. Система збагачена елементами аудіовізуальної інформації, представленої у формі фотографій, народних пісень, зокрема Сумщини.

Експертне оцінювання, яке проводили викладачі-філологи, педагоги, вчителі української мови і літератури, інформатики і психологи, допомогло здійснити подальшу ґрунтовну корекцію змісту книг, вдосконалити їх комп'ютерну презентацію.

Презентація тексту на локальних серверах, у відкритому освітньому просторі спонукала більшу кількість користувачів (учнів профільних класів, учителів, студентів) працювати з навчальним матеріалом.

Замість післямови

В Українській державі ХХІ століття нарешті актуалізується нагальна потреба у фахівцях-дослідниках як повновартісних україномовних особистостях. Професійно майстерним можна вважати педагога, котрий має не лише глибокі спеціальні знання, а й отримав ґрунтовну мовно-комунікативну підготовку, гармонійно поєднує освіченість, професіоналізм, моральну вихованість. Це означає практичне й усвідомлене володіння всіма нормами сучасної української літературної мови, наявність умінь будувати дискурс ділової комунікації, правильно, переконливо, виважено структурувати власні висловлювання.

Ефективними шляхами розвитку мовної культури педагога-дослідника можуть стати наступні: формування ставлення до професійної діяльності як творчого процесу; позитивна мотивація на оволодіння нормами української літературної мови, жанрами наукового стилю, знаннями з текстології (інвекції, диспозиції, елокуції); розвиток умінь свідомо й відповідально ставитися до рідного слова, власної вимови, письмової культури (вдумливе читання наукової літератури, запис цікавих думок, вивчення напам'ять афоризмів); систематичне розширення інформаційного, практичного обсягу знань з мови (читання фахових газет і журналів, постійне користування спеціальними енциклопедичними і термінологічними словниками та довідниками); удосконалення практики публічних виступів з фахової тематики на наукових конференціях.

Майбутнє за креативною особистістю дослідника з виразними національними рисами.

ДОДАТКИ

Пропоновані види самостійної роботи

1. Конспект наукової статті з фахової проблематики.
2. Укладання словника термінів з теми наукового дослідження.
3. Підготовка і проведення дискусії “Якою, на ваш погляд, повинна бути сучасна українська педагогічна термінологія: прагматичною, інтернаціональною чи національною?”
4. Мовностилістичний аналіз наукового тексту.
5. Мовностилістичний аналіз науково-навчального тексту.
6. Мовностилістичний аналіз науково-популярного тексту.
7. Анотація фахової статті, книги, підручника, курсової, дипломної, магістерської роботи.
8. Презентація наукового інформаційного продукту.
9. Складання програми публічного обговорення дипломної (магістерської) роботи однокурсника.
10. Обґрунтування назви наукового тексту (статті, курсової, дипломної, магістерської роботи).
11. Створення плану презентації авторської наукової роботи.
12. Редагування наукового тексту.
13. Рецензування наукового тексту.
14. Підготовка звіту про опрацьовані джерела наукової інформації.
15. Складання конспекту статті, книги, підручника, курсової, дипломної, магістерської роботи.

Контрольна робота **"Аналіз наукового тексту"**

Етапи аналізу тексту:

- визначення підстилю і жанру;
- обґрунтування мети і завдання тексту;
- з'ясування ознак тексту, ілюстрування текстовим матеріалом;
- висновок про відповідність тексту вимогам до наукової комунікації.

Запитання до заліку

Про функціонування державної мови в науковій сфері.

Вимоги до особистості науковця

Мовна особистість науковця.

Діалогова позиція наукового наставника.

Етика і соціальна відповідальність ученого

Стан мовної наукової культури.

Основні соціальні фактори впливу на формування української мовної особистості педагога–дослідника.

Мовнокомунікативна компетенція молодого дослідника.

Мовно–термінологічна компетенція молодого дослідника.

Роль інформаційно–комп'ютерних технологій у формуванні професійних компетенцій викладача–дослідника.

Мовно–інформаційна компетенція педагога–дослідника.

Лексикографічна компетенція педагога–дослідника.

Основні функції та різновиди наукового стилю.

Основні жанри наукових досліджень.

Традиційні стильові ознаки.

Фонетико–інтонаційні особливості усної форми наукового стилю.

Лексичні засоби наукового стилю.

Наукова і технічна термінологія. Основні вимоги до термінів. Особливості синонімії в термінології. Відмінність професіоналізмів від термінів і професійних жаргонізмів.

Засоби увиразнення наукового викладу: епітети, порівняння, метафора, іронія, трансформація усталених зворотів.

Фразеологізована термінологія і кліше.

Словотворчі елементи в термінах.

Морфологія наукового стилю.

Особливості уживання займенників у науковому стилі.

Уживання стійких дієслівно–іменникових сполук у науковому стилі.

Використання дієслівних форм у наукових текстах.

Функціональний діапазон сполучників і прийменників у науковому стилі.

Стилістична функція різних видів простого і складного речення.

Форми передачі чужої мови (пряма, непряма мова, цитата) у науковому тексті.

Діяльність Наукового товариства імені Тараса Шевченка: формування української наукової термінології.

Долі видатних учених–педагогів.

Розвиток української наукової мови на сучасному етапі.

Роль і місце лексикографії в розвитку наукової української мови.

Правила побудови наукового тексту.

Культура читання наукового тексту.

Спільне і відмінне між текстом наукової статті та анотацією, рефератом і рецензією.

Мовні кліше для підготовки реферату наукового джерела.

Основні компоненти наукової статті.

Мовні засоби організації наукової інформації в науковій статті.

Шляхи наукового пошуку та аналізу обраної теми.

Компіляція і плагіат: етичні межі.

Бібліографічний опис. Перелік умовних позначень.

Посилання. Цитування. Обов'язкові вимоги до оформлення цитат у науковій роботі.

Оформлення списку використаних джерел.

Оформлення електронних інформаційних ресурсів.

Відгук і рецензія на наукову роботу.

Мовні кліше для написання рецензії.

Композиційно–логічна побудова усної наукової доповіді, повідомлення, виступу.

Основні структурні елементи виступу.

Лексико–граматичні конструкції у науковій доповіді.

Правила коректного ведення дискусії. Наукова полеміка.

Суперечка як основа професійної дискусивно–полемічної мови.

Роль "рецензента" на прес–конференції.

Комп'ютерна презентація наукового виступу.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

АДРЕСАНТ – один із комунікантів; той, хто породжує висловлення, тобто мовець або автор тексту. У дискурсі відбувається розщеплення адресанта на реальну особистість того, хто породжує повідомлення; функцію адресанта (автора) як відображення в тексті його світогляду, оцінок, позицій і сприйняття такої функції реальним адресатом.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.14.

АДРЕСАТ – один із комунікантів, на якого спрямована й розрахована мовленнєва дія того, хто породжує висловлення, тобто співрозмовник або читач, реципієнт повідомлення. Залежно від способу адресованості реальний адресант може бути конкретним, груповим або масовим за умови адресованості будь-кому.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.15-16.

БАГАТСТВО МОВЛЕННЯ – одна з якостей мовлення, ознака високої мовної компетенції людини. Багатство мовлення полягає у використанні великої кількості мовних одиниць (слів, словосполучень, речень), різних за смислом і будовою, відсутності невиправданих повторень слів, однотипних синтаксичних конструкцій. Багатство мовлення пов'язане із змістовністю, послідовністю, точністю, виразністю, доречністю, правильною інформацією (усної чи писемної), які формуються на основі літературної мови як акумулятора людських знань.

Словник-довідник української лінгводидактики. Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентиліук. – К.: Ленвіт. 2003. – С.20.

ВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ – цілеспрямована лінгвопсихоментальна діяльність адресанта й адресата у процесі інформаційного обміну та впливу на співрозмовника за допомогою знаків природної мови. Інформаційний обмін передбачає передачу різних змістів: денотативного, конотативного, прагматичного, естетичного і т. ін. – і спонукає до певної «відповідної» дії. Вплив адресата має на меті коригування його актуальної поведінки, зміну структур і сценаріїв свідомості, психологічних станів, оцінок тощо.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.58.

ВИРАЗНІСТЬ МОВЛЕННЯ – комунікативна якість писемного чи усного мовлення. Полягає в доборі мовленнєвих одиниць (слів, речень), що найточніше, оригінально, переконливо передають думку висловлювання, привертають увагу читачів або слухачів, впливають на їхні емоції та почуття. В основі В.м. лежить деяка незвичність, новизна, своєрідність.

Словник-довідник української лінгводидактики. Навчальний посібник / Кол. Авторів за ред. М.Пентилюк. – К.: Ленвіт. 2003. – С.28.

ВНУТРІШНЄ МОВЛЕННЯ (ЕНДОФАЗІЯ) – механізм розумової діяльності людини; беззвучне мовлення, основними функціями якого є опрацювання й усвідомлення інформації, планування програми майбутнього мовленнєвого висловлювання.

Выготский Л.С. Мышление и речь // Собр. соч. – М., 1982.; Лурия А.Р. Язык и сознание / Под ред. Е.Д.Хомской. – Ростов-н/Д., 1998.; Синиця І.О. Психологія усного мовлення учнів 4-8 класів. – К., 1974.

ВНУТРІШНІЙ ЛЕКСИКОН – вербалізована частина етносвідомості чи свідомості носія мови, організований упорядкований фонд номінативних одиниць і знань, які вони позначають.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.68.

ВОЛОДІННЯ МОВОЮ – вміння виражати заданий зміст різними способами; розрізняти зовнішньо схожі, але різні за значенням висловлювання і знаходити спільне значення у зовнішньо різних висловлюваннях; відрізняти правильні мовні структури від неправильних; вибрати з усіх можливих мовних засобів такий, який найбільшою мірою відповідає соціальним, територіальним та іншим особливостям ситуації спілкування і з найбільшою повнотою виражає особистісні характеристики її учасників.

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.14.

ГІПЕРТЕКСТ – 1) особливий метод побудови інформаційних систем, що забезпечує прямий доступ до інформації на підставі логічного зв'язку між її блоками; 2) система представлення текстової та мультимедійної інформації у вигляді мережі пов'язаних між собою

текстових й інших файлів, яка застосовує нелінійний, асоціативно-фрагментарний і сітковий принципи репрезентації інформації; 3) особливий універсальний інтерфейс, що характеризується високим ступенем інтерактивності.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.86.

ГРАМАТИЧНІ НОРМИ – поділяються на морфологічні (правильне вживання морфем) і синтаксичні (усталені зразки побудови словосполучень, речень).

Шевчук С.В. Українське ділове мовлення: Навч. посібник. – К.: Літера, 2000. – С.6.

ДИСКУРС – сукупність взаємопов'язаних висловлювань (текстів), що реалізуються в певних соціально-культурних, часових і просторових умовах з урахуванням діяльності учасників комунікації (адресата й адресанта); процес вербального й невербального спілкування. Мінімальною одиницею Д. є мовленнєвий акт. ою мовою.

Зеленько А.С. Українська енциклопедія юного філолога (мовознавця).- Луганськ, 2000. Штерн І.Б. Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. – К., 1998. Єрмоленко С.Я., Бирик С.П., Тодор О.Г. Українська мова Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – К., 2001.

ДИСКУСІЯ – усна (або писемна) форма організації мовлення, у процесі якої розглядаються протилежні точки зору; комунікативна взаємодія групи учнів, що організовується для обміну думками, обговорення спірного питання.

Форми навчання в школі: Кн. для вчителя / Ю.І.Мальований, В.Є.Римаренко, Л.П.Вороніна та ін.; За ред. Ю.Мальованого.-К, 1992. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник. Кол. авторів за ред. М.І.Пентиліюк. – К.: Ленвіт, 2003.

ДИСПУТ – форма організації попередньо підготовленого публічного обговорення складного суперечливого питання (про переглянутий кінофільм, виставу тощо), у ході якої наявні різні (іноді протилежні) погляди. Диспутом називають форму навчання (урок), що будується на основі заздалегідь підготовленої дискусії й передбачає обговорення складного питання. Мета диспуту – надати можливість колективно пройти шляхом пошуку істини.

Томан Іржі. Мистецтво говорити. – К., 1989. Форми навчання в школі: Кн. для вчителя / За ред. Ю.І.Мальованого.- К., 1992.

ДІАЛОГ – форма мовлення; ситуаційно зумовлене спілкування двох або кількох осіб. комунікативні ролі яких інверсуються (мовець стає адресантом, а адресат перетворюється на мовця, адресатом якого є перший мовець), за умови визнання учасниками спілкування спільної мети й напрямку комунікації.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.128.

ДІЄВІСТЬ МОВИ – комунікативна якість такої мови, що спонукає адресата до зміни поведінки – зовнішньої (вчинків, дій) чи внутрішньої (думок, поглядів, настроїв).

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.17.

ДОРЕЧНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови; добір, організація мовних засобів, що роблять мову відповідною меті, умовам.ситуації спілкування. Розрізняють доречність *стильову, контекстуальну, ситуативну, особистісно-психологічну.*

ДОРЕЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ – неодмінна ознака стилістично досконалого, довершеного, бездоганного за своїм змістом і структурою мовлення, яка найбільше відповідає тій конкретній ситуації, за якої і задля якої реалізується мовлення.

Дудик П.С. Стилістика української мови Навчальний посібник. – К.: Вид. центр „Академія”, 2005. – С. 355.

ДОСТАТНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови, яка виражає поняття кількості мовної інформації і відповідає вимогам певного функціонального стилю літературної мови, логічній завершеності думки.

Дудик П.С. Стилістика української мови Навчальний посібник. – К.: Вид. центр „Академія”, 2005. – С. 355.

ДОСТУПНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови; здатність даної форми мови бути зрозумілою комунікантам, полегшувати сприйняття вираженої інформації; відповідність повідомлення комунікативній сприйнятливості.

Дудик П.С. Стилістика української мови Навчальний посібник.

– К.: Вид. центр „Академія”, 2005. – С. 355.

ДОЦІЛЬНІСТЬ МОВИ – комплекс комунікативних якостей, який виникає у процесі спілкування. Доцільність зумовлюється мовною свідомістю, функціональними стилями, соціальними ролями, ситуацією спілкування, різноманітністю комунікативних завдань та умов.

Дудик П.С. Стилістика української мови Навчальний посібник.

– К.: Вид. центр „Академія”, 2005. – С. 355.

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ – ознака інтенсифікації значення слів за шкалою зменшення чи збільшення денотативних і конотативних ознак. Зокрема. Логічного змісту. Оцінок й емотивності. Експресивність переважно пов'язується з різними видами оцінок й емоціями суб'єкта мовлення й виступає засобом вираження тексту. Експресивність у цьому значенні вважається ширшою за емоційність за рахунок експресивізації логічних компонентів.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.140.

ЕМОЦІЙНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови, що виражає індивідуальний лад почуттів, переживань, настроїв, суб'єктивне ставлення особистості до висловлюваного, уникання експресивного дисонансу.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.143.

ЕСТЕТИЧНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови; оптимальний відбір й організація відповідно до комунікативних умов і завдань самого змісту, оптимальне мовне оформлення змісту, гармонія та цілісність тексту, якісність його зовнішнього оформлення у писемній формі і виконання в усній.

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.11.

ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАЦІЇ – комунікативний параметр, що визначає досягнення комунікативного співробітництва (кооперації) між адресантом й адресатом і спрямований на такий спосіб організації концептуальної структури тексту, який сприяє розумінню тексту з мінімальними зусиллями для читача.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.152.

ЗМІСТОВНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови, що визначається інформаційним наповненням висловлюваного, відповідністю його темі повідомлення.

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.24.

ЗМІСТОВНІСТЬ МОВЛЕННЯ – глибоке осмислення теми й головної думки висловлювання, докладне ознайомлення з наявною інформацією цієї теми; різнобічне та повне розкриття теми, уникнення зайвого.

Шевчук С.В. Українське ділове мовлення: Навч. посібник. – К.: Літера, 2000. – С.12.

ІДЮЛЕКТ (від гр. *idios* – свій, своєрідний, особливий і (діалект), індивідуальний стиль – сукупність формальних і стилістичних особливостей, характерних для мови окремої людини. Властиві кожному мовцеві манера висловлюватись, спілкуватись у різних ситуаціях, своєрідний словник.

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.24.

ІНТЕНСИВНІСТЬ МОВЛЕННЯ (від лат. *intensio* – напруження, посилення) – сила вимови звуків, слів, мовних тактів, що залежить від амплітуди коливань голосових зв'язок і пов'язана з особливостями мовного дихання.

Краткий психологический словарь / Сост. Л.А. Карпенко; Под общ. ред. А.В.Петровского. – М.: Политиздат, 1985. – С.121.

КОМУНІКАНТ – особистість, яка здійснює комунікативний акт передачі інформації або сприймає й інтерпретує її.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.232.

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ – здатність мобілізувати різноманітні знання мови (мовну компетенцію), паравербальних засобів, ситуації, правила норм спілкування у відповідних контекстах чи ситуаціях. Комунікативна компетенція передбачає володіння не лише знаннями, а й уміннями й навичками

побудови інтенційно-стратегічної програми комунікації, дотримання її і контролю за нею у процесі спілкування; орієнтації на співрозмовника, передбачення його реакції; вибору мовних і паравербальних засобів комунікації і їхнього декодування; подолання комунікативних перешкод, усунення комунікативних шумів, виходу із комунікативного цейтноту тощо. К.к. складається з мовленнєвої компетенції (уміння застосовувати знання мови на практиці, користуватися мовними одиницями), мовної компетенції (знання одиниць мови та правил їх поєднання), предметної компетенції (уміння на основі активного володіння загальною лексикою відтворювати в свідомості картину світу), прагматичної компетенції (здатність до здійснення мовленнєвої діяльності, зумовленої комунікативною метою, до вибору необхідних форм, типів мовлення, урахування функціонально-стильових різновидів мовлення).

Словник-довідник з української лінгводидактики. Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентиліук. – К.: Ленвіт. 2003. – С.69.; Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.233.

КОМУНІКАТИВНИЙ НАМІР (ІНТЕНЦІЯ) – конкретно визначена мета висловлювання мовця, що є регулятором мовленнєвої поведінки партнерів. На визначення комунікативних намірів впливають мотивація, потреба, умови ситуації та ін.

Словник-довідник української з лінгводидактики. Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентиліук. – К.: Ленвіт. 2003. – С.72.

КОМУНІКАТИВНІ ЯКОСТІ МОВИ – реальні властивості, характеристики її змістового наповнення і формального вираження, що складаються на основі певних типів відношень (“мова – мовлення”, “мова – мислення”, “мовлення – дійсність”, “мова – людина (адресат)”, “мова – умови спілкування” та ін.). Розрізняють такі комунікативні якості мови: *правильність, точність, логічність, чистота, образність, виразність та ін.*

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.25.

КОМУНІКАЦІЯ (від лат. *communicatio* – спілкуюсь з кимось) – спілкування, передача інформації, думок, почуттів, волевиявлень людини. Розрізняють міжособистісну, масову комунікацію – за типом відношень між учасниками; мовленнєва (письмова й усна) – за

засобом; в) паралінгвістична (жести, міміка); г) речово-знакова (продукти виробництва, образотворчого мистецтва та ін.).

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.//

КОНТАКТНЕ (ОСОБИСТІСНЕ) СПІЛКУВАННЯ – це таке спілкування, у процесі якого в людини, яка вступає в контакт, проявляється доброта як якість її особистості. Основна мета особистісного спілкування – забезпечення існування і представлення його внутрішнього світу, а тим самим і особистості. В умовах контактного спілкування виробляються специфічні межі не лише зовнішньої поведінки, а й „дозволеного” та „очікуваного” в цій групі розкриття внутрішнього світу особистості на межі її суверенності.

Загальна психологія: Навч. посібник / О.Скрипченко, Л.Долинська, З.Огороднійчук та ін. – К.: „А.П.Н.”, 2002. – С.399.

КОНТЕКСТ – сукупність умов висловлювання. Контекст може бути явним (експліцитним) – вербальним і невербальним, таким, що підлягає спостереженню, прихованим (імпліцитним), таким, що не підлягає безпосередньому спостереженню. У процесі навчання мови необхідно враховувати обидва види контексту: аналізувати мовні одиниці у взаємозв'язку та взаємозумовленості, з урахуванням ситуації спілкування, розуміти прихований зміст висловлювання.

Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224.; Словник-довідник з української лінгводидактики. Навчальний посібник / Кол. Авторів за ред. М.Пентиліук. – К.: Ленвіт. 2003. – С.73.

КРЕАТИВНІСТЬ – 1) мовна здатність людини породжувати і розуміти безкінечну кількість висловлень з огляду на кінцеве число мовних засобів; 2) принцип залучення нової інформації, отримання нових знань і створення нових позначень цих знань.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.269.

КУЛЬТУРА – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених усіма видами перетворюючої діяльності людини і суспільства.

Мойсеюк Н.С.Педагогіка.Навчальний посібник. 4 –е видання, доповнене, К., 2003.

КУЛЬТУРА МОВИ – наука, що вивчає функціонування мови з суспільстві з погляду її нормативності й передбачає правила користування літературною мовою: правила вимови, наголошення, слововживання, формотворення, побудови словосполучень і речень. К.м. сприяє реальному втіленню в мовній практиці норм літературної мови, проведенню цілеспрямованої мовної політики. К.м. вивчає якості мовлення, забезпечує розвиток комунікативних умінь і навичок учнів, засвоєння таких якостей мовлення, як точність, логічність, чистота, виразність, образність та ін.

Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика. - К.: Вежа, 1994.

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ – дотримання літературних норм вимови, наголошення, слововживання, побудови словосполучень, речень, текстів; нормативність усної й писемної мови, що виражається в її правильності, точності, ясності, чистоті, логічності, доречності, виразності, а також у різноманітності граматичних конструкцій, багатстві словника, дотриманні в писемному мовленні орфографічних і пунктуаційних норм.

Пентиліук М.І. Культура мови і стилістика. - К., 1994

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ НОРМИ – норми вживання слів і фразеологізмів у властивому їм значенні і норми сполучуваності слів і фразеологізмів з іншими словами в реченні.

Словник – довідник з культури української мови / Д.Гринчишин, А.Капелюшний, О.Сербенська, З.Терлак. – К.: Знання, 2004. – С.11.

ЛЕКСИЧНІ НОРМИ – узагальнене вживання словесних одиниць у відповідному значенні.

Єрмоленко С.Я., Биби́к С.П., Тодор О.Г. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – С.107.

ЛІТЕРАТУРНА МОВА – 1. Наддіалектна, унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, яка характеризується поліфункціональністю, стилістичною диференціацією і тенденцією до регламентації. Літературна мова обслуговує основні сфери діяльності, культурні потреби народу. 2. Це найдосконаліша форма загальнонародної мови, яка відзначається високим ступенем нормативності і має розгалужену систему функціональних стилів.

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.34.

МИЛОЗВУЧНІСТЬ – здатність фонетичної системи мови створювати мелодійність звучання. Милозвучність української мови досягається чергуванням окремих голосних і приголосних звуків, спрощенням у групах приголосних, використанням паралельних морфологічних форм слів однакового значення, в тому числі й службових слів: у – в, з-із-зі, о-об, би-б тощо.

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.36.

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ – різновид комунікації. протиставлений монокультурній комунікації, який характеризується приналежністю співрозмовників до різних культур.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.348.

МІЖМОВНА ПОЛІСЕМІЯ – багатозначність, наявність кількох значень у мовній одиниці, характерне кільком мовам.

Літературознавчий словник-довідник / Р.П.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. – К.: ВЦ „Академія”, 1997. – С.560. (Nota bene)

МІЖОСОБИСТІСНЕ СПІЛКУВАННЯ – характерне для первинних груп, в яких всі члени підтримують між собою безпосередні контакти і спілкуються один з одним.

Загальна психологія: Підручник для студентів вищих навч. закладів / С.Д.Максименко, В.О.Зайчук та ін.; За заг. ред. акад. С.Д. Максименка. – К.: Форум, 2000. – С.144.

МОВА – 1.Система знаків із закодованими у ній результатами пізнання людиною дійсності (система правил), система специфічних національних особливостей, характеристик. 2.Складне суспільне явище, в якому розрізняють такі ознаки: а) найважливіший засіб людського спілкування та об'єднання людей у спільноту; б) засіб самоідентифікації й вираження ментальності нації; в) засіб формування й розвитку думки, здійснення пізнавальної діяльності.

Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001; Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.37.

МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНЦІЯ – складова комунікативної компетенції; діяльність людини, спрямована на розуміння або

створення тексту (усного чи писемного), що здійснюється в процесі мовленнєвої діяльності.

Словник-довідник з української лінгводидактики. Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентилюк. – К.: Ленвіт. 2003. – С.83.

МОВЛЕННЄВА СИТУАЦІЯ – сукупність поза лінгвістичних чинників, що зумовлює потребу у висловлюванні. М.с. може створюватися штучно на уроці з метою розвитку комунікативних умінь і навичок.

М.с. забезпечує мотивацію навчання української мови, стимулює мовленнєву активність учнів.

Словник-довідник з української лінгводидактики. Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентилюк. – К.: Ленвіт. 2003. – С.83.

МОВЛЕННЄВИЙ ВПЛИВ – мовленнєва дія адресанта. Керована цільовою установкою мовного спілкування. Спрямована на зміну поведінки. Психологічних станів, свідомості адресата, оцінки ним певного явища і т. ін.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.355.

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ – мікросистема національно-специфічних стереотипних стійких формул спілкування, прийнятих суспільством для встановлення контакту співрозмовників, дотримання або ж припинення спілкування.

Словник-довідник з української лінгводидактики. Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентилюк. – К.: Ленвіт. 2003. – С.84.

МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР – одиниця мовлення як системно організованої репрезентації мови, дискурсивний інваріант, зразок ідеальної природи, що характеризується певним тематичним змістом, композиційною структурою, відбором фонетичних, лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів й інтенційно-прагматичними особливостями.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.356.

МОВЛЕННЄВІ ПОМИЛКИ – неавтономні відхилення мовлення від норм мовної системи й узусу сфери спілкування, стилістичних норм, не викликані зміненими станами свідомості, патологією.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.359.

МОВЛЕННЄВІ УМІННЯ – уміння аналізувати тексти-взірці різних типів і стилів мовлення, визначати функції мовних одиниць у тексті, створювати власні висловлювання відповідно до мовленнєвої ситуації.

Словник-довідник української лінгводидактики. Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентиліук. – К.: Ленвіт. 2003. – С.85.

МОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ – мовне спілкування в конкретних ситуаціях, у яких реалізується необмежена можливість створення нових змістів, нових текстів із обмеженої кількості одиниць мовної структури.

Єрмоленко С.Я., Бирик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я.Єрмоленко.-К.:Либідь, 2001.

МОВНИЙ ЕТИКЕТ – національно-специфічні правила мовної поведінки, що реалізуються у прийнятих суспільством ситуаціях "ввічливого" контакту із співбесідником/.

Пентиліук М.І.Культура мови і стилістика.-К., 1994.

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ – це такий носій мови, який добре володіє системою лінгвістичних знань (знає поняття і відповідні правила), репродукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку. Мовна особистість – мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, виявляє природне бажання повернутися у повсякденному спілкуванні до рідної мови, до відродження культури, традицій народу, до вироблення зразків висококультурного інтелектуального спілкування літературною мовою.

Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность.-М., 1987 .
Єрмоленко С., Мацько Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови// Дивослово.- 1994.- №7;Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник. Кол.авторів за ред. М.І.Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2003.

МОВНА САМОСВІДОМІСТЬ – усвідомлення людиною самої себе як мовної особистості, своєї мовної діяльності в соціумі.

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів.-Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2000.

МОВНА СТІЙКІСТЬ – таке суспільно-політичне явище, в основі якого перебувають національні традиції; національна свідомість та солідарність; національна культура, духовна і матеріальна; національний мир і співробітництво з іншими народами, що живуть на території відповідного народу.

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів.-Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2000.

МОВНЕ ЧУТТЯ – мовний смак, що забезпечує ефективну комунікативну діяльність мовця, знання ним норм сучасної літературної мови в їх зіставленні зі стильовими нормами, в зіставленні з історично мінливими літературними нормами. М.ч. ґрунтується на знанні словника національної мови, володіння граматичними законами.

Єрмоленко С.Я., Бирик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я.Єрмоленко.-К.:Либідь, 2001.

МОНОЛОГ – розгорнуте висловлювання однієї особи, звернене до однієї людини або певного колективу одночасно для повідомлення інформації, впливу або спонукання до дії.

Словник-довідник з української лінгводидактики. Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентиліук. – К.: Ленвіт. 2003. – С.88.

МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ – норми словозміни самостійних частин мови (іменників, прикметників, числівників, займенників, дієслів).

Словник – довідник з культури української мови / Д.Гринчишин, А.Капелюшній, О.Сербенська, З.Терлак. – К.: Знання, 2004. – С.11.

НЕВЕРБАЛЬНЕ СПІЛКУВАННЯ – обмін інформацією за допомогою несловесних засобів.

Словник-довідник української лінгводидактики. Навч. посіб./ Кол. авторів за ред. М.Пентиліук. – К.: Ленвіт. 2003. – С.93.

НОРМАТИВНА МОВА – сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку суспільства.

Нормативна мова – головна категорія культури мов, а також важливе поняття загальної теорії мови.

Українська мова. Енциклопедія. – К.: Видавництво „Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана”, 2004. – С.240.

ОБРАЗНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови, орієнтована на виникнення додаткових асоціативних зв'язків, тобто вживання слів і словосполучень у їх незвичному оточенні, зокрема, їх переосмислення у **тропах**

Словник-довідник з української лінгводидактики. Навчальний посібник / Кол. Авторів за ред. М.Пентиліук. – К.: Ленвіт. 2003. – С.94.

ОПОСЕРЕДКОВАНЕ СПІЛКУВАННЯ – це комунікація, в яку включена проміжна ланка – третя особа, технічний засіб або матеріальна річ. Опосередкування може бути репрезентоване телефоном як засобу зв'язку, написаним текстом (листом), адресованим іншій людині або посередником.

Загальна психологія: Підручник для студентів вищих навч. закладів / С.Д.Максименко, В.О.Зайчук та ін.; За заг. ред. акад. С.Д.Максименка. – К.: Форум, 2000. – С.145.

ОРАТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО (від лат. orator з oro – говорю) – майстерність виголошення усного слова, що ґрунтується на засвоєнні основних положень риторики, а також особистих якостях мовця. Див. жанри ораторського мистецтва.

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.45.

ОРФОГРАФІЧНІ НОРМИ – це система загальноприйнятих правил написання слів і їх значущих частин, правил написання слів окремо, разом чи через дефіс, правил уживання великої літери.

Словник – довідник з культури української мови / Д.Гринчишин, А.Капелюшний, О.Сербенська, З.Терлак. – К.: Знання, 2004. – С.11.

ОРФОЕПІЧНІ МОВНІ НОРМИ – усталені способи, зразки, вимови окремого звука, найрізноманітніших поєднань звуків, які характеризуються, пояснюються у формі мовноорфоепічних правил.

Дудик П.С. Стилїстика української мови. Навчальний посібник. – К.: Вид. центр „Академія”, 2005. – С. 361.

ОФІЦІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ – (лат. *officialis* – урядовий, службовий), в якому кожний учасник намагається відповідати своїй соціальній ролі, підтримувати стриманий тон, дотримуватися всіх формальностей.

Десяева Н.Л., Лебедева Т.А., Ассуирова Л.В. Культура речи педагога: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений.-М.: Издат. центр "Академия2, 2003.- С.10.

ПАУЗА – (лат. *pausa*, від гр. *pauses* – припинення, зупинка в мовленні) – коротка перерва в мовленні, у звучанні музичного твору; один із елементів інтонації, що бере участь у звуковій організації речення та його частин (членуванні, виділенні відокремлених членів тощо). Пауза може бути синтаксична. Попереджувальна, розділова.

Короткий тлумачний словник української мови /Уклад. Д.Г.Гринчишин. Л.Я. Гумецька, В.Л.Карпова та ін. – К.: Рад. школа, 1978. – С.181; Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів /За ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – С.122.

ПЛЕОНАЗМ (від гр. *pleonasmos* – надмірність, перебільшення) – 1) багатослів'я, зворот, який містить у собі зайві слова з однаковими чи близькими значеннями; 2) стилістична фігура, яка будується як нагромадження синонімічних висловів, утворених з близькозначних слів.

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.49.

ПОСЛІДОВНІСТЬ МОВЛЕННЯ – логічність та лаконічність думки.

Шевчук С.В. Українське ділове мовлення: Навч. посібник. – К.: Літера, 2000. – С.12.

ПРАВИЛЬНІСТЬ МОВЛЕННЯ – повна відповідність мовлення нормам літературної мови, одна з основ мовленнєвої культури.

Дудик П.С. Стилістика української мови Навчальний посібник.

ПРОФЕСІЙНЕ ЧИТАННЯ – звернення до текстів, що містять фахову інформацію.

Десяева Н.Л., Лебедева Т.А., Ассуирова Л.В. Культура речи педагога: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.:

Издат . центр "Академия", 2003.-С.22.

ПУНКТУАЦІЙНІ НОРМИ – це система загальноприйнятих правил уживання розділових знаків.

Словник – довідник з культури української мови / Д.Гринчишин, А.Капелюшний, О.Сербенська, З.Терлак. – К.: Знання, 2004. – С.11.

ПУРИЗМ (від лат. purus – чистий) – надмірне прагнення до очищення літературної мови від іншомовних запозичень, неологізмів, а також намагання вберегти літературну мову від проникнення лексичних чи граматичних елементів, які стоять за межами норми (розмовних, просторічних, діалектних та ін.). Позитивною рисою пуризму є піклування про самобутній розвиток національної літературної мови і літератури, звернення до багатств рідної мови, використання її лексичних і словникових надбань.

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.54.

РЕЦЕПЦІЯ – (лат. receptio – прийняття) – сприймання мовцем (читачем, слухачем) інформацій, зумовлене його попереднім досвідом та мовною компетенцією.

Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – С.147

РЕЦИПІЄНТ – (від лат. recipiens – той, що отримує, приймає) – той, хто сприймає мовну інформацію.

Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – С.147.

РИТОРИКА (гр. rhetorike – ораторське мистецтво) – філологічна дисципліна, що вивчає способи побудови художньо виразної мови; наука красномовства, ораторське мистецтво. Її місце на стику цілого ряду дисциплін – філософії, логіки, психології, лінгвістики, етики, сценічної майстерності, літературознавства. Риторика інтегрує в собі змістові компоненти цих наук.

Словник-довідник з української лінгводидактики. Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентиліук. – К.: Ленвіт. 2003. – С.111; Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.56.

РИТОРИЧНЕ ЗАПИТАННЯ – стилістична фігура виразності й емоційності мови, яка у формі запитання передає ствердження чи заперечення.

Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – С.148.

РИТОРИЧНЕ ЗВЕРТАННЯ – стилістична фігура, що будується як висловлювання, адресована до неживого предмета, абстрактного поняття, відсутньої особи тощо.

Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – С.148.

СИНТАКСИЧНІ НОРМИ – норми побудови синтаксичних конструкцій – словосполучень і речень.

Словник – довідник з культури української мови / Д.Гринчишин, А.Капелюшній, О.Сербенська, З.Терлак. – К.: Знання, 2004. – С.11.

СЛОВЕСНИЙ НАГОЛОС – виділення одного складу слова за допомогою артикуляційних засобів, властивих даній мові, - м'язової напруженості мовного апарата, збільшення сили видиху, зростання тривалості. Основною функцією словесного наголосу є фонетичне об'єднання звуків у слово. Наголос виконує також диференціюючу функцію: розмежовує як суто лексичне, так і граматичне значення графемно тотожних слів (*пера-пера, води-водії, насипати - насипати*).

Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник. Кол.авторів за ред. М.І.Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2003.

СПІЛКУВАННЯ (КОМУНІКАЦІЯ) – своєрідна форма зв'язку людей у процесі їхньої пізнавально-трудої діяльності, обмін інформацією, що здійснюється за допомогою різних засобів, насамперед мови, а також дорожніх знаків, світлових, колірних, звукових сигналів, предметів-символів тощо. Засоби передачі інформації, тобто засоби спілкування поділяються на вербальні (словесні) та невербальні (несловесні). Невербальні засоби спілкування – це жести, міміка, рухи, погляд, поза, а також різні несловесні символи й знаки.

Словник-довідник з української лінгводидактики. Навч. посіб./ Кол. авторів за ред. М.Пентиліук. – К.: Ленвіт. 2003. – С.119.

СПРИЙНЯТТЯ МОВЛЕННЯ – психічний процес упізнання інформації, що передається, звірення її з наявними у свідомості знаками, подальша обробка й розуміння.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – С.574.

СТИЛІСТИЧНІ НОРМИ – норми вживання в тому чи іншому функціональному стилі властивих йому мовних засобів.

Словник – довідник з культури української мови / Д.Гринчишин, А.Капелюшній, О.Сербенська, З.Терлак. – К.: Знання, 2004. – С.11.

СТИСЛІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови; прагнення виразити максимальну за обсягом інформацію мінімальною кількістю усіх мовних засобів.

Словник – довідник з культури української мови / Д.Гринчишин, А.Капелюшній, О.Сербенська, З.Терлак. – К.: Знання, 2004. – С.11.

СУРЖИК – мовний покруч, мішанина двох мов. Суржик виник в українській мові у результаті тривалої русифікації, частого вживання русизмів. Інколи неможливо визначити, якою мовою (українською чи російською) послуговується людина.

Словник-довідник з української лінгводидактики. Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М.Пентиліук. – К.: Ленвіт. 2003. – С.120.; Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.67.

ТЕКСТ (від лат. tekstum – тканина, зв'язок, побудова) – повідомлення, яке складається з кількох (чи багатьох) речень і має певну змістову і структурну завершеність.

Словник-довідник з української лінгводидактики. Навчальний посібник / Кол. Авторів за ред. М.Пентиліук. – К.: Ленвіт. 2003. – С.123.; Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.68.

ТОЧНІСТЬ МОВИ – комунікативна якість мови; адекватність слова і позначуваного ним предмета, адекватність змісту мови і виражених у ній понять.

Сагач Г. Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації. – К., 2003.

ТОЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ – знання й використання у мовленні точних слів, словосполучень, зафіксованих у спеціальних довідниках. Треба прагнути виражати думку адекватно предмету, що є важливою передумовою якісного, ефективного мовлення, дієвої комунікації. Негативне враження може викликати та ділова людина, яка байдужа до точного вживання термінів, багатозначних слів, паронімів. Це іноді призводить до зниження її інтелектуального, професійного авторитету, професійних втрат на вході-виході інформації.

Сагач Г. Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації. – К., 2003.

ФАТИЧНЕ СПІЛКУВАННЯ – спілкування, у процесі якого співбесідники встановлюють (тобто привертають увагу до себе як до учасника спілкування), підтримують або переривають контакт. Серед засобів фатичного спілкування, які використовуються педагогами, використовуються такі, як будь ласка, дякую, спасибі

Десяева Н.Л., Лебедева Т.А., Ассуирова Л.В. Культура речи педагога: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений.-М.: Издат. центр "Академия", 2003.- 192с.

ЦІЛІСНІСТЬ (ЦІЛІСТЬ) ТЕКСТУ – це функціонально-комунікативна співвіднесеність тексту з певним (конкретним) об'єктом. Цілісним не можна вважати висловлювання, позбавлене тематичної цілісності.

Словник-довідник з української лінгводидактики. Навч. посіб./ Кол. авторів за ред. М.Пентиліук. – К.: Ленвіт. 2003. – С.131.

ЧИСТОТА МОВИ – комунікативна якість мови, пов'язана з правильною літературно-нормативною вимовою, з відсутністю позалітературних елементів: діалектизмів, вульгаризмів, плеоназмів, штампів, канцеляризмів, слів-паразитів, таких мовно-виражальних засобів, що заперечуються нормами моралі.

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.74.

ЧИСТОТА МОВЛЕННЯ – суворе наслідування мовним і мовленнєвим нормам.

Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – С.74.

Навчальне видання

Семеног Олена Миколаївна

Культура наукової української мови

Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

Суми: СумДПУ, 2008 р.
Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000.

Відповідальний за випуск **В.В. Бугаєнко**
Комп'ютерний набір **О.М. Семеног**
Комп'ютерна верстка **Л.М. Пономарьова**

Здано в набір 23.06.08. Підп. до друку 25.08.08.
Формат 60×84/16. Гарнітура Times New Roman. Друк різогр.
Папір офсетний. Умов. друк. арк. 14,88. Умов. фарб. відб. 14,88.
Обл.-вид. арк. 11,6. Наклад 300 прим. Вид. № 63.

СумДПУ ім. А.С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено на обладнанні СумДПУ ім. А.С. Макаренка